

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
KALKINMA İKTİSADİ VE İKTİSADİ BÜYÜME BİLİM DALI

**SERMAYE BİRİKİMİNİN SPORU İÇERMESİNİN
BİR SONUCU OLARAK DOPİNG**

Yüksek Lisans Tezi

ALİ EMRE MAZLUMOĞLU

İstanbul, 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
KALKINMA İKTİSADI VE İKTİSADİ BÜYÜME BİLİM DALI

**SERMAYE BİRİKİMİNİN SPORU İÇERMESİNİN
BİR SONUCU OLARAK DOPİNG**

Yüksek Lisans Tezi

ALİ EMRE MAZLUMOĞLU

Danışman: DR. ÖĞR. ÜYESİ BERNA GÜLER

İstanbul, 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı KALKINMA İKTİSADİ VE İKTİSADİ BÜYÜME Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi ALİ EMRE MAZLUMOĞLU'nun SERMAYE BİRİKİMİNİN SPORU İÇERMESİNİN BİR SONUCU OLARAK DOPİNG adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 13.12.2018 tarih ve 2018-35/12 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 19.12.2018

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1. Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi NERİMAN BERNA GÜLER	
2. Jüri Üyesi	Prof. Dr. MEHMET ŞİŞMAN	
3. Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi FERİMAH YUSUFİ	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı : Ali Emre MAZLUMOĞLU
Anabilim Dalı : İktisat
Programı : Kalkınma İktisadı ve İktisadi Büyüme
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Berna GÜLER
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans Tezi, 2018
Anahtar Kelimeler : Spor, Sermaye Birikimi, Doping

ÖZET

SERMAYE BİRİKİMİNİN SPORU İÇERMESİNİN BİR SONUCU OLARAK DOPİNG

Doping, spor söz konusu olduğunda günümüzün en tartışmalı konularından biridir. Kamuoyunda dopingin yarışma etiğine ve sporcu sağlığına zararlı bir eylem olduğu genel bir algı olsa da anti doping uygulamaları, doping kullanımına engel olamamaktadır. Bunun temel nedeni ise dopinge bakış açısındaki yanlışlıklardır. Her şeyden önce konuya spor ve sermaye birikim süreci arasındaki ilişki açısından bakılmalıdır. Bu ilişki tüm yönleriyle analiz edildiğinde görülmektedir ki, doping kullanımı spor sektörünün, birikim kaygısıyla sporcular üzerinde kurduğu baskının sonuçlarından biridir.

Bu çalışma, sermaye birikimi ve spor arasındaki ilişki üzerinden dopingin nasıl tanımlanması gerektiğine yoğunlaşmaktadır. Dopingin, devasa spor sektöründe hangi noktada karşımıza çıktığı da analiz edilmektedir. Bunun bir sonucu olarak da dopinge nasıl mücadele edilmesi gerektiğine dair öneri sunmaktadır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Ali Emre MAZLUMOĞLU
Field : Economics
Program : Development Economics and Economic Growth
Supervisor : Assist. Prof. Dr. Berna GÜLER
Degree Awarded and Date : Master - 2018
Keywords : Sport, Accumulation of Capital, Doping

ABSTRACT

DOPING AS A CONSEQUENCE OF INCLUSION OF THE SPORTS OF CAPITAL ACCUMULATION

Doping is the one of the controversial issues when it comes to sport. Although there is a perception that doping is detrimental to ethics of competition and the health of athletes, the implementation of anti-doping has not been enough to prevent doping usage. The main reason for that is the misperception of doping. Above all, the issue should be scrutinized in the point of relationship between accumulation of capital and sport. When this relationship is analyzed in all its aspects, it is seen that the use of doping is one of the consequences of the pressure that the sports sector builds on athletes with a concern for accumulation.

This study focused on the how doping should be defined through the relationship between accumulation of capital and sport. It is also analyzed that at which point doping occurs in the huge sports sector. As a result, this study suggests how to deal with doping usage.

TEŞEKKÜR

Öncelikle ders döneminden başlayarak tez çalışmam boyunca bana her daim yardım eden, anlayışıyla her zaman yanımda olan ve bana güç veren sevgili hocam Berna Güler'e çok teşekkür ediyorum. Gerek ders zamanında gerekse de dışarıda anlattıklarıyla, öğrettikleriyle hayatım boyunca bana büyük katkı sağlayacak bilgilerle beni donatan ve tez sürecinde de beni her zaman destekleyen sevgili hocam Fuat Ercan'a teşekkür ederim.

Zor zamanlarımda hep yanımda olan, sonsuz bir sevgiyle bu çalışmamı ortaya çıkarma sürecinde yanımdan hiç ayrılmayan hayat arkadaşım Ezgi Taş'a çok teşekkür ederim. Spor konusunda çalışmalar yapmamı sağlayan ve bu konuda beni her alanda teşvik eden Bağış Erten'e teşekkürü borç bilirim.

Tüm eğitim hayatım boyunca, çoğu zaman uzakta olsak da bana hiçbir zaman desteklerini esirgemeyen aileme, anneme, babama ve ablama teşekkürlerimi sunuyorum.

İstanbul, 2018

Ali Emre MAZLUMOĞLU

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TABLO LİSTESİ.....	vi
GRAFİK LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
1. SPORUN KÖKENLERİ	4
1.1. Homo Ludens	5
1.2. Oyunu Tanımlamak.....	6
1.3. Oyunu Sınıflandırmak	7
1.4. Oyundan Spora.....	9
2. SERMAYE BİRİKİM SÜRECİ VE SPOR.....	14
2.1. Sporda Meta Üretimi.....	15
2.2. Sporda Ticarileşme.....	19
2.2.1. Yayın Hakları Satışı	20
2.2.2. Ticari Ürün ve Hizmetlerin Satışı Ve Sponsorluk Anlaşmaları	23
2.2.3. Borsaya Açılım ve Halka Arz.....	27
2.3. Sporun diğer Sektörlerle İlişkisi.....	33
2.3.1. Spor-İnşaat İlişkisi.....	34
2.3.2. Spor-Medya İlişkisi	43
3. MODERN SPORUN DOĞUŞU.....	45
3.1. Kentleşme.....	45
3.2. Büyük Spor Organizasyonlarının Doğuşu	51
3.2.1. Fransa Bisiklet Turu	51
3.2.2. Modern Olimpiyatlar	57

4. SPORDA DOPİNG GERÇEĞİ	62
4.1. Dopingin Tanımı	62
4.2. 18.yy ve İkinci Dünya Savaşı'na Kadar Olan Süreç	64
4.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası	69
4.4. Normların Ortaya Çıkışı	77
4.5. WADA	80
SONUÇ	90
KAYNAKÇA	99

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: 2018 Dünya Kupası'na Katılan Ülkelerin Forma Sponsorlukları 26

GRAFİK LİSTESİ

	Sayfa No.
Grafik 1: 2008 Yaz Olimpiyat Oyunlarının Gelir Pastası	22
Grafik 2: Türkiye’de Gayri Safhi Yurt İçi Hasıla ve İnşaat Sektörü.....	36
Grafik 3: İngiltere’de Yıllar İçinde Kent Nüfusundaki Değişim.....	46
Grafik 4: Fransa Turu’nun Cirosu ve Televizyonda Yayın Hakları.....	53
Grafik 5: 1896’dan 2016’ya Kadar Olimpiyatlara Katılan Ülke Sayıları	58

KISALTMALAR

IAAF	: Uluslararası Atletizm Federasyonları Birliği
IOC	: Uluslararası Olimpiyat Komitesi
NBA	: Ulusal Basketbol Birleşimi
NFL	: Ulusal Futbol Ligi
TAKİ	: Tedavi Amaçlı Kullanım İstisnası
UCI	: Uluslararası Bisiklet Birliği
UEFA	: Avrupa Futbol Federasyonları Birliği
WADA	: Dünya Anti-Doping Ajansı

GİRİŞ

Mahallelerde çocuklardan başlayan, daha sonra ölçek ölçek büyüyerek stadyumları dolduran taraftarlara, kazanmak için beden potansiyelini sonuna kadar zorlayan sporculara, kendilerini uluslararası alanda spor üzerinden kanıtlamaya çalışan ülkeler diplomasisine kadar spor, günümüz toplumunda vazgeçilmez bir öneme sahiptir¹.

Dünya çapında milyonlarca kişi, artık haftanın hemen her gününe yayılan spor müsabakalarını izlemek için saatlerini ayırıyor, özel kanallara para karşılığında abone oluyor, stadyumlara gidiyor, taraftarı olduğu takımların ürünlerini tüketiyor. Büyük spor organizasyonları dünyanın her yerinden binlerce insanı çeken bir turizm alanı yaratıp tüketim alışkanlığını arttırıcı etkide bulunuyor. Spor, karşılıklı sporcu veya kulüp karşılaşmalarının yanı sıra ulusal ya da uluslararası ölçeğe sahip irili ufaklı şirketlerin de karşılaşma alanı hâline gelmiş durumda. Sponsorluk anlaşmaları spor ekonomisine büyük ölçekli parasal akış sağlarken diğer yandan hem sporun çeşitli branşlarının dünya çapında yaygınlaşmasını sağlıyor hem de bunu yaparken oyunun kurallarını belirler hâle geliyor. Bu da doğal olarak giderek büyüyen bir sektör yaratıyor.

Sportaki bu baş döndürücü büyüme kendi alanının kurallarını bozup, yeniden belirliyor. İlk toplumlardan bugüne değin süre gelen spor yapma geleneğini, bin yıllar boyu biriktirdiği felsefi ve toplumsal anlayışı köklerinden sökerek, yeniden yapılandırmaya çalışan bu yeni durum, günümüzde spor medyasını sık sık meşgul eden başka bir gündemi toplum nezdinde tanıdık hâle getiriyor: doping kullanımı.

Bugün, dünya üzerinde milyonlarca kişinin takip ettiği spor organizasyonları, dürüstlüklerinin sorgulandığı kritik eşiği geçmiş dururumda. Neredeyse hemen her organizasyonda sporcular tarafından kazanılan başarılar, izleyiciler tarafından sorgulanıyor. Dopinge ilişkin illegal çember genişlerken onun parçası kişiler ve ülkeler

¹ İlknur Hacısöftaoğlu ve Funda Akcan, “Giriş: Sporun Sosyolojisi Olur mu?”, **Oyunun Ötesinde: Spor Sosyolojisi Çalışmaları**, İlknur Hacısöftaoğlu, Funda Akcan, Nefise Bulgu (der.) İstanbul: Notabene Yayınları, 2015, s. 16.

de her geçen gün artıyor. Bütün bu gelişmelerin sonucu olarak doping kullanımı sorunu toplumun önemli ve travmatik bir biçimi hâline geldi. Bu nedenle bu olgunun hakkaniyetli biçimde araştırılması bilim açısından bir görev olarak ortaya çıkıyor.

Doping araştırmalarında, sorun genellikle sağlık, hukuk ya da kaba bir ekonomik çerçevede ifade ediliyor. Oysa bu çalışma günümüzde son derece önemli hâle gelen bu soruna farklı bir bakış açısı önerme amacını taşıyor. Konuyu kapitalist toplumun toplumsal yeniden üretiminin en önemli kavramsal ayaklarından birini ifade eden “sermaye birikimi” ekseninde araştırmayı hedefliyor. Sermaye birikimi, kapitalist toplumun mikro ve makro düzeyde adeta yaşayan, gelişen ve evrimleşen bir varlık gibi en canlı yönünü tarif ederken, yaşamın hemen her alanını kendine konu etmeyi ve içermeyi deniyor. Doğal olarak bu alanlardan biri de spor olarak karşımıza çıkıyor.² Ancak burada çok kritik iki nokta var. Doping, spor ve sermaye birikimi arasındaki ilişkileri düşünmeye başladığımızda çok yönlü bir sorunla karşı karşıya olduğumuz ortaya çıkıyor.

İlk nokta toplumsal ilişkilerde parça-bütün ilişkisinin ilk anda görüldüğünden çok daha karmaşık olmasıdır. Yani bu üç olgu (doping, spor, sermaye birikimi) birlikte düşünölmeye başlandığında her birinin parçalar olarak kendi oluşum süreçleri, her birinin birbiri arasındaki ilişkileri ve tabii ki her birinin kapitalist toplumun bütününe dair ilişkileri çalışmanın konusu hâline dikkatli bir şekilde getirilmesi gerekiyor. Zira ilerleyen bölümlerde buna ilişkin detaylı bir değerlendirme yapılmaya çalışılacak.

Birinci noktada dikkat çekilen her birinin birbiriyle olan ilişkisi hususu bizi ikinci bir noktaya getiriyor. Sermaye birikiminde sporu, sporda ise dopingi hangi çizgiler içerisinde irdelememiz gerekiyor? Şunu kesin bir şekilde belirtmek gerekiyor ki, aslında belirtilen noktalar üzerinden iki parçaya ayrılacak olan bu çalışmada, bu soru bu tezin de temelini oluşturuyor. Dolayısıyla bu nokta da net bir şekilde ilerleyen bölümlerde ifade edilmeye çalışılacak.

² Bu noktada önemli bir not eklememiz gerekiyor. Spor alanı, aslında emeğin yeniden üretim alanının içerisinde değerlendirilmeli. Onun bu niteliğini anlamak için de tarihsel olarak gelişimini ve kentle kurduğu ilişkiyi kavramak son derece önemli. Bu nedenle bu çalışmanın devam eden bölümlerinde spor ve kentleşme ilişkisi üzerine bölümler de yer alacak.

Buraya kadar, her ne kadar konuya üretim ekseninde bir bakış açısı ortaya koyacağımızı söylesek de tıpkı üretimin sadece ekonomik bir analizle anlaşılamayacağı gibi spor denen olgu da, toplumsal sürecin tüm diğer parçalarıyla ilişki içinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamak gerekiyor. Sosyal yapının kendisi, atletleri performans arttırıcı maddelere yönlendirme ya da onları kullanmaktan caydırma anlamında son derece etkilidir. Diyebiliriz ki performans arttırma amaçlı ilaç kullanımı en geniş ölçekte bir atletin yalnız başına yaptığı eylemlerden değil, bir ilişkiler ağı çerçevesinde vuku bulur³.

Bu nedenle bütünsel anlamda sporun parçaları olan sporcuların neden doping yaptıklarını anlamak ancak spor dünyasının “işleyişini”, sermaye birikimi ile ne tür bir ilişkide olduğunu, sporun sektörünün üretim alanında nasıl bir süreç işlediğini ve tabii tüm bu süreçlerin birbirleriyle bağlantılarını anlamakla mümkün olur. Sporda dopingi araştırmak ekonomi-politik bir bakış açısı ve doğru bir yöntem çerçevesinde başarıya ulaşabilir.

Bu anlatılanlar ışığında çalışma, önce sporun yıllar içinde toplum içindeki evrimini, daha sonra kapitalizm döneminde nasıl değiştiğini, sermaye birikim süreci tarafından hangi bağlantılar eşliğinde içerildiğini ve bu bağlamda da nasıl sektöre dönüşüp, diğer sektörlerle ne tür bağlantılar geliştirdiği tartışacak. Ardından doping sürecinin bu bağlantılar içinde nasıl tartışılması gerektiği ortaya konup, performans arttırıcı maddelerin çalışmada anlatılan çerçeve içerisinde nasıl yıllar içinde geliştiği konu edilecektir. Bu yöntemle, günümüzde sadece spor dünyasının değil, genel olarak politik gündemin dahi konusu hâline gelen doping sorununu anlamaya/anlatmaya çalışacak.

³ Jason Mazanov, “Towards a Social Science of Drugs In Sports”, **Sport In Society**, 2009, s. 424.

1. SPORUN KÖKENLERİ

Modern sporun bugünkü kitlesel biçimi, sporun doğasına özgün olmayıp tarihin farklı dönemlerinde farklı şekillere bürünmüştür. Zira sporun mega boyutlarda organizasyonlara ulaşması yolunda tarihsel dönemeç elbette kapitalizmin Avrupa ve ABD başta olmak üzere dünyaya yayılmasıyla mümkün olmuştur. Zira tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin mümkün olmadığı dolayısıyla kentleşmenin de belli sınırlar içerisinde kaldığı tarihsel bir durumda sporun kalabalık yığınlar tarafından takip edilmesi de mümkün olmazdı. Böyle düşünüldüğünde zamanımızın en büyük spor kulüplerinin 18.yy'ın sonunda kurulmaları pek de şaşırtıcı değildir. Kırsaldan kentlere doğru akın eden, çalışma saatleri ve koşulları için yıllarca mücadele eden işçi sınıfı, uzun seneler sonra bir hak olarak elde ettikleri boş zamanı değerlendirmek, hatta örgütlenmelerine yardımcı olmak amacıyla spor aktivitelerine yönelmişlerdi.

İngiltere örneği, bu bağlamda incelendiğinde futbolun gelişimini gözlemlemek konuyu daha da anlaşılır kılacaktır. 19.yy'ın sonunda çeşitli işçi sınıfı örgütleri, sendikalar hatta bazı kiliseler birbiri ardına futbol kulüpleri kurmuşlardır. Kiliselerin spor kulüpleri kurmasına yönelik en iyi örneklerden biri 1870 yılında kurulan ve Liverpool'da yer alan St. Domingo Kilisesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Yeni bir oluşum olmasına rağmen kiliseye gelen topluluğu korumak ve hatta arttırmak için önce bir kriket takımı, ardından 1879'da bir futbol kulübü kurulmuştur. O futbol kulübü, ilerleyen yıllarda İngiltere Premier Ligi'nin köklü ekiplerinden ve hatta şu an Türkiye A Milli Takımı oyuncusu Cenk Tosun'un da forma giydiği Everton adını alacaktır⁴. O dönemde futbola olan yönelimi sendikaların ilgisi açısından ise Dağhan Irak "Hükmen Yenik" kitabında şöyle açıklıyor:

Örneğin Arsenal FC, 1886 yılında Kraliyet Cephane Fabrikası işçileri tarafından kurulmuştur. Aston Villa, 1874'te Villa Cross Şapeli'nin, Everton FC ise 1878'de St. Domingo Kilisesi Pazar Okulu'nun cemaati tarafından kurulmuştur. Aynı şekilde, Manchester United da Newton Heath'deki demiryolu işçilerinin takımıydı. Bu kulüplerin kurulabilmesinde profesyonellik kadar işçi sınıfının mücadelesi sırasında

⁴ Tony Mason, "The Blues and The Reds", **Futbol ve Kültürü: Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler**, Roman Horak, Wolfgang Reiter, Tanıl Bora (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 279.

geliştirdiği organizasyon yeteneğinin de katkısı büyüktü. Profesyonellik işçilerin kendi icat ettikleri sporlara dönüşünü kolaylaştırmıştı. Ancak işçileri sporda kurumsal olarak var eden, daha iyi bir yaşam için verdikleri mücadeledeki örgütlülükleri olmuştur. Bu arada, işçi sınıfının kendi kulüplerini biraz da mecburiyetten kurduğunu unutmamak gerekir. Profesyonellikle beraber işçi sınıfının dahil olduğu spor ortamında, çok iyi maaş alan bir işçinin bile burjuva spor kulüplerinin aidatını karşılayabilmesi mümkün değildi.⁵

Irak'ın kuruluşlarına işaret ettiği bu kulüpler, sporun muazzam bir kitleselleşme deneyimi yaşamasını sağlıyorlardı. Ancak bu noktada anlaşılması gereken bir şey var ki, o da sporun nasıl bu kadar toplumsal sürecin ayrılmaz bir parçası olmayı başardığı. İşte bunu anlayabilmek için tarihte çok daha geriye doğru bir yolculuk gerekli. Çalışmanın devam eden bölümünde sporun nasıl toplumun bir parçası hâline geldiği, onun ilkel biçiminden modern biçimine kadar nasıl yol aldığı ve bu evrimin bugünkü spor kurumuna nasıl etkilerde bulunduğu tartışılacaktır.

1.1. Homo Ludens

Johan Huizinga'nın 1951 tarihli “Homo Ludens: Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme” kitabının kendisi, çıktığı andan itibaren önemli bir tartışma konusu hâline gelmiştir. Öyle ki Huizinga sadece klasik tarih anlatısının değil, alternatif okumanın bile eleştirisini yaparak kültürün oluşma sürecinde daha önce hiçbir bilimsel çalışmanın yapmadığı bir olguya işaret etmiştir: oyun. Yazara göre insanın hayata ilişkin algılama biçimi önce hayvanların ve bitkilerin bilincine varılmasıyla oluşmaya başlanmıştır. Gündelik yaşamında sürekli ilişki kurduğu bu canlıların ardından zaman, mekân ya da güneşe ilişkin düşünüp, toplumsal bilgiyi oluşturmuştur. Bunlara ilişkin düzen algısının oluşmasından sonra da, insan bu düzeni sık sık tekrar eden çeşitli oyunlar geliştirmiştir ve bu sayede bu düzeni kendi dünyasında taklit edip süreklileştirmiştir. Bu, elbette insan bilincinin, bilimin devrimsel gelişmeler kaydettiği zamanlardan önceki kısımda, dünyayı çıplak duyularıyla ya da ilkel aletlerle algılayabildiği zamanlarda, belli bir sınırın içinde gelişmesini doğurmuştur. İşte o dönemlerde bu taklit ve oyunlar, zamanla dinsel ya da toplumun diğer kültürel biçimlerine dönüşmüştür.

⁵ Dağhan Irak, **Hükmen Yenik! Türkiye’de ve İngiltere’de Futbolun Sosyo-Politiki**, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2013, s.21-22.

Huizinga çalışmasının bir noktasında bunu açıkça ortaya koymuştur: “Kültür, oyun biçiminde doğar, kültür başlangıçtan itibaren oynanan bir şeydir... Toplumsal hayat, oyunlar tarafından temsil edilen yüksek bir saygınlık veren biyoloji-üstü biçimler halinde açığa çıkmaktadır.”⁶

Huizinga’nın biyoloji-üstü diye tarif ettiği olgular entelektüel, ahlâki ve ruhani değerlerdir. Bu değerler sayesinde insanın doğayı taklit ettiği ya da onun düzenini tekrar ettiği oyunlar, kültür düzeyinde kendisini ifade etmiştir. Yazar, çalışmasının ilerleyen bölümünde oyun ve kültür arasındaki ilişkiyi daha dinamik ve içsel biçime taşıyarak, toplumda oyun ve kültürün nasıl bir temel oluşturduğunu çözümlemiştir: “Kültür ne oyun olarak, ne de oyundan doğmaktadır, o, oyunun içindedir. Kültürün zıtlaşmalı ve agnostik temeli, bu kültürden önce var olan oyunun içinde yer almaktadır.”⁷ Daha geniş bir açıdan bakarsak insan, düşünebilir, çevresinde gelişen olayları bilir yani homo sapiens’dir; aynı zamanda hayatını kolaylaştırmak için araçlar yapar yani homo faber’dir ama bunların yanında bir de oynar, yani “homo ludens”dir.

1.2. Oyunu Tanımlamak

Bu noktada kültürün içinde yer alan ve insanın merkezi parçası olan oyunu tanımlamak için bir adım daha ileri atıp onu bazı temellere ayırmak gerekir. Her şeyden önce oyun sadece ve sadece, oyuna katılanların oynamak için istekli olmaları, oyunu eğlencenin bir kaynağı olarak görmeleri ve istedikleri zaman “ben artık oynamıyorum” diyerek oyundan çıkabilmeleriyle mümkün olmaktadır.⁸ Bu temel kurallar sağlanmadığı sürece oyundan bahsetmek mümkün değildir. Burada karşımıza kavramsal yönüyle önemli bir konu gelir. Madem oyun, oyuncuların gönüllülüğünü esas alıp onların istediği zaman oyundan çıkmalarını mümkün kılıyorsa, modern dönemin spor müsabakalarını “oyun” olarak değerlendirmek mümkün olur mu? Buna bağlantılı olarak bugünkü sporu icra eden kişiler (profesyonel anlamda) bu işi ücret karşılığı yaptıkları için onları yine kavramsal açıdan “oyuncu” olarak tanımlamak mümkün olur mu? Katie

⁶ Huizinga, 2015, s.70.

⁷ Huizinga, 2015, s.104.

⁸ Katie Salen ve Eric Zimmerman, “Roger Caillois: The Definition of Play, The Classification of Game”, **The Game Design Reader: A Rules of Play Anthology**, London: Massachusetts Institute of Technology, 2006, s. 125.

Salen ve Eric Zimmerman’ın ortak çalışmalarının ürünü olan “The Game Design Reader: A Rules of Play Anthology” adlı çalışmada bu konuya kesin bir çizgi çiziyorlar. “Profesyoneller için- boksörler, bisikletçiler, jokeyler ya da aktörler, hayatını ringte, pistte, hipodromda ya sahnede kazananlar ve ödül ya da maaşı düşünmek zorunda olanlar, açıktır ki oyuncu değil, işçidirler.” Bu tanımlamanın ardından ilk soruya bakarsak ortada bir oyun olmadığını söylemek de yanlış olmayacaktır.

Öte yandan oyunun sınırları önceden belirlenmelidir. Aynı durum zaman için de söz konusudur. Oyun başlamadan önce onun ne kadar süreceği belirlenir. Böylece oyuna katılanlar yapacakları şeyler hakkında kesin bilgiye sahip olur. Katie Salen ve Erick Zimmerman yine aynı kitapta oyunun temel olarak ancak 6 adımda tanımlanabileceği önerilmiştir.⁹

- a) “Özgür olmalı: Oyuncular yukarıda da belirtildiği gibi gönüllü bir şekilde oyuna dâhil olup istedikleri zaman çıkmakta özgür olmalı.
- b) Ayrışmış olmalı: Bir alan ve zaman önceden belirlenmeli. Böylece geri kalan zamandan ve mekândan ayrışmış olmalı.
- c) Belirsiz olmalı: Oyunun sonucu önceden ayarlanmış olamaz. Bu anlamıyla sonuç önceden belirsiz olmalı.
- d) Üretken olmamalı: Oyun herhangi mal, zenginlik, element üretmemeli.
- e) Kurallar tarafından idare edilmeli: Oyuna ilişkin kurallar belirlenmeli ve oyun süresince bu kurallar tarafından düzenlenerek yönetilmeli.
- f) Hayali olmalı: Özgür bir gerçek dışılık ya da ikinci bir gerçeklik farkındalığıyla birlikte oynanmalı. Yani gerçek hayattan kopuk, kendi evreni ve kuralları olan hayali bir formu olmalı.”

1.3. Oyunu Sınıflandırmak

Oyunun tanımlanmasının ardından başka bir süreç karşımıza çıkar. Her oyun bir diğeriyle aynı mıdır? Yoksa farklı sınıflandırmalara ihtiyaç duyar mı? Spor üzerine önemli çalışmalarıyla tanınan Fransız sosyolog Roger Caillois “Man, Play and Games”

⁹ Katie Salen ve Eric Zimmerman, 2006, s. 128

kitabında oyunu dört sınıfa ayırmanın mümkün olduğunu söyler: Agon, alea, mimicry ve ilinx. Bu sınıflamanın dahi dünyadaki bütün oyunları kapsamasının mümkün olmadığını açık sözlülükle ifade eden Caillois hepsinin orijinal kuralları tarafından idare edildiğini söyler. Yine de bu dört kavram, oyunu akademik ölçüde sınıflama adına önemli bir klavuz görevi görür. Bu kavramların her biri diğerinden farklı bir durumu ifade ederken, aynı zamanda birbirleriyle ortak özellikler de taşır.

Agon: Antik Yunan komedyasında birbirine zıt görüşlü iki oyun kişinin birbirleriyle tartışmaya girdiği bölüm agon olarak adlandırılıyordu. Caillois ise oyunu kavramsallaştırma çabası içerisinde bu kelimeye daha farklı bir anlam yükleyerek, mücadelenin ve yarışmanın olduğu her oyun için bu kelimenin kullanılabileceğini yazdı. Oyun kurallarının sağlandığı koşullar altında iki unsur arasında yarışmaya dayanan oyunların bütününe bu adı veren Fransız sosyolog, agonu kısaca dışardan bir etkiye maruz kalmaksızın kişiler ya da takımlar arasında kazananın, kaybedenden daha iyi gözüktüğünü ortaya koyan oyun tipi olarak tanımlar.¹⁰ Bu tanımın ardından şu kesinlikle söylenebilir ki agon, bütün modern sporları kapsar. Ancak bu karşılaşmalarda tam eşitlik sağlamak mümkün değildir. Örneğin Agon sınıfı içine giren satrancı düşündüğümüzde ilk hamleyi yapanın her zaman bir avantaj elde edebileceğini gerçektir ya da dışarıda dövüşen iki oyuncu arasında güneşi arkasına alan daha avantajlı olabilir. Bütün bu nedenlerle her ne kadar eşleşmede zayıf olanın lehine düzenlemeler yapılmak istense bile tam bir eşitlikten bahsetmek zor olacaktır. Bugünü düşündüğümüzde ise örneğin yüz metre yarışına katılacak olan ABD’li ve Türkiyeli bir atletin her ne kadar aynı pistte koşmalar da eşit koşullarda yarıştığını söylemek pek de mümkün olmayabilir. Zira, atletizme yatırımın çok daha fazla olduğu, dolayısıyla en iyi antrenman tesislerinde ve spor ekipmanı ile yarışan bir atletin, bu kaynaklara ulaşımı daha az olan bir diğer atletle eşit koşullarda yarıştığını söylemek ne derece ikna edici olabilir?

Alea: Latince şans anlamına gelen Alea, Caillois tarafından agon gibi yarışmayı içerse de yeteneğe ve beceriye bağlı olmayan sadece şansa bağlı olan

¹⁰ Roger Caillois, **Man, Play and Games**, Meyer Barash (Fransızcadan çev.) Chicago: The Free Press of Glencoe, 2001, s. 14.

oyunları sınıflandırmak için kullanılmıştır.¹¹ Bütün oyunlar oyuncuların kararlarından bağımsız gelişir ve oyuncular pasiflerdir. Agon'un aksine çalışmanın, mücadelenin, sabrın, deneyimin ve vasıfların önemi yoktur. Agon ve Alea bir şekilde birbirini destekler nitelikte ya da birbirinden tamamen bağımsız olabilir. Bu tip oyunlara en iyi örnek olarak rulet ya da piyango gibi şans oyunları gösterilebilir.

Mimicry: Bir başkası gibi davranılan oyun biçimi. Oynayan kişi kendini ya da diğerlerini kendisinin başka biri olduğuna inandırmasıdır.¹² Bu daha çok çocuk oyunlarında gözlemlenir. Örneğin çocukların büyüklerini ya da çeşitli meslek gruplarını taklit ettiği oyunlar mimicry grubunun içine dâhil edilebilir.

Ilinx: Sınıflandırmada son oyun biçimi olarak kavramsallaştırılan ilinx vertigo etkisiyle algı istikrarını ortadan kaldırmaya, kontrolü kaybetmeye dayananır.¹³ Baş dönmesi her ne kadar bazen sağlık problemlerinin bir etkisi olsa da onda eğlenceli bir yan vardır. Örneğin çocuklar, bu etkiyi hissetmek için etraflarında döndüklerinde bunda eğlenceli bir yan bulurlar. Çocukların yanında dini törenlerin bazılarında da bu biçimi görmek mümkün. Caillois bu sınıflandırmayı yaparken “haz” hissinin temel belirleyen olduğunu söyler.

Oyunu tanımlamak ve Caillois'nun sınıflandırmasının izinden gitmek bizi çalışmamız adına başka bir noktaya doğru getirir. Bu noktada oyunun nasıl spora dönüşüp müsabaka biçimini aldığı irdelememiz gerekir. Bu aynı zamanda bizi giriş bölümünde de bahsettiğimiz gibi neden sporun parçası olan kişilerin çeşitli biçimlerde “diğerlerinden üstün gelmek için” performans artırıcı eylemlere giriştiklerini daha derinlemesine anlamamızın yolunu açacaktır.

1.4. Oyundan Spora

Johan Huizinga'nın insan kültürünün ortaya çıkışında oyuna verdiği önem, onu anlamının da bilimsel açıdan önemini arttırdı. Bu nedenle oyunla ilgili yapılan çalışmaların ardından sosyal bilimler, onu belli bir kavramsal çerçeveye içersine oturtup

¹¹ Caillois, 2001, s. 16.

¹² Caillois, 2001, s. 18.

¹³ Caillois, 2001, s. 19.

bugünkü modern sporla nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu ortaya koymaya çalıştı. Caillois'nun yaptığı dört sınıflandırmaya bakınca agon ve alea'nın bileşim kümesinin modern sporu içerdiğini anlamlandırmak mümkün. Modern spor, bir yanıyla büyük bir mücadeleye, deneyime, atletlerin sürekli fiziksel açıdan kendilerini hazır etmelerine ve diğerleriyle yarışmalarına dayandığı kadar şansı da içinde barındırır. Bir müsabakanın kaderini, onun öncesinde yapılan hazırlık kadar oyun sırasındaki şans da belirler. Dolayısıyla modern sporu tanımlarken agon ve alea'dan bahsetmek bir zarurettir. Ancak oyundan spora geçişi anlamak da bugünkü biçimini anlamak adına oldukça önemlidir.

Huizinga bu noktada kritik bir yere işaret eder. Ondan alıntılacak olursak:

Bütün ayinsel eylemler kısa bir süre sonra, törensel bir müsabaka biçimine bürünmüştür: Bir nehrin geçilmesi, bir dağa çıkış, odun kesme, çiçek toplama (...) Bütün bu müsabaka biçimlerinin ibadetle olan bağlantıları daima doğrulanmaktadır; çünkü bu müsabaka biçimlerinin mevsimlerin mutlu geçmesine, hasatların olgunlaşması ve yılın verimliliği için kaçınılmaz olduğuna inanılmaktadır.¹⁴

Hollandalı akademisyen, dini törenlerin ve bu törenlerde insanın tanrıları memnun etmek için yapabileceklerinin sınırlarını zorlama isteklerinin müsabaka biçiminin doğuşunda son derece etkili kültürel eylemler olduğunu söyler. Huizinga'yı Antik Yunan'da düzenlenen dört büyük spor organizasyonunun da tanrılar adına yapılıyor oluşu doğrular. O dönemde yapılan dört büyük spor organizasyonundan Pythia, Apollo; İsthmia, Poseidon; Nemea ve Olimpiyat oyunları ise tanrıların kralı Zeus adına yapılırdı. Oyunları belirlenen tarihlerde gerçekleştirmek o kadar önemliydi ki oyun süresince kısa süreli ateşkesler yapılarak oyunların devamlılığı sağlanmaya çalışılıyordu. Her ne kadar ilerleyen yıllarda bu dört büyük spor organizasyonundan sadece olimpiyatlar devam etme imkânı bulsa da, antik dönemlerde bu oyunlar toplum için son derece önemli bir yer tutmaya devam etti.

Bahsedilen bu oyunlarda elbette bir yarışma süreci öne çıkıyordu. Yarışmayı kazanmak kadar onlara katılmak dahi toplumda önemli statü edinimini beraberinde getiriyordu. Hatta oyunların Roma dönemindeki statüsü o kadar yüksekti ki Roma İmparatoru Neron'un da yer aldığı bilinmektedir.¹⁵ Oyunların birer spor

¹⁴ Huizinga, 2015, s. 81.

¹⁵ Roma'da çıkan ve şehrin büyük bölümünün yok olmasına neden olan yangının ardından, şehri daha görkemli inşa edebilmek için büyük masraflar yapan ve bu nedenle Roma ekonomisini büyük krize

organizasyonlarına dönüşmeleri ve yarışmanın, daha iyiye doğru gitmenin önemi, Antik Yunan ve Roma hayatında oldukça büyük yer teşkil etmektedir. Oyunun spor olarak tanımlanmasında Pierre Bourdieu ise farklı bir zaman aralığını işaret ediyor.

(...) tartışmasız olarak oyunlardan spora geçiş, burjuva toplumunun 'elitlerine' rezerve edilmiş eğitim kurumlarında, aristokrat ya da üst-burjuva ailelerinin birkaç popüler – yani vulgar- oyunu ele geçirdiği İngiliz kamu okullarında meydana gelmiştir ve bu, eşzamanlı bir şekilde anlamlarını değiştirecek, yani aynen öğrenilmiş müziğin halk danslarını- bourree, sarabandlar, gavottelar vb. – süit gibi yüksek sanat biçimlerine takdim ederken dönüştürdüğü şekilde işlev vererek gerçekleştirmiştir. Bu dönüşümü kısaca, yani prensiplerine göre betimlersek 'elit'in bedensel egzersizlerinin, halk oyunlarının halen bağlantılı olduğu (kırsal ziyafetler gibi) sıradan toplumsal fırsatlarla bağının koptuğu ve halen bir miktar geleneksel oyunla ilişkili (bazı kapitalizm öncesi toplumlarda tarım yılının belirli dönüm noktalarında oynanan ritüel oyunları gibi) toplumsal (ve daha güçlü nedenle, dinsel) fonksiyonlardan tecrit edildiğini söyleyebiliriz.¹⁶

Bourdieu, sporu anlamak için tarihsel olarak “kapitalizme geçiş” sürecini anlamaya işaret etmiştir. Bununla birlikte Bourdieu aynı makalesinde konumuz açısından çok değerli bir tespitte daha bulunmuştur. Spora geçişin tarihsel kökenini çeşitli örneklerle ortaya koyan Fransız sosyolog “kazanma isteğinin” oyundan spora geçişle ve sporun bir olgu olarak büyümesiyle birlikte başka bir boyut kazandığını da belirtmiştir. Bourdieu'ya göre “spor, cesaret ve erkeklik için yapılan bir idman olarak algılanır, 'karakteri şekillendirir' ve gerçek liderin işareti olan, ama kurallara uyarak kazanmayı içeren bir 'kazanma isteğini' beyne kazır.” Sporun, beyne kazıdığı kazanma isteği Fransız sosyologun daha çok, iyi niyetle ifade ettiğinin biraz daha ötesine geçer. Zira kazanma isteğinin derinleşmesi, “kurallara uyma” prensibini yıkarak, farklı ahlaki normların oluşmasına neden olur. Bu yeni yapıda kurallar uyulmaktan ziyade, etrafından dolaşılmaya çalışılan yazılı ve sözlü kaideler olarak kalır. Bu anlamıyla düşünüldüğünde Katie Salen ve Erick Zimmerman'ın çalışmalarında ortaya koyduğu, oyun için olmazsa olmaz koşullardan biri olan “kurallara uyma” paydası çoktan yıkılmış ve sırf bu nedenle bile günümüz sporu, her ne kadar ondan türese de onun kavramsal evrenine sadık kalmadığı için oyun olma niteliğini yitirmiştir. Üstelik geline nokta

sokmasıyla tarihe geçen Neron, olimpiyat oyunlarında yarışmadan şampiyon ilan edilmeyi talep etmişti. Ancak bu istek kabul görmeyince beraberindeki beş bin kişilik orduyla Neron olimpiyatlara gitmiş ve atlı araba dalında yarışmaya katılmıştır. Neron yarışın büyük çoğunluğunu önde götürse de son bölümde kaza yapmış ve arabası devrilmiştir. Ancak diğer yarışmacılar onu geçmeye cesaret edemeyince, imperator toparlandıktan sonra yarışı birinci tamamlamayı başarmıştır. Kimilerine göre tarihin ilk büyük çaplı şikesi budur.

¹⁶ Pierre Bourdieu, “Spor ve Toplumsal Sınıf”, **Oyunun Ötesinde: Spor Sosyolojisi Çalışmaları**, İlknur Hacisoftaoğlu, Funda Akcan, Nefise Bulgu (der.) İstanbul: Notabene Yayınları, 2015, s. 99.

bu durum sadece “kazanma duygusu” ile bile açıklamak mümkün değildir. Atletler, zamanla gelişen ve bugünkü düzeye gelen spor biçiminde var olabilmek, ona dâhil olabilmek için dahi kuralları yıkmaya meyilliler. Bu duyguyu anlamak için belki de farkı bir bakış açısına ihtiyaç olabilir.

Bu anlamda Richard Sennet’in “Karakter Aşınması” adlı kitabında mülakat yaptığı Rico’nun anlattıkları son derece çarpıcı. Sennet’e verdiği röportajda anlaşılabileceği üzere iş yaşamının kapitalizmin doğasına uygun hâle gelmesiyle birlikte, işin parçası olabilmek ya da sadece işsiz kalmamak için Rico’nun yaptıkları onu etik bir bunalımın içine sokuyor. Rico’nun belirli bir süre iş atmosferinde kalıp, edindiği davranışlar onu sonunda çok derin bir kaygıya sürüklüyor: “Kendi çalışma hayatını, çocuklarına bir etik davranış örneği olarak sunamamak.” Ardından Sennet şu çarpıcı yorumu yapıyor: “İyi bir işin nitelikleriyle, iyi bir karakterin nitelikleri artık örtüşmüyordu.”¹⁷

Sennet’in bu çok ses getiren çalışmasında ortaya konulan atmosferi pekâlâ şuna uyarlayabiliriz: “İyi bir atlet ya da sporcu olmanın nitelikleriyle, iyi bir karakterin nitelikleri artık örtüşmüyor.” Zira sporun bir parçası olabilmek ve kazanabilmek için kuralların dışına çıkarak “hile yapmak”, anlatılan bu durumların bir sonucu olarak sporun temel parçalarından biri hâline dönüşür. Buna en çarpıcı örneklerden biri de kuşkusuz 20. yy’ın ikinci yarısında gelişen doping bilincinin ardından ilk düzenlemelerin ve testlerin yapılmasıyla birlikte 1966’da takımların Tour de France’da doping denetimlerine karşı greve gitmeleridir. Bisiklet takımları, açıkça hile olmasına rağmen, doping kullanımının devamı için grev yapmışlardır. Bu da işin sadece kişilerin karakter boyutuna etkisiyle sınırlı kalmadığını, tam bir mekanizma hâlinde oyunun bütününe etki ettiğini net bir şekilde göstermektedir.

Bu bölümü kısaca toparlarsak, sporda doping kullanımını anlamak için tarihte oldukça geriye gitmek gerekir. Huizinga’nın çalışmasında ortaya koyduğu gibi oyun, toplumlar ve elbette kültürel sürecin oluşması için anahtar bir rol oynamıştır. İnsanlar toplumsal ama büyük ölçüde onun bir parçası olan dini nedenlerle oyunu yaşamlarının bir parçası hâline getirmişlerdir. Tarihsel süreç içerisinde diğer her şey gibi bu da

¹⁷ Richard Sennet, **Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri**, Barış Yıldırım (çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014, s. 21.

evrimsel bir süreç geçirerek bugün bildiğimiz anlamıyla sporun temellerini atmıştır. Tarihin ilk dönemlerinde sporun yapılış amacı ile bugünkü arasındaki fark toplumsal süreçte çeşitli kopuşlar ve evrimler geçirerek zaman içinde ortaya çıkmıştır. Huizinga'nın anlattığı gibi oyun, kültürel sürecin oluşumunda önemli bir pay sahibiyken, ilerleyen yüzyıllarda bu özelliğini kaybetmeden ama onu aşarak farklı bir anlam kazanmıştır. Bu süreç içerisinde ise “kazanma duygusu” ve buna bağlı olarak sporun, tarihteki ilk oyun biçimlerinden ve onun kavramsal setinden kopuş süreci gelişmiştir. Bu kopuşta etkisi olan en önemli parçalardan biri de tabii ki oyun kuralları dışına çıkmak ve kural dışına çıkmayı adeta yapılan işin karakteri durumuna getirmektir.

Bu bölüme kadar yapılan tahlili daha iyi betimleyebilmek ve biraz daha derine girebilmek için Bourdieu'nun analizinde belirttiği zaman dilimine bir kez daha geçiş yapmak gerekir. Bu noktada kilit kavram ise sermaye birikimi olacaktır. Sermaye birikiminin kapitalizm için ne ifade ettiği ve onun sporla kurduğu ilişkinin biçimi ve içeriği tezin bir sonraki bölümünde konu edilecektir.

2. SERMAYE BİRİKİM SÜRECİ VE SPOR

Mülkiyetin ortaya çıkmasının ardından toplumların ekonomik yapıları, birikime dayalıdır. Toplumlarda “zenginlik” genel anlamıyla sürekli bir birikim üzerinden ele alınmıştır. Birikimin nasıl sürdürüldüğü, hangi kavramlara bağlı olduğu ve ortaya çıkış şekli, toplum yapılarını bilimsel düzeyde ortaya serer. Kapitalist toplumda bu birikimin adı sermaye birikimidir. Bu süreç kapitalizme geçişten bugüne kadar temelde aynı noktaya dayansa da zaman içinde çeşitli şekillerde ortaya çıkar. Her ne kadar sermaye birikimi denen olgu, sadece meta üretimini ifade etmese de birikimin temeli metaya dayanır. Konuya biraz daha derinlemesine bakmak gerekirse, metaların muazzam miktarlarda üretimi ise sanayileşmeden bağımsız şekilde irdelenemez.

Sanayi üretimi, nesneler üzerinde devasa ölçeklerde işlemler yaparak, yine devasa miktarda üretimi mümkün kılan sosyal bir organizasyondur. Bu noktada kilit nokta ise doğada bulunan ve kullanım değeri ifade eden bir nesneden yeni bir kullanım değeri yaratırken aynı zamanda değişim değeri de yaratmasıdır.¹⁸ Sermaye birikimini, dolayısıyla kapitalizmi, onun oluş ve işleyiş süreçlerini anlamak için işte tam da bu noktadan işe başlamak gerekir. Değişim değerini yaratan şey nedir? Bir nesne, kullanım değerine sahipken nasıl bir süreçten geçerek değişim değeri de taşımaya başlar? Sermaye birikimi ancak bu değişim değerinin anlaşılmasıyla açıklanabilir. Bu soruların cevabının Karl Marx’ın eseri Kapital’in birinci cildinde uzun uzadıya işlenmesinin nedeni budur. Kapitalist toplumda metanın üretim sürecinin analiziyle bu sorulara bir cevap bulunabilir. Peki metayı ortaya çıkaran üretim süreci ne şekilde gerçekleşiyor? Sermaye birikimi, bu noktaya bağlı kalarak spor alanını nasıl içeriyor? Bu soruların cevapları ise bizi sporda metanın üretim alanına ve buna bağlı olarak da üretim sürecinde yer alan sporcuların neden performans arttırıcı maddeleri kullanma gereği duyduğuna götürecektir.

¹⁸ Ercan, Fuat, Derya Karakaş ve Kurtar Tanyılmaz (2008) “Türkiye’de Sermaye Birikimi, Sanayileşme Politikaları ve Sektörel Değişimler”, (ed: Gülen Elmas Arslan) **Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85.Yılında Türkiye Ekonomisi**, Ankara, Gazi Üniversitesi Hasan Ali Yücel Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını No:4. s. 218

Çalışmanın bir sonraki bölümünde genel olarak metanın kapitalist toplumdaki üretim süreci açıklanmaya çalışılacak. Ardından bu üretim sürecinin spor alanındaki iz düşümü olan müsabakalara odaklanılacak.

2.1. Sporda Meta Üretimi

“Kapitalizm toplumsal ilişkiler sistemi olarak fetişistik bir karaktere sahiptir.”¹⁹ Sermaye sonsuz büyüme hareketini, metaların üretimini, dolaşımını ve realizasyonunu tamamlayarak yapar. Hatta yeniden değerlendirilme olarak adlandırabilecek revolarizasyon süreciyle birlikte bu süreci sürekli bir devinim içerisine sokarak kapitalist üretimin sürekliliğini sağlar. Bu hareketin temeli de meta üretimi olduğu için metaya yaklaşımı fetişistik bir karakter taşır. Metasız bir toplum tahayyül etmeyeceği gibi onu muazzam büyüklüklerde yaşamın her alanının bir parçası hâline getirir. Bu öylesi bir durumdur ki “Üretim süreci insanlar tarafından yönetilmez, aksine insanın hakimi durumuna gelir.”²⁰ Burada Guy Debord’un gösteri toplumu kitabındaki tahliline yer vermek son kertede olanı açıkça ortaya serilebilir: “Metanın toplumsal yaşamı tümüyle işgal etmeyi başardığı anda, görülebilir olan sadece metalarla kurulan ilişki olmakla kalmaz, ondan başka bir şey görülemez: Görülen dünya meta dünyasıdır.”²¹ Başka şekilde ifade edecek olursak, Genelleşmiş meta üretiminin tarihte daha önce olmadığı kadar genişlettiği piyasa toplumu, daha önce hiç görülmediği kadar ekonomik amaçlara dolayısıyla metaya bağlanmıştır.²² Dolayısıyla meta, toplumun her yanını saran bir olguya dönüşür.

Toplumsal ilişkiler, metalar aracılığıyla tanımlandığı için aslında şeyler arası ilişkiye döner. Bu noktada her şey “buharlaştır”. Bütün ilişkiler sermaye birikim süreci ekseninde kodlanarak, bu sürecin bir parçası durumuna getirilir. Artık üretim, dolaşım ya da tüketim sürecine katılan herkes sermaye birikim hareketinin sonsuzluğu içerisinde

¹⁹ Ercan, F (1997) “Tarihsel ve Toplumsal Bir Süreç Olarak Kapitalizm ve Esneklik”, **95’-96 Petrol-İş Yıllığı**, Türkiye Petrol Kimya Lastik Sanayi İşçileri Sendikası, İstanbul, s.665

²⁰ Paul Sweezy, **Kapitalist Gelişme Teorisi**, Gülsüm Akalın (çev.), İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2007, s. 69.

²¹ Guy Debord, **Gösteri Toplumu**, Ayşen Ekmekçi ve Okşan Taşkent (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014, s. 139.

²² Karl Polanyi, **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s.119.

birer nesneden ibaret kalır ve toplumsal ilişki içerisinde bu hareketin parçası hâline gelerek bireyin kendisine yabancılaşma durumu sosyal boyutta ortaya çıkar.

Tarihin diğer dönemlerinden farklı olarak kapitalist toplumsal ilişkileri meta üzerinden açıkladıktan sonra konuyu biraz daha ayrıntılarıyla bakabiliriz. Kapitalist üretim biçimi en genel tabiriyle genelleşmiş meta üretimidir. Kapitalizm için metalaşma biçimi onun ön koşulu olarak ortaya çıkar. Bir ürünün meta olabilmesi için doğrudan üreticinin kendi geçim aracı olarak üretilmemiş olması gerekir ancak eğer toplum içerisinde ürünlerinin hepsinin ya da birçoğunun meta hâline gelme şartlarını araştırırsak karşımızda bütünüyle spesifik bir üretim tarzı olan, kapitalist üretim tarzı çıkar.

Nihayet kapitalist iş bölümü temelinde her türlü ürün zorunlu olarak meta biçimini alır ve tabii bütün üreticiler de dolaysız bir şekilde zorunlu olarak birer meta üreticisi olurlar. Bu noktada çok önemli bir kavram devreye girer: emek gücü. Jacques Gouvernuer bir şeyin meta olabilmesi için iki şart ortaya koyar. Bunlardan biri ürünün pazarda değerlendirilmiş olması yani satılmasıyken diğeri mal ve hizmetin insan emeğine dayalı olmasıdır.²³ Gouvernour'un işaret ettiği nokta oldukça önemlidir. Zira satılan her mal sadece değişim değeri taşıdığı için meta olarak adlandırılmaz. Kapitalist toplumda bir şey, meta durumuna gelmesi için mutlaka içinde emek gücünü içermelidir.²⁴ Emek gücü derken emeğin kendisinden bahsetmiyoruz. O emeğin potansiyel hâlidir. Kapitalist üretimin temeli bu emek gücünü bulabilmesinde gizlidir. Sermaye birikiminin de temel koşulu budur. Emek gücü piyasada değişim değerine dönüşerek metalaşır ve alınır, satılır bir hâl alır. Ve bu öyle bir metadır ki başka hiçbirinde olmayan özelliği içinde barındırır: tüketildikçe değer yaratır. Söz gelimi camdan bardak yapan bir emek, üretim sırasında tükendikçe bardağı yaratarak, camı artık cam olmaktan çıkarır ve yeni bir değeri, bardağı yaratır.

²³ Jacques Gouverneur, **Kapitalist Ekonominin Temelleri: Çağdaş Kapitalizmin Marksist Ekonomik Tahliline Giriş**, Fikret Başkaya (çev.), Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2007, s. 50.

²⁴ İktisadi değer teorisinin gelişiminde çok büyük katkıları olan Ricardo, kapitalimin ana işlevinin “maddi malların genişleyen üretimi” olarak görüp, değer emek ve emek zamanıyla tanımlanmasını ortaya atsa da Ricardo’nun değer teorisi konusundaki zayıflığı, kullanım değerini anlamasına rağmen, bu değerinde kendini bulan gerçek emeğin doğasına yönelmemesiydi. Dolayısıyla metalaşma sürecinde temel faktör olan emek gücünü açıklayacak olan onun değer teorisini aşmayı başaran Karl Marx olacaktı. Andrey Anikin, **Bilimin Gençlik Çağı: Marx Öncesi Siyasal İktisat**, İstanbul: Yazılama Yayınevi, 2008, s 259.

Emek gücünün kapitalist pazarda bulunabilmesi kabaca iki koşula dayanır:

- a) Kişinin kendi emek gücü üzerinde tasarrufta bulunabilmesi. Yani kendi emek kapasitesinin sahibi olması gerekir. Bu demek oluyor ki kişi feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde olduğu gibi toprak sahiplerinden bağımsızlaşarak emeğini kime satacağı konusunda “özgür” olmalıdır. Elbette bu özgürlük de sorgulanabilir niteliğe sahiptir.
- b) Kişinin emek gücünden başka metalar satabilmesi için üretim araçlarına sahip olması gerekir. Bu nedenle sadece emek gücünü satabilir duruma düşmek için üretim araçlarından soyutlanmalıdır.

Bu üretim sistemi, üretim araçlarından koparılan kişiyi kapitalist toplum ilişkileri içerisinde emek gücünü sürekli olarak satmaya zorlar. Bir yandan da üretim araçlarına sahip olanlar için bu emek gücünün satın alınmasının koşullarını yaratır. Meta üretiminin çevrimini tanımlamak için Marx, P-M-M'-P' formülünü geliştirmiştir. Burada baştaki P parayı temsil etmektedir. Yani sermaye çevrimi için öncelikle para – bu para da kapitalizmde sermaye hâlinedir-gerekir. İkinci ve üçüncü sıradaki M'ler metayı açıklarken sondaki P de yine para anlamındadır. Meta üreticisi ilk baştaki parayla metaları satın alır, onu üretim sürecinden geçirdikten sonra başka bir meta (M') hâline getirir ve baştaki paradan daha yüksek bir miktarla yeniden paraya (P') dönüştürür, yani realize eder. Bu iki para arasındaki fark artı-değeri ifade eder. Realizasyon sonucunda ortaya çıkan artı-değerin kilit noktası ise metadan başka bir meta üretme sürecidir. İşte bu dönüşümü sağlayan iki temel unsur, üretim araçları ve emek gücüdür. Bunların ikisinden birinin yokluğu kapitalist üretimi olanaksız kılar. Bu nedenle emek gücü ve meta üreticisi arasında kesintisiz bir ilişki olmak zorundadır.

Daha geniş çerçeveden bakacak olursak sermaye birikimi toplumun her alanı içerme eğilimi taşır. Özellikle şehirleşmeyle beraber toplumun önemli parçası olan spor da bu alanlardan farksızdır. Ancak burada karşımıza bir soru çıkar. Spor alanı söz konusu olduğunda meta üretim süreci nerede gerçekleşmektedir?

Bu soru ışığı altında şimdi, metayı meta yapan asıl olgunun, yani sporda emek sürecinin peşine düşelim. Bu noktada karşımıza spor müsabakaları çıkar. Keza

sporcular burada emek gücü olarak meta üretiminin bir parçası olarak artık değer üretirler. Örneğin bir tenis maçı, sporcuların birbirlerini yenmek için bedensel ve zihinsel mücadeleye girdikleri müsabakadır ama aynı zamanda da sporcuların bu müsabakayı piyasada alınırsatılır bir ürün durumuna getiren yani değişim değeri olan bir ürün hâline getirmek için emek güçlerini üretimin parçası konumuna getirdikleri bir süreci ifade eder. Spor endüstrisi için o müsabaka, sermaye birikim sürecinin bir aşaması olan meta üretim sürecinden farksızdır. Aynı şekilde sporcular da artı-değerin asıl kaynağı olan birer emek gücüdür.

Spor müsabakaları da tıpkı diğer metalar gibi farklı Pazar için farklı büyüklüklerde değişim değeri ifade eder. Yine tenisten devam edersek, dünya klasmanında ilk yüzde olmayan iki sporcunun mücadelesiyle, çağımızın belki de en büyük rekabetlerinden olan Roger Federer ve Rafael Nadal arasındaki mücadele elbette spor sektörü için devasa parasal farklılıklar içerir. Federer-Nadal maçının bir meta olarak pazarda değişimi çok daha yüksektir ancak aynı şekilde o metanın üretimi için harcanan sermaye de daha maliyetlidir. Yani spor alanında üretilen metalar da tıpkı diğer alanlarda olduğu gibi üretim maliyetlerine ve yarattıkları artı-değere göre pazarda farklı şekilde fiyatlanırlar.

Bu müsabakaların diğer metalardan en büyük farkı belki de üretim aşamasının eş zamanlı olarak tüketilmesidir yani realizasyonunun, üretim anında gerçekleşiyor oluşudur. Örnek olarak kendimize bir 100 metre koşusunu alırsak, çıkış işareti verildikten sonra finiş çizgisine kadar olan süreç meta üretim sürecidir. Aynı zamanda bu süreç stadyumdaki izleyicilerle eş zamanlı olarak bir tüketim sürecine dönüşür. Yani spor söz konusu olduğunda “nihai mal” tamamlandığı anda onun tüketimi de tamamlanmış olur. Bu anlamda özel bir yöne de sahiptir.

Bu noktada akla bir soru da geliyor. Sporda gerçek bir üretim süreci olan müsabakayı meta olarak kabul edersek ve onun realizasyon kısmı olarak bilet satışları ve müsabaka günü gelirleri gelirlerini ele alırsak, metanın satışından elde edilen gelir, onun üretim maliyetini karşılıyor mu? Bu noktada İngiltere Premier Lig’in en büyük kulübü olarak kabul edilen Manchester United’ı ele alalım. Manchester ekibi 2017-2018 sezonunda bilet satışından 107 milyon pound’u kasasına koydu. Oysa aynı takım sezon

başı oyuncu transferi için 142 milyon pound (alım-satım farkı olarak) harcarken, oyuncu maaşları içinse 232 milyon pound ödeme yaptı. Toplam 374 milyon pound²⁵. Üretim mekânı için, yani stadyumun bakımı için harcanan para dışarıda tutulduğunda dahi arada 267 milyon pound kadar bir fark var. İşte bu noktada kulüpler borsaya, ticari ürünler piyasasına giriyor, sponsorluk anlaşmalarıyla ya da daha farklı yöntemlerle ve yayın hakları satışlarıyla bu farkı kapatarak farklı gelir modelleri sayesinde kâr etmeye çalışıyor. Bu durum da, sporun devasa bir sektör olarak karşımıza çıkmasına neden oluyor.

2.2. Sporda Ticarileşme

Yukarıda da bahsedildiği gibi sermaye birikim süreci sadece meta üretimiyle sınırlı değildir. Üretilen metanın dolaşımı, realizasyonu ve revolarizasyonu sermaye hareketini tamamlayıcı unsurlardır. Ve bunların her biri kapitalist birikim için yeni fırsatlar yaratan alanlar doğurur. Spor söz konusu olduğunda da sürecin aynı döngü içerisinde devam ettiğini görmek mümkün. Sporcunun emek gücü metasının yeni bir değer yaratması ve bunun realizasyonu süreci sadece müsabaka günü gelirleriyle sağlanmaz. Zaten böyle olsaydı, sürdürülebilir bir ekonominin oluşturulması mümkün olmazdı. Spor ekonomisi bundan çok daha fazlasıdır. Gerek futbolda gerekse diğer branşlarda bu ekonominin sürdürülmesinden çıkar sağlayanlar, aynı zamanda sermaye birikiminin ve onun hızının artması için birçok yola başvururlar. Spor söz konusu olduğunda doping her ne kadar karşımıza üretim sürecinde çıksa da bu diğer alanlar, üretimin devam etmesi ve hatta meta üretiminin daha büyük boyutlara çıkması için olmazsa olmaz koşulları yaratır. Bu alanların başında elbette ticarileşme geliyor. Ticarileşme faaliyetleri günümüzde çok çeşitli hâle gelse de çalışmamız açısından en önemli ve büyük ölçekli olanlarını ele alacağız. Bu faaliyetler genel olarak yayın hakları satışı, ticari ürün ve hizmetlerin satışı, sponsorluk anlaşmaları ve borsa açılımları ve halka arz olarak sayılabilir. Çalışmanın devam eden bölümünde de ticarileşme boyutunun bu yönleri ele alınacak.

²⁵ **Manchester United players salaries 2018-2019**, 2018, (Erişim tarihi: 30.11.2018) <https://www.totalsportek.com/money/manchester-united-player-salaries/>

2.2.1. Yayın Hakları Satışı

Yukarıda anlatılan bu süreçte en fazla gelir yaratan faaliyetlerin başında yayın hakları gelmektedir, zira müsabaka yayınları piyasa ilişkilerine tamamen teslim olmuş yani tam anlamıyla sermaye birikim sürecinin en belirgin parçası konumuna gelmiş durumdadır.²⁶ Özel kanallardan önce sportif faaliyetlerin yayınları genel olarak kamu yayıncılığı olarak düşünülürdü. Bu nedenle devlet televizyonlarında, sporu topluma sevdirmek amacıyla en geniş seyirci kitlesine ulaşacak zaman dilimleri içerisinde halka buluşturulur ve bu yayıncılık anlayışında ilkeler gereğince kâr anlayışı güdülmezdi. Zira kamu yayıncılığı olduğu dönemde sporun hemen bütün branşlarının izleyicilere aktarıldığını söylemek mümkün. Kamu yararının bu yayıncılık anlayışını belirlediği dönemde, yayın ihalelerinden elde edilen paraların kulüpler için önemli bir gelir kalemi olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Ancak kâr amaçlı açılan özel kanalların ardından spor yayınlarının da kamu yararından ziyade, kâr getiren faaliyetler anlayışının parçaları şeklinde ele alınmasının ardından durum tam tersine döndü. Günümüzde ise yayın hakları ihaleleri geçmişte belki de hiç akla gelmeyecek meblağlara yükselmiş durumda.

Dünyanın en büyük futbol ligi, İngiltere Premier Lig'in yayın hakları için 2015 yılında yapılan ihalede, Sky Sports ve BT Sport kanalları, ligi üç sene boyunca kendi kanallarında yayınlamak için toplam 5 milyar 136 milyon Pound'luk bir teklif yapıp ihaleyi kazandı. Bu para Premier Lig'in diğer gelirleri hariç sadece yayınların satışı üzerinden yarattığı ekonomik boyutu gösteriyor. Aynı ligde bulunan kulüpler 2016-2017 sezonu için yaz transfer döneminde 1 Milyar 165 Milyon sterlinlik transfer harcamasına imza attı. Yayın gelirinin baş döndürücü hızda arttığı liglerden biri de Almanya Bundesliga oldu. Bundesliga yayıncıları 2017-2018'den itibaren 4 yıl boyunca karşılaşmaları yayınlatabilmek için 4,64 milyar euro ödediler. Böylece, ligde mücadele eden 20 takımın gelirler kaleminde yer alan “naklen yayın gelirleri” bir önceki döneme göre %85 gibi bir zıplama gerçekleştirdi. Öte yandan ligde şampiyonluklara büyük

²⁶ İdris Akkuzu, “Futbol ve Metalaşma: Ekonomik Politik Bir Çerçeve”, **Oyunun Ötesinde: Spor Sosyolojisi Çalışmaları**, İlknur Hacısöftaoğlu, Funda Akcan, Nefise Bulgu (der.) İstanbul: Notabene Yayınları, 2015, s. 272.

ölçüde ambargo koyan Bayern Münih reklam gelirlerini 343.4 milyon euroya taşıyarak, bu alanda dünyanın en çok kazanan kulübü oldu.

Devasa bir endüstrinin oluşumuna hizmet eden bu paraların yanı sıra oyuncu ve personele verilen ücretler, sponsorluk anlaşmaları, ürünlerden ve stadyumlardan gelen gelirler gibi ana kalemler düşünüldüğünde sadece on sene önce bile tahayyül edilemeyecek rakamlar ortaya çıkıyor. İngiltere’de futbol üzerinden yaratılan bu ekonomi yabancı yatırımcılarında iştahını kabartıyor. Futbolda parasal hacmini inceleyen ve giderek daha çarpıcı hâle gelen Deloitte Futbol Para Ligi’nin 2016-2017 sezonunu inceleyen raporuna göre, en fazla gelire sahip İlk 20 futbol kulübünün geliri bir önceki sezona göre yüzde altı artarak 7,9 milyar euroya dayandı.²⁷

Türkiye’ye baktığımızda da durum pek farklı değil. Süper Lig’in yayın ihalesi dev rakamları içeren bir çekişmeye döndü. İhaleyi kazanan Katar tabanlı Bein Sports, yayın hakları için yıllık 500 Milyon dolar ödemeyi kabul etti. Avrupa’da neredeyse hiç takip edilmeyen, kulüpler düzeyinde de hemen hiç başarısı bulunmayan takımların yer aldığı bu ligde sadece yayın ihalesinin bu derece büyük tekliflerle sonuçlanması durumun geldiği noktayı göstermesi açısından büyük önem taşıyor.

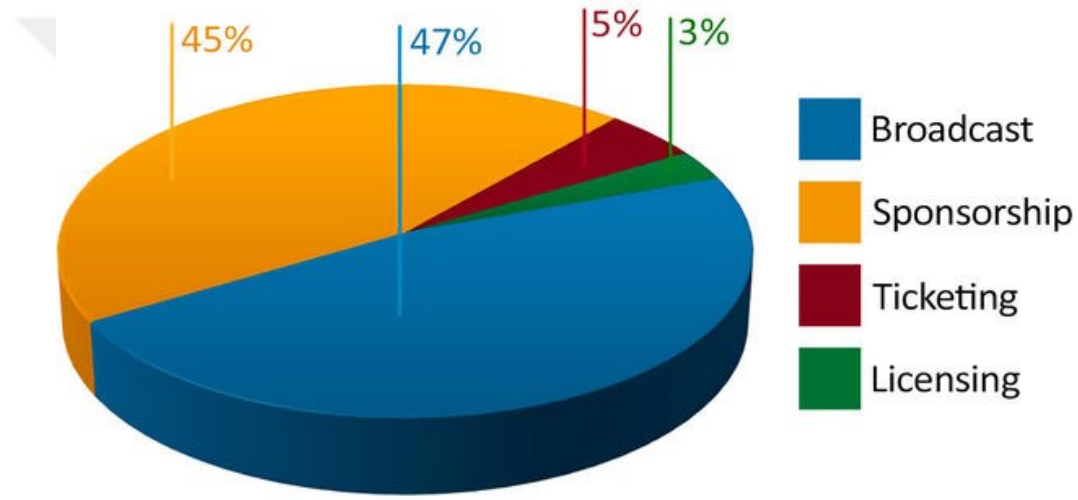
Dünyanın en büyük spor organizasyonu olan Olimpiyat oyunlarında da durum farksız. Oyunlar öncesi ev sahibi ülke Brezilya’da organizasyon için harcanacak para büyük eleştiri konusu olmuştu. Oyunların düzenleneceği Rio de Janeiro eyaleti organizasyonun birkaç ay öncesinde maliyeti 4.6 milyar doları bulan, oyunların “başarılı bir şekilde yapılabilmesi” için mali OHAL ilan etmiş, bütçesinin büyük bir miktarını seferber etmek istemişti. Öyle ki eyalette lise öğretmenlerinin maaşı aylarca ödenmemişti. Buna karşılık eyaletin parası belki de olimpiyatlardan sonra pek de kullanılmayacak tesislerin yapımına ayrılmıştı. Brezilya halkı da ülke genelinde oyunların yapılmasını protesto etmiş, ülkede şiddet, dev organizasyon yaklaştıkça iyiden iyiye artmıştı. Diğer taraftan eyalet yönetimi kentin önemli bir kısmını kaplayan favelaların²⁸ “kirli” bir görüntü oluşturduğunu düşünerek yıkılmasını istemiş, en temel insani haklardan biri olan barınma hakkına yönelik bu saldırıya karşı yerel halk aylarca

²⁷ Oğuzhan Fidan, **Futbol Ekonomisi: Para Ligi 2017**, (Erişim Tarihi: 10.11.2017) <http://www.dagarcikturkiye.com/futbol-ekonomisi-para-ligi-2018-yd-2305.html>

²⁸ Kabaca Brezilya’da büyük kentlerde yer alan gecekondu mahalleleri olarak tanımlanabilir.

direnmeyi sürdürmüştü²⁹. Yönetimin bu direnişe cevabı ise kilometrelerce uzunluğunda, favelaların etrafını çevreleyen ve onları dışardan görünmez kılan yüksek duvarlar örmek olmuştur.

Olimpiyat oyunlarının bütün bu kötü imajına rağmen sadece yayın gelirleri bir öncekine oranla devasa bir artışla (%52) 4 Milyar dolara satıldı. 2008’de Çin’de düzenlenen Olimpiyat Oyunları’na ilişkin Uluslararası Olimpiyat Komitesi’nin resmi internet sitesinde yer alan veriler de oldukça çarpıcı. Bu verilere göre elde edilen toplam gelirin %47’sini oluşturuyor.

Grafik 1: 2008 Yaz Olimpiyat Oyunlarının Gelir Pastası

Kaynak: Olympic³⁰

Yukarıda anlatılmaya çalışıldığı şekliyle yayın haklarından elde edilen gelir, spor sektörünün bugün en vazgeçilmez parçalarından biri olurken aynı zamanda üretilen metanın pazarda değişim değerini de ifade eder. Bu konumuz açısından son derece önemli bir noktaya da vurgu yapar. Metanın pazarda daha yüksek fiyattan satılabilmesi için spor müsabakasının özel televizyon yayıncılığı ilkelerine uygun bir şekilde acımasız bir rekabete dayalı olup, kendisini sürekli geliştiren bir noktada olması gerekir.

²⁹ “The only Olympic legacy I see is repression and war”- a year in Rio’s favelas (Erişim Tarihi: 20.12. 2016) <https://www.theguardian.com/global-development/2016/aug/02/olympic-legacy-repression-war-rio-favela>

³⁰ **Revenue Sources And Distribution**, (Erişim Tarihi: 20.12.2016) <https://www.olympic.org/ioc-financing-revenue-sources-distribution>

Zira amaç müsabakayı en geniş izleyici kitlesine satabilmektir. Bu nedenle satılan metanın izleyicilerin “talep ettiği” şekilde olması gerekir. Bu nedenle rekabet ve kıyasıya mücadele spor endüstrisi tarafından sporculara dayatılan ilkeler hâline gelir. Sporcular için bu ilkelerden kaçmak, sistemden de dışlanmak demektir. Sporcu müsabaka sırasında vücut ve zihin kapasitesini en üst noktada tutarak performansının doruklarına ulaşmalı, her şeyden bağımsız olarak elinden gelenin en iyisini yapmalıdır. Ancak işte bu noktada işler bir kez daha karmaşık boyuta ulaşır. Zira sporcunun elinden gelen, o metanın, en geniş kitlelere satılması için yeterli midir? Yeterli olmadığı koşullarda işin içine performans arttırıcı maddeler girmektedir. Günümüz yayıncılık ilkelerinin sporcular etrafında kurduğu atmosfer, onları doping kullanımına zorlayan etkenlerden biridir.

2.2.2. Ticari Ürün ve Hizmetlerin Satışı Ve Sponsorluk Anlaşmaları

Ticarileşme içerisinde değerlendirilebilecek olan televizyon ve dijital yayın gelirleri dışında en öne çıkan gelirlerden biri de kulüplerin ticari ürün satışları. Neoliberalizm öncesi dönemde seyircilerin sporla kurduğu ilişki bugünkünden önemli farklılıklar arz ediyordu. Bunu daha iyi açıklayabilmek için en iyi branş futbol. Başta Avrupa olmak üzere dünyanın pek çok yerinde sporun en büyük branşı durumunda olan futbolda taraftarlar, kulüpler için yeşil sahadaki itici güç olmakla beraber, maç bileti alan ya da maç günü stadyumda yaptığı harcamalarla kulübü ekonomik anlamda destekleyen topluluklar olarak görülüyordu. 1980’lerin başına kadar da futbolda daha fazlasını ifade etmiyorlardı. Elbette taraftarlık ve kulüp kültürü olgusu, futbolun kendisini dönüştürücü olgu yaratsa da ekonomik anlamda bakıldığında taraftarın rolü bu şekilde sınırlıydı. Ancak yakın dönemle birlikte kulüplerin ticarete kendilerini yeniden yapılandırmaları doğrultusunda taraftarlık da daha geniş ölçekte bir “tüketici topluluğa” doğru yön değiştirdi. Sporun en vazgeçilmez parçalarından biri olan taraftar oluşan bu yeni yapıyı destekleyici-besleyici şekilde konumlandırılıyor ve Craig McGill’in ifadesiyle “Oyunu yönetenlerin de istediği gibi sahadaki tanrılara ve efendilere haraç veren serfler gibi davranıyorlar.”³¹

³¹ Craig McGill, *Futbolun Kârhanesi*, Can Cemgil (çev.), İstanbul: İthaki Yayınları, 2006, s. 17.

Konuya daha yakın bir örnek olan McGill'in ifadesiyle serfler gibi davranan taraftarlığı biraz daha yakından incelendiğinde karşımıza çok daha karmaşık bir hâl alan ilişkisel bir süreç çıkar. Taraftarlık, özünde modern toplumun en etkili parametrelerinden biri olan bireysellik ve rasyonel davranmak mottosuyla uyuşmaz. Taraftar olmak, her ne kadar spor endüstrisi tarafından birey bazına indirgenmeye çalışsa da bir topluluğun, bir kulübün parçası olmayı gerektiriyor ya da hiç değilse kişileri, aidiyet hissiyle bütünleştiriyor. Diğer yandan kişilerin desteklediği takımlar, ona bir kazanç getirmese de hatta katıldığı organizasyonlarda hep başarısız olsa da neredeyse hiç değişmiyor. Bu iki süreç kapitalist ekonominin tüketici parçaları olan 'homo economicus'la çelişse de bir yönüyle de rekabet ortamının güçlenmesini sağlıyor. Çünkü her ne kadar bireyselliğe karşıt olarak topluluk hâlinde hareket ediliyor olsa da, tuttukları takımı başarılı görmek isteyen kalabalıklar, diğer takımların da var olduğu ortamlarda rekabetin güçlenmesini sağlıyor. Yani bir nevi, taraftarlığın doğasıyla, kapitalist ekonominin değerleri arasındaki çelişki, spor ekonomisinin sürdürülebilirliğinin altın noktasını oluşturarak rekabeti büyütüyor.

Kulüpler, kesin birer tüketicilere dönüşen bu kalabalıklara satabilecekleri ürünleri belirli bir sistem içerisinde muazzam ölçülerde geliştirmeye başladılar. Bugün gelinen noktada üst düzey liglerde mücadele eden kulüplerin hemen hepsinin kendilerine ait mağazalarında çok geniş ölçüde şekillenen ürünleri sattıklarını görmek mümkün. Bu noktada bir başka hedef de gündeme geliyor. Kulüpler birbirleriyle sadece ulusal ölçekte değil uluslararası ölçekte yarışırken, ticari kazançlarını arttırmaya çalışıyorlar. Bu aynı zamanda kulüplerin kendilerini birer marka olarak yeniden örgütlemesiyle mümkün oluyor. Taraftarın, tüketiciler olarak yeniden kodlanması, bu kodlanma ile beraber taraftar profilinin de işçi sınıfından, orta sınıfa doğru kayması yaratılan bu yeni futbol ekonomisinin geleceği ve devamlılığı açısından markalaşmayı kaçınılmaz kılıyor.³²

Dünyanın büyük kulüplerinin, her yaz Amerika Birleşik Devletleri'nde, Çin'de ya da Hindistan'da çeşitli turnuvalara katılmaları ve futbolcularla birlikte bünyelerinde çalışan pazarlama-ürün uzmanlarıyla seyahat etmeleri olağan bir davranış olarak

³² Tuğrul Akşar, *Endüstriyel Futbol*, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2005, s. 6.

görülüyor. Bu anlamda kendi “markalarını” dünya çağında daha tanınır hâle getirme gayreti taşıyorlar. Ülkemizde de Beşiktaş’ın 2017 yazında Çin seferine çıkması tartışmalara konu olmuş, kulüp başkanı Fikret Orman ise amacın Beşiktaş’ı doğu pazarına sokmak olduğunu söylemişti.³³ Baştaki örneğe bir kez daha dönecek olursak, Manchester United’ın ticarileşme sonucu kazandığı gelirlerin 318 milyon pound civarında olduğunu görmek mümkün. Yani bu büyüklük yayın gelirleri ve bilet satışları toplamından çok daha fazlasını ifade ediyor.

Ticari faaliyetler içerisinde öne çıkan bir diğer unsur da sponsorluk anlaşmaları. Sponsor en genel anlamıyla sponsorun firma adının yarışma sırasında görülmesine karşılık para verilmesi ya da yapılan organizasyonun bütünün veya bir kısmının düzenlenmesi için gereken paranın ödenmesidir.³⁴ Spor karşılaşmaları ya da sporcular için yapılan sponsorluklar firmalar için geniş kitlelere hızla ulaşma şansı sağlar. Şirketlerin temel olarak üç farklı sponsorluk anlaşmaları yaptıklarını söylemek mümkün³⁵. Bunlardan ilki spor takımları sponsorluğudur. Bu biçimde şirketler, sponsor oldukları takımların formalarında ya da diğer malzemelerinde kendi isimlerinin ya da logolarının görülmesini isterler ya da kendi reklamlarında o takımın sporcularını kullanırlar. İkinci, tip sponsorluk ise doğrudan spor organizasyonlarına yapılanlardır. Burada şirketlerin amacı milyonlarca insana ulaşan spor organizasyonları sayesinde hem imaj yaparlar hem de dünyanın pek çok yerinde tanınma şansı bulurlar. Üçüncü tip ise direkt olarak sporcularla yapılan sponsorluk biçimleridir. Günümüzde üst düzeyde yıldızlaşan sporcuların hemen hepsinin sponsorları vardır ve bu sayede sponsor olan firmalar satışlarını arttırabilmektedir.

Geçtiğimiz yaz yapılan ve dünyada milyonlarca kişi tarafından takip edilen Dünya Kupası’nın sponsorlarına bakmak bu konu hakkında bize önemli detaylar verecektir. Özellikle spor firmaları bu tip organizasyonlara öncülük yapma isteğiyle ulusal takımların forma sponsorluklarını almak istemektedirler. Böylece turnuva öncesi,

³³ Habertürk, **Beşiktaş, Çin’de Kasasını Dolduracak**, (Erişim Tarihi:30.11.2018) <https://www.haberturk.com/besiktas-cin-de-kasasini-dolduracak-1886136-spor>

³⁴ Akşar, 2005, s. 284.

³⁵ Mehmet Baş, Spor sponsorluğu ve Spor Federasyonlarının Sponsorluğa Bakışı Üzerine Bir Araştırma, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2008, s. 114.

süresi ve sonrasında muazzam bir satış düzeyine ulaşma şansı yakalarlar. Dünya Kupası için forma sponsorlarına baktığımızda karşımıza aşağıdaki tablo çıkmaktadır.

Tablo 1
2018 Dünya Kupası'na Katılan Ülkelerin Forma Sponsorlukları

GROUP A	GROUP B	GROUP C	GROUP D
Russia	Portugal	France	Argentina
Saudi Arabia	Spain	Australia	Iceland
Egypt	Morocco	Peru	Croatia
Uruguay	Iran	Denmark	Nigeria
GROUP E	GROUP F	GROUP G	GROUP H
Brazil	Germany	Belgium	Poland
Switzerland	Mexico	Panama	Senegal
Costa Rica	Sweden	Tunisia	Colombia
Serbia	South Korea	England	Japan

Kaynak: Pazarlama Türkiye³⁶

Tabloya göre en çok ülkeye sponsorluk yapan firma Adidas'tır. Forma sponsoru olduğu ülkelerin toplam nüfusu kabaca 858 milyondur. Yani bu Adidas için 858 milyon kişilik dev bir pazarı ifade eder. Bu tip dev organizasyonlarda sponsorluk sadece formayla sınırlı değildir. Turnuvaya katılan 32 takım toplamda 386 sponsorluk anlaşmasına imza attı. Bu anlaşmaların toplam değeri ise 1.4 milyar dolar seviyelerindeydi.

Sponsorların spor sektörüne yaptıkları bu yatırımın karşılığında talep ettikleri arasında elbette yapılacak olan sporun geniş kitlelerce keyifle takip edilecek mücadele unsurunu hâline gelmesidir. Bu da tıpkı günümüz yayıncılık anlayışının sporcuların üzerinde yarattığı baskının bir benzerine neden olur. Rekabet ve mücadele gücü yükseldikçe, izleyici sayısı da artar, izleyici sayısı arttıkça şirket isimleri daha çok kişi tarafından görülür. Bu nedenle sponsorlar, spora yatırım yaparken müsabakanın en etkin

³⁶ **2018 Dünya Kupası Sponsorlukları (Derin İnceleme)**, (Erişim Tarihi: 30.11.2018)
<https://pazarlamaturkiye.com/sponsorluk/2018-dunya-kupasi-sponsorluklari-derin-inceleme/>

biçimde hayata geçmesini isteyerek yine sporcuların etrafında onların bedensel potansiyellerini zorlayan bir atmosfer yaratır.

Görüldüğü üzere aslında dopingin tek bir nedeni yoktur. Birden fazla unsurun birbirini beslediği, bir araya geldiklerinde sporcular üzerinde baskıcı bir atmosfer yarattıkları komplike bir süreç yaşanmaktadır. Bu sürecin tetikleyicisi spor alanında üretilen metanın değişim değerini en yüksek düzeye çıkarma çabasıdır. Bu nedenle de emek gücü üzerinde tıpkı diğer sektörlerde olduğu gibi oldukça baskıcı ve talepkâr bir yapı söz konusudur. Bu da doğrudan bir şekilde doping kullanımını sporcular arasında bir zorunluluk hâline getirir.³⁷

2.2.3. Borsaya Açılım ve Halka Arz

Sermaye birikim süreci, spor alanında yukarıda anlatılan örneklerle de yetinmez. Birikim sürecinin olmazsa olmazlarından biri de halka arz yoluyla borsalara dahil olmaktır. Futbol kulüplerinin çoğunda görebileceğimiz gibi, daha düşük maliyetle fon sağlamak amacıyla halka açılma işlemleri spor sektörü içerisinde önemli yer tutar. Kulüpler şirketleşerek ve hukuksal olarak anonim şirketler şeklinde örgütlenerek bu süreci başlatır. Tuğrul Akşar kitabında Türkiye'nin en büyük kulüplerinden olan Beşiktaş'ın halka arz sürecini şu şekilde açıklamıştır:

*Halka arz amacıyla, Beşiktaş Futbol Yatırımları A.Ş., Beşiktaş Futbol Yatırımlar San. Ve Tic. A.Ş. 1995 yılında merchandising faaliyetlerinin ayrı bir koldan yürütülmesi amacıyla %100 BJK iştiraki olarak kurulmuştur. Kuruluş amacı her türlü tekstil ürününü, spor malzemesini, süs ve giyim eşyasını imal etmek, almak, satmak, ithalat ve ihracatını yapmak olan şirketin 1,85 trilyon TL olan sermayesi 326 milyar TL arttırılmış ve arttırılan kısım ortakların rüçhan haklarının kısıtlanarak 14-15 Şubat 2002 tarihinde yüzde 100 mülkiyeti BJK'ye ait olan bu şirketin hisseleri, toplam 90 milyon dolar piyasa değeri üzerinden halka arz edilmiştir.*³⁸

Ticarileşme faaliyetlerini hukuksal bir zemin üzerine oturtan ve bu yönde şirketleşen kulüpler, borsada işlem gören hisseleri sayesinde yeni gelir yöntemleri yaratmaktadır. Bu gelirler özellikle dev kulüplerde ciddi birer kalem olarak kulüp kasasına artı olarak girmektedir. Günümüzde üst seviyede mücadele eden kulüplerin hepsinde bu geçiş tamamlanmış ve hepsi kendini şirketler olarak yeniden

³⁷ Çalışmanın özellikle son bölümlerinde bu konu geniş çerçevede incelenecektir.

³⁸ Akşar, 2005, s. 221.

konumlandırmıştır. Böylelikle sektörleşmenin de en ciddi adımlarından biri de atılmış, yani sermaye birikim sürecinin temel öğelerinden biri tamamlanmıştır.

Yukarıdaki verilere bakıldığında sporun bugünkü biçiminin, sporcular açısından nasıl bir atmosfer yarattığı, sporu en temelden nasıl şekillendirdiğini görmek mümkün. Fakat bu noktada daha sistematik şekilde sermaye birikim sürecinin spor söz konusu olduğunda, onu nasıl değiştirdiğine daha net çizgilerle bakmak gerekir. Evrensel anlamda hangi göstergeler öne sürülebilir?

Hohn J. Sewart, “The Commodification of Sport” makalesinde bu soruya cevap aramıştır. Ona göre spordaki yozlaşma ve çalışmanın önceki bölümlerinde anlatılan, etik kaidelerin bir kenara bırakılmasının nedeni atletik aktivitenin metalaştırılmasıdır.³⁹ Sporun, diğer her şey gibi meta üretiminin parçası hâline getirildiğinin altını çizen Sewart bugün görülen şeyin direkt olarak kâr motivastonu olduğunu ifade eder. Peki bu kâr motivasyonu ve metalaştırma süreci sporu temel anlamda nasıl değiştirir? Sewart bunu anlamak için üç adıma dikkat çeker.

a) Kurallarda, formatta ve takvimlendirmede değişim

Bu başlıkta televizyonun önemi çok büyüktür. Televizyon ve onun üst kümesi olarak değerlendirilecek olan eğlence endüstrisi, sporu adeta bulunmaz bir nimet gibi görerek, onu eğlencenin bir parçası durumuna getirmek istemiştir. Ancak burada eğlenceden kasıt kelimenin saf anlamına değil, endüstrinin parçası hâline getirilerek kâr amaçlı yayıncılığına işaret ediyor. Bu amaç da sporun doğasında önemli bir değişim anlamına geliyor. Zira televizyon yayıncılığı çalışmanın başından beri anlatılmaya çalışılan doğasına müdahale ederek onu en geniş ölçekte “tüketiciye” ulaştırmaya ve bu nedenle de televizyon yayıncılığın prensipleriyle örtüşen noktaya getirmeye çalışıyor. Ancak tartışmayı bugüne taşıdığımızda televizyon da öte daha kompleks bir süreçle karşılaşmak mümkün. Zira bugün genel olarak “yayıncılık” sadece televizyon üzerinden yapılmıyor. Bir spor organizasyonunun yayın hakları hem televizyona hem de dijital mecralara ayrı ayrı satılıyor. Gelişen dijitalleşme ve sosyal medya kanalları da spor yayıncılığı için olmazsa olmazlar konumuna geliyor. Spor karşılaşmalarının

³⁹ John J. Sewart, The Commodification of Sport, **International Review for the Sociology of Sport**, Cilt: 22, sayı :3, 1987, s. 173.

YouTube’da yayınlanma ya da Twitter, Facebook, Instagram gibi platformlardan görüntü paylaşımı yapma hakkı da yeni bir yayıncılık ihalesini gerekli kılıyor. Bütün bunlara ek olarak Netflix, Amazon gibi platformlar da spor yayıncılığı için girişimlerde bulunuyor. Yani anlaşılacağı üzere Sewart’ın makalesini yazdığı yıl olan 1987’de konvansiyonel televizyon yayınları, spor yayıncılığının ana arterleri konumundayken şimdi bu ayrıcalığını başka bir çok platformla paylaşmak zorunda kalıyor. Pazara yeni yayın biçimlerinin girmesi elbette yayın hakkı pastasını çok daha yüksek boyutlara çıkarıp, yayıncı kuruluşlar arasındaki rekabeti kızıştırıyor.

Ticari yayıncılık, medyanın tamamında olduğu gibi spor yayıncılığında da maksimum kâr elde edebilmek için operasyonel adımlar atıyor. Diğer taraftan ise spor organizasyonları için, yayın haklarından gelen pay, diğer bütün gelirlerin katbekat üzerinde olduğu için, bahsedilen bu gelirden olmamak adına kendi bağımsızlıklarını yitirip yayıncılığa her geçen zaman diliminde daha da bağımlılaşıyorlar. Haliyle bu durum yayıncılar için yayınladıkları spora müdahale etme olanağı sağlıyor. Bu müdahaleler de üç temel aşamada gerçekleşiyor. Sporun kurallarında, formatında ve takviminde değişiklik yapma imkânı buluyorlar.

Bu tartışmaya en yakın örnek uzun yıllardır uygulanan tenis kurallarının değişmesidir. Yayıncılar tenisin daha hızlı ve tempolu biçime kavuşması için bir sette altı olan oyun sayısını dörde indirmek istiyor. Öte yandan yapılmak istenen diğer değişiklikler şu şekilde: Servis aralarının uzamaması için puan aralarında oyunculara 25 saniye hakkı verilmesi, bir oyunda 40-40 eşitlik olduğu taktirde oyuncuların birinin rakibinden iki fazla puan almaya çalıştığı eski sistem yerine 40-40’dan sonra karar puanı oynanması, böylelikle setin de uzama şansı kalmaması, Servis tekrarı uygulaması ortadan kalkması vb. Hem organizatörler hem de yayıncılar tenis sporunun kendisini yeniden dizayn ederek bu değişikliklerle daha fazla ilgi çekmek yani, organizasyonların gelirini yükseltmek istiyor. Bu eni kurallar, daha küçük yaş grubundaki oyuncuların mücadele ettiği “Next Generation” turnuvalarında uygulanarak test ediliyor. Bu sadece teniste değil, yayıncılık anlamında önemli gelirler getiren birçok branşta hayata geçen bir süreç olarak ortaya çıkıyor. Zira benzer değişiklikleri son 50 yıl içerisinde bir çok spor branşı için görmek mümkün.

b) Yeneteğe dayalı demokrasinin terki

“Ticarileşme ve metalaşma sürekli bir biçimde yeteneğe dayalı demokrasiyi aşındırır.”⁴⁰ Sewart’ın aynı makalede ortaya attığı bu görüş günümüzde de devam eden bir sürece işaret ediyor. Spor müsabaları için rekabet, temel taşlardan biridir. Neredeyse her sporcu ya da kulüp daha üst düzeylere çıkma, kendilerini oralarda sergilemek için bir şans kovalar. Örneğin alt sıralarda mücadele eden bir futbol takımının hedefi birinci ligde oynamaktır. Çünkü orada oynarken hem basın tarafından onlara daha fazla yer verilir, hem kendini tanıtmaya fırsatı artar hem de ekonomik olarak biraz daha güçlenme fırsatı bulur. Birinci ligde oynayan takımların hedefi ise uluslararası turnuvalarda boy göstermek olur ve bunun için mücadele eder. Tabii Avrupa’da oynadığı zaman o organizasyona ya da yayıncısına para sağlıyorsa!

Şampiyonlar Ligi, bütün Avrupa takımlarının hayalini kurduğu ligdir. Kendi yerel liglerini üst sıralarda tamamlayan takımlar bu en üst düzey rekabete yukarıda sayılan nedenlerle katılmak isterler. Ancak Şampiyon Ligi’ni organize eden UEFA (Avrupa Futbol Federasyonları Birliği) 2018-19 sezonundan itibaren maksimum kârın realizasyonuna yönelik yeni bir sisteme gidileceğini duyurdu.

Duyuruya göre yeni formatta Avrupa’da en çok izlenen, dolayısıyla yayın hakları en yüksek olan dört ligi (UEFA ülkeler sıralamasındaki ilk dört ülke- İngiltere, İspanya, Almanya, İtalya) ilk dört sırada tamamlayan takımlar eleme maçları oynamaksızın Şampiyonlar Ligi’ne katılacaklar (Daha önce bu sayı üçtü. Dördüncü sırada ligi bitiren takımlar ön eleme oynarak Şampiyonlar Ligi’ne katılıyor ve elendiklerinde, sözü edilen bu kulüpler dünya çapında taraftara sahip oldukları için bu durum UEFA için pek de hoş karşılanmıyordu). Yeni statüde turnuvaya katılan 32 takım şu şekilde belli olacak:

UEFA ülkeler sıralamasında ilk dört sırada yer alan İspanya, Almanya, İngiltere ve İtalya’daki ligleri ilk dört sırada tamamlayan toplam 16 takım,

Ülkeler sıralamasında beşinci ve altıncı sırada yer alan Fransa ve Rusya’daki liglerde ilk iki sırayı alan toplam 4 takım,

⁴⁰ John J. Sewart, 1987, s. 176.

Ülkeler sıralamasında 7 ile 10. sıralar arasında yer alan Portekiz, Ukrayna, Belçika ve Türkiye'deki liglerde şampiyon olan toplam 4 takım,

Ve UEFA Şampiyonlar Ligi ile UEFA Avrupa Ligi'nin son şampiyonu 2 takım, turnuvanın grup aşamasına doğrudan katılma hakkına sahip olacaklar.⁴¹

Geriye sadece altı takımlik yer kalıyor. Bu altı kontenjan için sayısız kulüp mücadele ediyor. Formattan anlaşıldığı üzere amaç izlenme oranlarını ve üst düzeydeki rekabeti arttırmak. Kaldı ki Avrupa'nın bu en üst düzey liginde mücadele eden takımların çok ciddi ekonomik kazançları olduğunu düşünürsek, bu lige katılan ve katılmayan arasındaki ekonomik fark da giderek büyüyecek (örneğin Türkiye'den bu sene Şampiyonlar Ligi'ne katılan tek takım olan Beşiktaş, sadece bu turnuvadan 50 milyon euro'ya yakın bir kâr ederken, diğer kulüpler için böyle bir gelir söz konusu değil). Sonuç olarak, daha iyi futbol oynamak için daha iyi oyunculara bu geliri elde edebilen kulüpler ulaşabilirken, diğerler takımlarla hâlihazırda uçurum boyutunda olan fark, artık telafi edilemez büyüklüklere ulaşacak. Bu da tıpkı Sewart'ın iddia ettiği gibi başarıdan ziyade ekonomik hacme ilk sırada önem vermenin doğal sonucu olarak ön plana çıkıyor.

c) Şova ve teatralliğe eğilim

Üçüncü unsura baktığımızda aslında ilk ikisinin harmanlanmış biçimini görmek mümkün. “En çok takip edilenlerin” birbirleriyle, izleyici açısından “en tüketilir” biçimde rekabetine dayalı format, sporu giderek bir şov organizasyonu durumuna getiriyor. İlk başta düşünüldüğünde bunda pek bir problem yok gibi duruyor ama biraz daha derinlemesine bakınca ve yukarıdaki iki maddeyle birlikte düşünüldüğünde iş değişiyor. Günümüzde spor organizasyonlarının büyük kısmı paralı televizyon kanallarından izleniyor. Spor bir “ürün” gibi görme eğilime sahip bu medya kuruluşları tekrar belirtmek gerekir ki en fazla seyirciye ulaşabilecekleri organizasyonları yayınlamayı tercih ediyor. Dolayısıyla özellikle kadın sporları söz konusu olduğunda hemen hiçbir yayıncıda bu müsabakaları takip edebilmek mümkün olmuyor.

⁴¹ Goal, **UEFA Şampiyonlar Ligi'ndeki format değişiklikleri neler?**, (Erişim Tarihi: 11.03.2018) <http://www.goal.com/tr/haber/uefa-sampiyonlar-ligindeki-format-degisiklikleri-neler/5rfqan5cwbmz1w1xc9vjwmbks>

Türkiye'nin ulusal düzeyde en başarılı olduğu spor alanları kadın voleybolu ve basketboluyken bu branşlara medya tarafından verilen önem hiçbir zaman erkek branşları gibi olmuyor. Çünkü başarıdan ziyade, ticari kaygıyı ön plana alan medya kuruluşları satabileceği “ürün”leri yayın politikası hâline getiriyor. Dolayısıyla spordaki eşitsizlik azalmak yerine –bu konuda farkındalık oluşturmak için onca mücadeleye rağmen- her geçen gün artıyor. Kadın sporculara verilen yer ve onlara ödenen para daha az olduğu gibi spor kanallarında kadın ve erkek yorumculara ödenen ücretlerde dahi bu dengesizlik ortaya çıkıyor.⁴² Çünkü medyadaki genel algı kadın sporunun şov kısmında zayıf kalıyor olması ve genel spor izleyicinin büyük çoğunluğunun erkek sporlarını tercih ediyor oluşu. Elbette bu durum söz konusu olduğunda karşılıklı bir ilişki var. Ticari kaygılarla yayınlanmayan, yayınlansa da eşitsizlik barajına takılan spor branşları, kendini geliştirme konusunda normal bir şekilde daha atıl kalıyor.

Sewart'ın bahsettiği bu üç adımın da, giderek büyüyen bir krize neden olduğunu gözlemlemek mümkün. Bu noktada “Futbol ve Metalaşma” makalesinde İdris Akkuzu, aslında spor endüstrisinde görülen her sürecin metalaşmayı tanımlamadığının altını çiziyor. Ona göre meta –bu çalışmanın da daha önceki bölümlerinde anlatıldığı gibi- içinde mutlaka bir emek gücü içermeli. Dolayısıyla sporda metayı ararken onun ticari faaliyetleri olan sponsorluk ilişkileri, ticari satışlar gibi süreçlere değil bizzat maç-günü gösterisine dikkat çekiyor, yani sporcuların emeklerini⁴³ ortaya koyarak o sporu icra ettikleri zamana.

⁴² Wimbledon tenis turnuvasında İngiliz BBC kanalı iki eski efsanevi tenisçiyi, Martina Navratilova ve John McEnroe'yu yorumcu olarak kadrosuna dahil etmişti. Turnuva boyunca yorumlarıyla yayınlara katılan bu iki tenisçiye daha sonra Navratilova'nın basına açıkladığı üzere farklı ücretler ödendiği ortaya çıktı. BBC'nin anlaşma öncesi kendisine “eşit ücret” sözü vermesine karşın McEnroe'ya tam on katı kadar fazla ödeme yapıldığını öğrendiğinde yaşadığı şoku basınla paylaşan Navratilova bu eşitsizliğe dikkat çekmişti.

⁴³ Bu tartışma ne zaman söz konusu olsa, sporcuların gelir seviyesinin çok yüksek, dolayısıyla onlara emek gücü olarak tanımlanamayacağından dem vurulur. Aslına bakılırsa bu bakış açısı tam da medyanın izleyicilere gösterdiğinin dışına çıkamamakla alakalıdır. Zira burada iki temel yanlış vardır. İlki çok kazanan sporcuların, ki burada Real Madrid'li futbolcuları örnek alabiliriz, sermayenin çalışmanın önceki bölümlerinde de gösterildiği gibi bikirim sürecinin bir parçaları hâline getirildiklerini ortadadır. Sermaye birikim süreci, spor alanı söz konusu olduğunda sporcuların “ürün”ü yaratmak için sarf ettiği emeğe ihtiyaç duyar. Burada o sporcuya ödediği miktarın yüksek ya da düşük olmasından ziyade, süreci tamamlandığında (P-M-M'-P') realize ettiği değerın baştaki para sermayeden daha fazla olması ve bu realizasyonu tekrar bir değerlendirme içine sokup birikimin sonsuz döngüsünü devam ettirmesidir. Bu sonsuz sürecin devam edebilmesi için sporcu emeğine ihtiyacı vardır ve ona yaptığı ödeme değerin tamamını değil bir kısmını sağlar. Dolayısıyla dünyanın

Bütün bu verileri alt alta topladığımızda yıllık 88 milyar dolara çıkan bir ekonomiden bahsetmek mümkün. Üstelik bu miktar 2005 yılında 46,5 milyar dolardı. Yani yaklaşık 10 yıl içerisinde spor ekonomisi iki katı kadar büyüyerek Bulgaristan, Tunus, Slovenya, Malta ve Kenya gibi ülkelerinden de içerisinde yer aldığı 130 ülkeden daha fazla bir hacme sahip oldu.⁴⁴ Bu büyüme hızının bu denli yüksek olmasının en büyük sebeplerinden biri sporu oluşturan her parçanın ayrı bir ekonomik varlık olarak kodlanarak, hepsinde maksimum ekonomik kazancın hedefleniyor olmasıdır. Spor organizasyonunun her parçasının bu ekonomik büyümeye konu edilmesinin sonucunda, profesyonel takımların geldiği noktayı Selcen Öztürk ve Dilek Kılıç şöyle tanımlıyor: “Modern zaman ekonomisinde spor bir endüstri olarak görülüyor. Profesyonel takımlar, borsada da aktif olan kâr maksimizasyonu firmalarıdır.”⁴⁵

2.3. Sporun diğer Sektörlerle İlişkisi

Sermaye birikimi toplumun diğer alanları gibi sporu da içeren bir döngü oluşturmuş durumda. Birikim süreci; metanın üretimi, dolaşımı ve realizasyonu için giderek büyüyen bir sektör ortaya çıkardı. Sporcu, emek gücüne yeni bir değer yaratan özgün meta olarak, metalaşma sürecinin muazzam ölçülerde ortaya çıkmasını sağladı ve hâlâ sağlıyor. Bunun yanında, sermaye birikim süreci kendi hareketini daha büyük ölçüde tekrar ederken, metanın dolaşımını ve realizasyonunu sağlayacak diğer süreçleri, ticarileşmeyi ve finansallaşmayı da tamamlar. Bu durumda karşımıza ekonomik büyüklüğü son derece gelişkin olan bir sektör çıkar. Ancak bu noktada bir başka konuya da çalışmamızda yer vermek gerekir. O da, spor sektörünün, diğer sektörlerle kurduğu ilişkilerdir. Sektörün kendisi, bir yandan medyayı beslerken, diğer yandan da özellikle

Paris Saint Germain’e transfer olduktan sonra dünyanın en çok kazanan sporcusu kontratına sahip olan Neymar dahi bu sürecin bir parçası olduğu ve bu birikime katkı yaptığı için aslında bir emek gücüdür. Diğer bir yanılgı ise tüm sporcuların yüksek paralar kazandığıdır. Gerçekte sporcuların toplam sayısı içerisinde çok küçük oranda bir sporcu topluluğu iyi paralar kazanır. Geri kalan büyük çoğunluk bahsedilen bu değerlerin hayalini bile kuramaz. Kaldı ki profesyonel sporculuğun belli bir yaş sınırı olduğu ve bunun ortalama 35 olduğu unutulmamalıdır. Sporcu bu yaştan sonra profesyonel anlamda para kazanamaz. O nedenle verilen ücretlerin bütün yaşamını idame ettirecek düzeyde olması gerekir. Buna rağmen sporcuların çoğu bu paraları kazanamıyor ve emekli olduktan sonra büyük kısmı çöküş yaşıyor.

⁴⁴ **Spor Ekonomisi 130 Ülkeye Fark Attı** (Erişim Tarihi: 18.01.2017) <http://www.cnnturk.com/ekonomi/turkiye/spor-ekonomisi-130-ulkeye-fark-atti>

⁴⁵ Selcen Öztürk ve Dilek Kılıç, What is The Economic Burden of Sport Injuries, **Eklemler Hastalıkları Cerrahisi**, Cilt:24, sayı: 2, 2013, s. 110.

geç kapitalistleşen ülkelerde sıkça açığa çıktığı gibi inşaat sektörünü de palazlandırır. Çalışmanın devam eden bölümünde bu ilişkilere değinilecek.

2.3.1. Spor-İnşaat İlişkisi

Günümüzde dev spor organizasyonları canlı şekilde binlerce kişinin önünde gerçekleşiyor. Avrupa’da futbol-basketbol, Kuzey Amerika’da buz hokeyi, beyzbol gibi branşları yerinden izlemek için binlerce kişi bilet alarak salonları, statları dolduruyor. Olimpiyatlar, Dünya Kupası gibi organizasyonlar ise yaklaşık bir aylık süreçte çok farklı noktalarda düzenlenerek, önemli bir tesisleşme girişimini zorunlu kılıyor. Bu durum özellikle geç kapitalistleşen ülkeler adına, başka planlar yapma şansı da doğuruyor. Spor-inşaat sektörü ilişkisini ve bunun ne yönde, hangi amaçlarla kullanıldığını anlamak için geç kapitalistleşen ülke örneklerine ve daha çok Türkiye’ye bakmakta yarar var. Bu bölümde Türkiye gibi geç kapitalistleşen ülkelerde kalkınma politikalarında spor endüstrisinin yeri (spesifik olarak Türkiye ekonomisinin motor gücü olan inşaat sektörüyle ilişkisini, 2020 olimpiyat oyunlarına aday ülke olma süreci öğretiğiyle) dile getirilecek. Burada da karşımıza acımasız bir şekilde sporcuların nasıl bu sürecin parçası olmaya zorlandıkları, karşılıklı ilişkiler bağlamında ortaya konacak ve son kerterde karşımıza yine aynı eyleme teşvik çıkacak: Doping kullanımı.

Kalkınma kavramı olarak oldukça tartışmalı bir içeriğe sahiptir. Hangi ülkelerin kalkınmış ya da hangilerinin kalkınma sürecinde olduğunun neye göre tanımlandığı onun hangi iktisadi literature konu olduğuna göre değişmektedir. Her ne kadar kalkınma “ortak iyi”ye işaret eden bir sözcük olarak görünse de onun kavramsallaştırma, süreci objektif olmayan bir değerlendirme olarak da görülebilir. Kalkınma kavramı genellikle bir sisteme entegre olmak için belirli adımlar atma ve bu adımları atmak isteyen ülkeler için de “yakalama” ya da “yetişme” anlamında kullanılıyor⁴⁶. Peki yetişilmek istenen şey nedir? İşte bu noktada karşımıza gelişmiş kapitalist ülkeler çıkmaktadır. Dolayısıyla dünya kapitalist pazarına eklemlenme süreci, dünya savaşının ardından “iyi niyetle” ve “ortak iyiye” işaret eder şekliyle, geri kalan ülkelerin batı dünyasıyla entegrasyonunu anlatır. Kalkınma, ilerleme ve büyüme kavramlarıyla, metaların doğrudan niceliksel

⁴⁶ Fuat Ercan, “Kalkınma Kavramı: Türkiye’nin Kalkınma Seçeneklerinin Eleştirisi ve Alternatif Bir Çerçeve”, **Ekonomik Yaklaşım**, Kongreler Dizisi 3, sayı: 49, 2003, cilt 14, s. 266.

artışı ifade ediliyor⁴⁷. Dolayısıyla kalkınma, batı dünyasının geri kalanıyla entegrasyonu yani piyasa entegrasyonuna ilişkin sınırlamaların ortadan kaldırılmasıdır. Mehmet Türkay bu noktada kalkınma kavramına çok daha derin bir açılım getirmiştir:

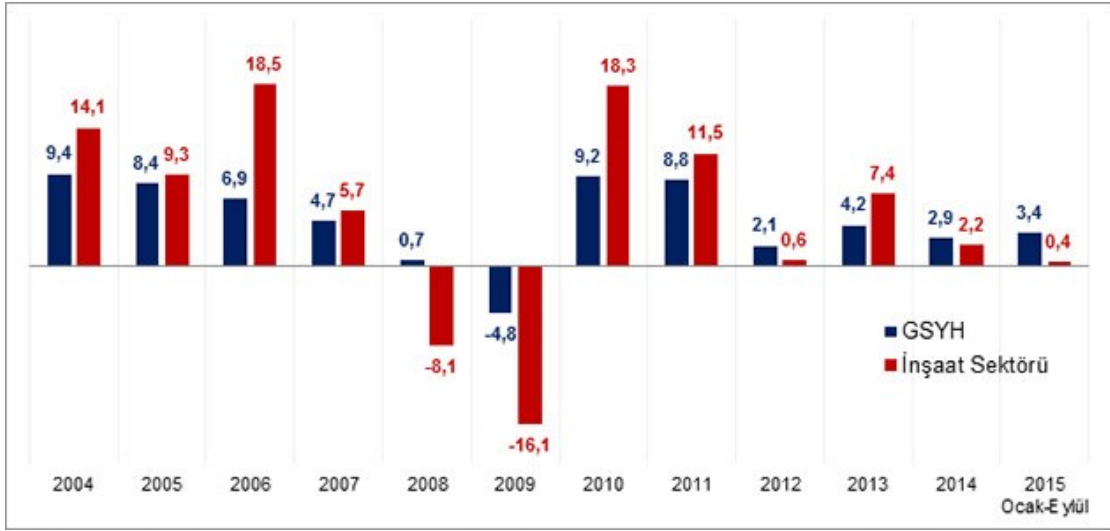
Toplumsal tarihsel bir sistem olan kapitalizm kendi yeniden üretimini sağlarken kullandığı, yönlendirdiği meşruiyet araçları ve/veya alanları olarak, sistematik içirme/dönüştürme yeteneği ve bu anlamda sahip olduğu zamana/mekana bağlı esnekliği, yeniden üretim açısından kritik bir öneme sahiptir. Bugün gelinen noktada tarihin de en azından şimdilik, doğruladığı bu yeteneği farklı bağlamlarda izlemek mümkündür. Gerek mekansal yayılma süreçlerinde gerek üretim süreçlerinin örgütlenme ve denetiminde ve gerekse düşünsel süreçlerde, ilişkiye girdiği coğrafyanın tüm olanaklarını, söz konusu coğrafyada yaşayan toplumların verili ilişki biçimlerini ve düşünsel gelenek ve yapılarını, kapitalist birikimin gereklerine göre denetlemiş ve bu yolla dönüştürmüştür. Bu denetleme ve dönüşüm söz konusu alanlardaki yerel dinamiklerin dönüşmesi ve kapitalist birikimin dinamiğine bağlı hâle gelmelerini beraberinde getirmiştir. Bu bağımlılık yerel olan dinamiklerin tamamen etkisizleştiği ya da ortadan kalktığı anlamına gelmemekte ancak oluşturulan ilişkinin asimetrik bir niteliğe sahip olduğuna işaret etmektedir.⁴⁸

Mehmet Türkay'ın dile getirdiği bu içirme/dönüştürme süreci tam olarak geç kapitalistleşen ülkelerde kalkınma sürecini ifade eder. Kalkınmış olma ya da olmama göstergeleri de yine “kalkınmış batı ekonomisi” literatüründe belirlenir ve onların denetiminde, diğer ülkeler de kalkınma süreçlerinin bir parçası durumuna gelir. Ancak burada kritik nokta bu süreçlerin her birinde özgün tarafların bulunmasıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ticari burjuvazinin sanayi burjuvazisine dönüşme süreci tüm dünyada hızlanmış ve bunun elbette temeli olması gereken Keynesçi politika, ekonomiye egemen olmuştur. Ancak bu politikaların miadını doldurduğu 1970'li yılların ardından düzensizleştirme ve yeniden yapılandırma kapsamında neoliberal bir süreç başlamıştır. Bu süreçlerin tamamında kalkınma politikalarını uygulayan ülkenin kendi sermaye birikimi, hangi politikaların uygulanacağı konusunda belirleyici olmuştur.

Kalkınma kavramına dair bu genel çerçeveyi çizdikten sonra konumuz adına daha spesifik bir noktaya gelmek mümkün. Türkiye'de özellikle AKP'li yıllarda ekonomi politikalarının –dolayısıyla kalkınmanın- en temel sektörlerinden biri inşaat olmuştur.

⁴⁷ Fuat Ercan, 2003, s. 4.

⁴⁸ Mehmet Türkay, “Üçüncü Dünya Var Mıydı? Ulusal Kalkınma mümkün mü?” **Evrensel Kültür**, sayı: 122, 2002.

Grafik 2: Türkiye’de Gayri Safhi Yurt İçi Hasıla ve İnşaat Sektörü

Kaynak: TÜİK⁴⁹

Yukarıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere Türkiye ekonomisinde inşaat sektörünün önemli bir payı vardır. Çalışmanın önceki bölümlerinde de bashedildiği gibi günümüzün modern sporunda, mega organizasyonların hayata geçirilmesinde tesisleşmenin rolü çok büyüktür. Zira giderek büyüyen ve daha önce tahmin edilemez boyutlara gelen maliyetlerin önemli bir kısmı organizasyonun gerçekleşeceği tesislerin inşası nedeniyle oluşmaktadır. Örneğin Türkiye, 2011’de Üniversiteler Kış Olimpiyatları’nı Erzurum’da düzenlemiştir. Kış sporlarında neredeyse hiçbir varlığı olmayan bir ülkenin ülkesinde bu olimpiyatları düzenleme isteğinin elbette açıklanabilir tek yanı inşaat sektörüne katkıydı. Nitekim oyunlar öncesi tesisleşmeye 735 milyon lira yatırım yapıldı.⁵⁰ Ancak bu tesisler oyunlardan sonra atıl kalarak çürümeye terk edildi. Hatta o yıllarda 100 milyon liraya yaptırılan kayakla atlama kuleleri bakımsızlık nedeniyle 2017 yılında çöktü⁵¹.

Asıl büyük adımsa 2012 Yaz Olimpiyat Oyunları’na aday olunmasıyla birlikte geldi. Oyunların İstanbul’da yapılması için aday olan Türkiye tam 19,2 milyar dolarlık

⁴⁹ Mehmet Tevfik Eroğlu, **İnşaat-Konut Sektörünün Görünümü**, (Erişim Tarihi: 12.02.2018) <http://ilerihaber.org/icerik/akp-khk-ohal-ve-universiteler-85249.html>

⁵⁰ **Akillara Hep Erzurum Geliyor** (Erişim Tarihi: 24.03.2018) <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/akillara-hep-erzurum-geliyor-26156217>

⁵¹ **Erzurum’daki atlama Kuleleri Çöktü** (Erişim Tarihi: 24.03.2018) <http://www.hurriyet.com.tr/erzurumdaki-atlama-kuleleri-coktu-26814021>

bütçe çıkardı. Her ne kadar adaylık sürecinin başarısız sonuçlanmasıyla birlikte, Türkiye'nin somut olarak hangi yatırımları yapacağı tam açıklanmasa da 7 Eylül 2013'te BBC Türkçe'de çıkan haber, buz dağının sadece görünen yüzünü açığa çıkarmıştı.⁵²

Daha önceki adaylıklar sırasında inşa edilen Atatürk Olimpiyat Stadı bu kez yenilenecek. Organizasyonun kalbi İkitelli'deki Atatürk Olimpiyat Stadı'nın çevresindeki alana Olimpiyat Köyü inşa edilecek. Yüzme, tenis ve daha bir çok sporun tesisleri de buraya yapılacak. Aynı zamanda konaklama için sporcu köyü ve medya köyü de bu bölgede yer alacak. Haydarpaşa-Harem arasındaki alana 70 bin kişilik bir stadyum inşa edilecek. Sadece açılış-kapanış törenleri ve maraton finişleri burada yapılacak. Oyunların akabinde kapasite 20 bin kişiye düşürülüp burası konser ağırlıklı bir eğlence alanına dönüştürülecek. Tesisin tırpanlanan 50 bin kişilik geçici bölümü Anadolu'da değerlendirilecek. Deniz kenarında dalgakıranların yardımıyla kürek için alan oluşturulacak. Lakin rüzgârın ve deniz akıntılarının bu projenin selametine etkisi merak konusu. Bu alana ayrıca geçici olarak Plaj Voleybolu ve Okçuluk tesisleri yapılacak. Maliyeti 500 milyon dolar olarak gözükiyor. Belgrad Ormanı ve Esenler'deki ormanlık alana yapılacak tesisler ise çevresel etkiler anlamında çok tartışılacağı benziyor. Ataköy'de Sinan Erdem Salonu'nun yanına bir pist bisikleti velodromu yapılacak. Harbiye Açık hava Sahnesi elden geçirilip halter için kullanılacak.

Devlet erkânı adaylık sürecine çok büyük önem gösterdi. Bu süreci bir yandan halkı ikna edecek şekilde iç politikada titizlikle yürüten hükümet, diğer yandan da yurt dışı temaslarını sıklaştırdı. Lozan'da düzenlenen aday şehirler birifingine aralarında Başbakan Yardımcısı Ali Babacan ile Gençlik ve Spor Bakanı Suat Kılıç, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş'ın da bulunduğu 100'den fazla kişinin oluşturduğu heyetle katılındı. Finale Madrid ve Tokyo ile birlikte İstanbul'un kalması ümitleri iyice arttırdı. Yaşanan gelişmeleri inşaat sektörü büyük bir sevinçle karşıladı. Devlet erkânı ise gittikleri her yerde katıldıkları her etkinlikte olimpiyatların Türkiye'de yapılması gerektiğine vurgu yaptı. Adeta tüm ülke aynı hedefe kilitlenmişti.

Sporu yalnızca bireyler ya da takımlar arası rekabet olarak görmek son derece yanlış. Yukarıda da bahsedildiği gibi sportif karşılaşmalar, önemli bir meta unsuru olsa da spordan elde edilen gelir sadece müsabakalardan kaynaklanmaz. Çok daha fazlasını kapsar. Zira şehirde yaklaşık 2 hafta kadar sürececek bir organizasyonun ekonomide “doping etkisi” yaratacağı açıktır. İşte Türkiye'de tam bu noktada adaylık sürecini örgütlemiştir. Amaç organizasyona ev sahipliği yapacak tesisleşme ve altyapı-üst yapı süreci nedeniyle ekonominin atar damarlarından biri olan inşaat sektörüne destek

⁵² **İstanbul, Tokyo, Madrid: Olimpiyat karşılaştırması** (Erişim Tarihi: 24.03.2018) http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/09/130907_olimpiyat_kentler

olmaktı.⁵³ Zira inşaat sektörünün başat aktörlerinden biri olan Başbakanlık'a bağlı Toplu Konuk İdaresi (TOKİ) bünyesinde oluşturulan "Olimpiyat birimi" bütün inşaat süreçlerini yönetmek için seferber edildi.⁵⁴ Olimpiyatlar, dolayısıyla spor

⁵³ İnşaat süreci sadece olimpiyat adaylığıyla da sınırlı değil elbette. Hükümet, Türkiye'nin futbol seyircisi oranı Avrupa'da en düşük ülkelerden biri olmasına rağmen, onlarca yüksek kapasiteli yeni stat yaparak bu alanda milyonlarca dolarlık yatırımlar yaptı. Afyonkarahisar, Antalya, Eskişehir, Gaziantep, Kocaeli, Malatya, Mersin, Sakarya, Samsun, Sivas, Trabzon, Bursa, Konya, Manisa, Batman, Çorum, Diyarbakır, Elazığ, Hatay, İzmir, Malatya, Adana, Giresun, Ankara, Erzincan, Hakkâri bu yeni statlardan nasibini alan ya da alacak olan iller olarak belirlendi. (Gençlik ve Spor Bakanlığı, Erişim Tarihi: 24.03.2018, <http://www.gsb.gov.tr/HaberDetaylari/1/15020/23-sehir-25-super-stadyum.aspx>) Bunun yanından yapılan bu statlarla birlikte bir başka büyük organizasyon olan 2024 Avrupa Futbol Şampiyonası'na da adaylık başvurusu yapıldı. Başvurunun yapılmış olması, hükümetinde 2012'de aldığı olimpiyat hezimetinden sonra bile aynı yönde adımların devam ettiğini ve mega spor organizasyonlarının kalkınma politikaları açısından hâlâ hükümetin temel projelerinden biri olduğu anlaşıldı. Yeri gelmişken 20 Yaş Altı Dünya Kupası'nın Türkiye'de düzenlendiğini hatırlatmakta fayda var. İstanbul, Kayseri, Trabzon, Rize, Gaziantep, Antalya ve Bursa'da düzenlenen organizasyona ev sahipliği yapan Türkiye her ne kadar önemli maliyetinin altına girse de şampiyona tüm zamanların en az seyircisini çekerek bu anlamda tarihe geçti. İki yılda bir düzenlenen organizasyonun son dördüne baktığımızda toplam 1 milyon seyircinin altında kalan tek ülke Türkiye oldu: (U20 Dünya Kupası'nda Büyük Hayal Kırıklığı, Erişim Tarihi: 24.03.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/u20-dunya-kupasinda-buyuk-hayal-kirikligi-23703966>)

Türkiye 2013 : 261.509 5.230

Kolombiya 2011 : 1.309.929 25.191

Mısır 2009 : 1.295.586 24.915

Kanada 2007 : 1.195.239 22.985

⁵⁴ Mevcut hükümetin uzun süreli iktidarı boyunca kentsel dönüşüm projelerine verdiği olağanüstü önemi hatırlarsak eğer, olimpiyat oyunlarının da bu amacın bir parçası durumuna getirileceğini kavramak çok zaman almaz. Zira gerçekten de oyunları düzenleyen birçok ülke bu çalışmanın giriş bölümünde verilen Rio örneği gibi aynı amacı güderek, organizasyonun yapılacağı kentte çok büyük kentsel dönüşüm adımları atmıştır. Aynı şekilde 2012'de Londra'da yapılan olimpiyat oyunları da Londra'da emlak politikasında dramatik değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu durum spor organizasyonlarının nasıl büyük projelerin tetikleyicisi hâline getirildiklerine dair önemli örnekleri ortaya koyuyor. Bu anlamda Cihan Uzunçayırılı Baysal'ın Açık Radyo'da mega organizasyonların kente nasıl dönüşümlere yol açtığıyla ilgili konuşmasında verdiği örnek son derece çarpıcıdır:

"Konuyla ilgili, 2 önemli uluslararası rapora kısaca göz atalım.İlk rapor, uluslararası bir barınma hakkı örgütü olan COHRE (Center of Housing Rights and Evictions- Konut Hakları ve Tahliyeler Merkezi) raporu (s:20-24) ve BM-Konut Hakkı Raportörü Rolnik'in 2009'da BM-İnsan Hakları Komitesine sunduğu mega-etkinlikler raporu. COHRE, 1998-2008 arasında yapılan Olimpiyat Oyunlarında 4 milyondan fazla insanın zorla tahliye edildiğine dikkat çekiyor. 1992 Barcelona Olimpiyatı, altyapı inşaatları ve kenti güzelleştirme bahanesiyle tarihi merkezleri ve Roman mahallelerini zorla tahliye ederken 2500 kişi etkilenmiş. 1988 Seul olimpiyatı 720 bin, 2008 Pekin, 1 milyon 250 bin kişinin zorla tahliyesine sebep olmuş.

"Çağdaş Çin imajının yeniden inşası Pekinlilerin yaşam alanları pahasına gerçekleştirilmiştir, " diyor bir araştırmacı. Çin Hükümeti, Olimpiyat bahanesiyle Pekin'in yerleşik mahallelerini yıkarak buraları alışverişmerkezleri, lüks rezidanslar ve spor tesisleri ile donatmış. 2010 Dünya Kupası'nın şenlikli yüzünün gerisinde, Güney Afrika Durban'da yerlerinden edilen, gecekonduları yıktırılan, işlerini kaybeden ve aynı zamanda şiddet gören kent yoksullarının dramı var. Londra'da Olimpiyat Köyü civarındaki alt gelir grubu mahalleleri zorla tahliye edilmiş 2014 Dünya Kupası ile 2016 Olimpiyatlarının ev sahibi Rio'nun favelalarından da kenti temizleme operasyonları duyuluyor. 6000 yoksul silah zoruyla tahliye edilmiş. Associated Press'e göre Rio'da sadece 2010'da 170.000 zorla tahliye var." Uzunçayırılı Baysal, "Olimpiyatlar ve Mega Etkinliklerin Karanlık Yüzü", **Açık Dergi** (Erişim Tarihi: Erişim Tarihi: 24.03.2018)

organizasyonları, devlet tarafından kalkınma politikalarının başat aktörlerinden biri olarak kodlandı ve ona çok önemli bir misyon biçildi. Dönemim Başbakanı, Japon Başbakanı ile yaptığı ikili görüşmenin ardından yaptığı basın açıklamasında Tokyo ile rekabet hâlinde olduklarını belirterek, “Ben Başbakan’a dedim ki ‘siz bir olimpiyat yaptınız, şimdi bu olimpiyatlardan çekilin, bunu da biz yapalım dedim. Herhalde Tokyo Valisi’ne bu talimatı verecektir” açıklamasında bulunarak rakibinden centilmenlik bekledi.⁵⁵ Fakat bu umutların hepsi boşa gitti. 2013’te Arjantin’de yapılan oylamada Tokyo, 96 oyun 60’ını alarak 2020 Olimpiyat Oyunları’na ev sahipliği yapacak şehir olarak seçildi. Türkiye ise 30 oyda kaldı. Ve elbette kıyamet koptu. Hükümet, Türkiye’ye ayrımcılık yapıldığını dile getirerek o yıl Haziran ayında yapılan Gezi eylemlerine katılanlar nedeniyle oyunların başka şehre verildiğini vurguladı. Sonuç olarak ise inşaat sektörünün dört gözle beklediği dev projeler rafa kaldırıldı. “Ekonomik kalkınma” sekteye uğradı.

Bütün bunlar yaşanırken daha sonra ortaya çıkacak olan başka bir gizli saklı proje de yürütülüyordu. Türkiye o yıllara kadar spor konusunda, özellikle de olimpik branşlarda birkaç sporcu dışında neredeyse elle tutulur hiçbir başarı gösterememişti ve bu da olimpiyat adaylığı sürecinde sırtan noktalardan biriydi. Dönemin hükümeti bu sorunun “bazı yöntemlerle” ortadan kaldırılabileceğini düşündü. O yöntem de sistematik doping kullanımı idi.

Bir yandan 2020 adaylık süreci devam ederken diğer yandan Türkiye sporcularıyla 2012 Londra’da yer aldı. Bütün ülkeyi sevince boğan yarış ise kadınlar 1500 m finali oldu. TRT Spikeri Cüneyt Kıran’ın olağanüstü anlatımıyla yarışı izleyenlerin hemen hepsi duygu dolu anlar yaşarken, Aslı Çakır Alptekin altın, hemen ardından gelen Gamze Bulut ise gümüş madalya almıştı. Bu ikili Türkiye’ye atletizm tarihinin en büyük başarısını yaşatmışlardı. Ama ilk andan itibaren performansları, şüphelere yol açmıştı. Zira yarıştaki güçleri dikkat çekiciydi. Her ne kadar yarış sonrası Aslı Çakır Alptekin, meraklı sorular soran gazetecilere “Türk gücü sayesinde kazandık” diye açıklama yapsa da finali anlatan İngiliz Spiker Steve Cram daha ilk andan kuşklarını ortaya koymuştu. Athletics Weekly’nin deneyimli yazarı Jason Henderson

⁵⁵ **Başbakan Erdoğan’dan Japon Başbakan’a Olimpiyat Ricası**, (Erişim Tarihi: 24.03.2018) <http://www.radikal.com.tr/politika/basbakan-erdogandan-japon-basbakana-olimpiyat-ricasi-1132100/>

da yarışta ilk iki sırayı Türklerin almasına çok şaşırmış ve sıra dışı bir şeylerin olduğunu farketmiş ve kuşkularını dile getiren, özellikle iki atletin performansının çok kısa sürede nasıl bu denli arttığını, birkaç yıl öncesine kadar hiçbir uluslararası başarısı bulunmayan sporcuların nasıl olimpiyat altını aldıklarını sorgulayan bir yazı yazmıştı.⁵⁶ İngiliz engelli yarış koşucusu Hatti Archer finalin hemen ardından “İlaç kullanarak hile yapanlardan nefret ediyorum. Hangi yarışa gitseler orayı mahvediyorlar.” diye bir tweet atmıştı. Yarışa ilişkin şüpheler dünya kamuoyunda dile getirilirken Türk medyası çoğunlukla “Dünyanın Türkleri kıskandığına” ilişkin yorumlarda bulunuyor, işin aslından pek de şüphe duymuyordu.

Spor gazetecisi Mert Aydın daha sonra konuyla ilgili Socrates Dergi’ye olimpiyat öncesi ortamı şöyle anlatmıştı: “Hani Kopenhag’da uyuşturucunun serbest olduğu, polisin giremediği Christiana bölgesi varya, öyle bir ortam oluştu o dönem. Olimpiyata giderken camiadaki herkes bir şeyler yapıldığını biliyordu ama kimse, işlerin bu kadar salakça gittiğini tahmin etmiyordu.”⁵⁷ Aslı Çakır Alptekin ve Gazme Bulut haklarındaki bu kuşkulara rağmen Türkiye’ye döndüklerinde ilgiyle karşılandılar. İsimleri spor salonlarına verildi ve topluma örnek gösterildi.

Londra’daki olimpiyat organizasyonundan bir yıl sonra Mersin’de Akdeniz Oyunları düzenlendi. Hükümet yine bu oyunlar için önemli tesisleşme adımları atmış ve büyük harcamalar yaparak organizasyonu gerçekleştirmişti. Türkiye katılan sporcular ve başarı açısından rekorlar kırdı. 47 altın, 52 gümüş, 64 bronz madalya kazanan Türk sporcular İtalyanların ardından madalya tablosunda ikinci oldular. Fransa, İspanya gibi ülkeleri geride bırakmayı başarmışlardı. Ancak doping skandalları daha oyunlar öncesi ayyuka çıktı. Halter takımında bulunan sekiz sporcu (Muammer Şahin, Sedat Artuç, Samet Keleş, Mete Binay, Gökhan Kılıç, Mehmet Başol, Hurşit Atak ve Gülbeyi Akti) dopingli çıktı ve oyunlar öncesi yapılan son kamptan gönderildi. Halter Federasyonu Başkanı Tamer Taşpınar yaşananlara isyan etmiş, Türk sporunun küçük düşürüldüğünü, buna izin vermeyeceklerini açıklamıştı. Ancak yaşananlar bununla sınırlı değildi. Performans artırıcı maddeler yalnızca o sekiz sporcu tarafından kullanılmamıştı.

⁵⁶ Jason Henderson, **London 2012 Olympics: Turkish Delight or Doubt?** (Erişim Tarihi: 25.03.2018) <http://www.athleticsweekly.com/0/admin/blog/london-2012-olympics-turkish-delight-or-doubt/>

⁵⁷ İlhan Özgen ve İnan Özdemir (der.), “Yüzleşme”, **Socrates Dergi**, sayı: 17, s. 95.

Oyunlardan sonra tam 30 sporcuda yasaklı madde tespit edildi.⁵⁸ Yani ortada ciddi, sistematik bir hareket vardı. Sporda, Türkiye'nin gücünü göstermek isteyenlerce tıpkı 2012 Olimpiyat Oyunları'nda olduğu gibi doping kullanımını teşvik edici bir atmosfer oluşturulmuştu. Bu skandaldan sonra ise Türkiye'yi asıl yıkan haber geldi. 2012'de altın-gümüş madalya kazanan Aslı Çakır Alptekin ve Gamze Bulut da dopingli çıktı. Hatta daha sonra soruşturmanın devamında anlaşılabacağı üzere bu skandalın ortaya çıkmaması için dönemin Uluslararası Atletizm Federasyonları Birliği Başkanı olan Lamine Diack'ın oğlu Papa Diack, Türkiye'ye gelerek Üsküdar Belediyesi yetkilileri ve Aslı Çakır Alptekin'le rüşvet pazarlığı yapmıştı. İşler giderek "Türk'ün gücünden hilenin gücüne" doğru evrilmişti. İki atletin de madalyaları ellerinden alındı. Bu büyük başarı hazin bir şekilde son buldu. Döneme ait en ilginç gelişmelerden biri ise İtalyan yürüyüşçü Alex Shwazer'in 2012 oyunlarından önce yakalanıp, doping ilaçlarını Anlatya'da hiçbir reçete göstermeden bir eczaneden rahatça aldığını söylemesiydi.

Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta var. Tek başına milli başarı ortamının yaratılması ve doping kullanımının teşvik edilmesi ya da buna göz yumulması nedeniyle doping kullanımının arttığını tespit etmek, tıpkı atletlerin tek başlarına salt başarı arzularının gereği olarak performans artırıcı maddeleri kullandığının iddia edilmesi kadar eksik bir iddia olarak kalır. Buradaki karşılıklı ilişkiyi mutlaka anlamak gerekir. Zira bu sonucu yalnızca tek taraflı okumak doping yapan atletlerin mağdur gibi görülmelerine yol açabilir. Her ne kadar gerek ekonomik gerekse de başka nedenlerle doping kullanımı adeta sporun temel taşlarından biri hâline gelse de atletler bu maddeleri bilerek, kendi kariyerlerindeki başarılar için kullanıyorlar. Bu noktada salt bir tarafın sorun kaynağı olarak gösterilmesi, çözüm önerilerinin de sığ kalmasına neden olur.

Sporun modern dünyada bir meta unsuru olarak görülmesi ve yapısal bütünlüğünün parçalanıp, bu parçaların her birinin (sporcular, izleyiciler, yönetenler vb.) pazarlama konuları hâline getirilmesi onun doğasında önemli kırılmalar yarattı. Kapitalizmin dünya üzerinde kurumsallaşmasıyla birlikte, emek gücünün pazarda meta durumunda alınır satılır olması, kırları çözerek, milyonlarca kişinin kentlere akın

⁵⁸ **Doping, 2020'yi Tehdit Ediyor** (Erişim Tarihi: 25.03.2018) <http://www.hurriyet.com.tr/doping-2020yi-tehdit-ediyor-23694852>

etmesine yol açtı. Kapitalizmin mekanları olarak yeniden yapılandırılan, onu besleyen ve aynı zamanda ondan beslenen kentler, kitlesel organizasyonların da ortaya çıkmasına neden oldu. İşçi sınıfının çalışma koşullarının iyileştirilmesi için yaptığı mücadele ve elde ettiği kazanımlar neticesinde bu kitlesel organizasyonlardan biri de spor müsabakalarıydı. Kentlerin kurumsallaşması, kapitalizmin yayılmasıyla birlikte spor organizasyonları da büyüyerek mega biçimlere dönüştü. Ticarileşme ve metalaşma süreçleri diğer her şey gibi sporun da doğasını değiştirerek onu icra edenlere tesir etti. Bu karakter dönüşümü ve metalaşma neticesinde dev bir ekonominin yaratılması, kazanmanın kutsanması, rekabetin insan potansiyelini zorlayıcı şekilde büyümesi performans arttırıcı maddeleri sporun ayrılmaz parçaları kıldı.

Diğer yandan ise mega organizasyonların tahmin edilemez boyutlarda büyümesi özellikle kalkınmakta olan ülkeler için bu organizasyonları kalkınma politikalarının öznesi hâline getirdi. Türkiye gibi özellikle inşaat sektörünün ekonomide önemli yer üstlendiği ülkeler, ayırdıkları devasa bütçelerle organizasyonlara ev sahipliği yapmak için birden fazla kez adaylık başvurusunda bulundular. Bu süreç kendini sportif başarılar konusunda da ispatlamak biçiminde gerçekleştiği için sporcuların madalyalarıyla vitrine çıkarılmak istendiği bir ortam oluşturuldu. Bu nedenle performans arttırıcı maddelerin teşviki spor söz konusu olduğunda sıradanlaştı. Neticesinde Türkiye, spor tarihinin bu konuda en karanlık örneklerinden biri olmayı başardı. Elde ettiği büyük başarıların çoğunluğunda dopinge yüz yüze geldi ve dünyada sabıkalı bir ülke olarak görülmeye başlandı.

Batı ülkelerini “yakalamak” ve kapitalist dünya pazarına katılma amacı güden geç kapitalistleşen ülkeler, kalkınma politikalarıyla bunu sağlamaya çalışmıştır. Spor ise kalkınma politikalarında göz ardı edilemeyecek öneme sahiptir. Bu politikaların en geniş boyutlularını mega spor organizasyonlarına katılım süreçlerinde gözlemlemek mümkündür. Rio ve İstanbul örnekleri kalkınma politikalarının uygulayıcıları tarafından sporun nasıl bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir.

2.3.2. Spor-Medya İlişkisi

Yukarıda yer alan bölümde, yayın hakları satışı başlığı altında, yayıncılığın sermaye birikim süreci içerisinde spor söz konusu olduğunda önemli bir yere sahip olduğunu çeşitli örneklerle belirtmiştik. Spor yayıncılığı, özel kanallar döneminde, karşılıklı olarak birbirini besleyen ve büyüten bir süreç yarattı. Bu noktada, yukarıda verilen bölümle tekrara düşmemek adına ve konumuz açısından önemli olan kısımla ilerleyeceğiz.

Spor-Medya ilişkisi, gerek televizyon gerekse de dijital yayıncılık yarış programlarını tarihte hiç olmadığı kadar sıkıştırmış durumda. İki sektör arasında var olan bu ilişki, bu yoğunluk içerisinde üst düzeyde mücadele etme uğraşı veren sporcular açısından oldukça zorlu koşullar yaratır. Diğer yandan yayın haklarını satarak ticari alanlardan gelir elde etme adımları atan kulüpler, bu anlamda da sporcular üzerinde ağır bir baskıya neden oluyor. Sıkışmış takvimlere dağıtılan spor müsabakaları ve sadece “dereceye girmeyi” kutsayan bir organizasyon yapısı sporculara çok ağır bir iş yükü bindiriyor. Yakın geçmişte spor müsabakaları tamamen hafta sonuna sıkıştırılıyorken artık günümüzde her gün önemli bir müsabaka ekranlardan takip edilebiliyor. Bu müsabakaların yayın haklarına sahip olmak için çok büyük meblağlar ödeyen ticari kuruluşlar, en fazla seyirciye ulaşmak isterken, organizasyonu düzenleyen komitelerin de yayın hakkı bedellerini daha yukarıya taşımak için, büyük oranda yayıncılarla aynı noktada buluştuklarını söylemek mümkün. Dolayısıyla karşımıza neredeyse haftanın her gününe yayılan dev spor yayınları çıkıyor. Örneğin ABD’nin en büyük üçüncü ekonomik hacmine sahip olan spor organizasyonu Ulusal Basketbol Birleşimi’nde (NBA) her bir takım normal sezonda tam 82 maç yapıyor. Normal sezonun ardından düzenlenen play-off serilerinde finale kadar çıkan takımın yaklaşık altı buçuk ay içerisinde 103 maç yapma ihtimali var. Yani kaba bir hesaplama ile 195 günde 103 maç. Üstelik Amerika Birleşik Devletleri’nin coğrafi açıdan çok büyük bir ülke olduğunu hesaba kattığımızda, maç yapılmayan zamanların çoğunun da son derece yorucu yolculuklarla geçtiğini söylemek mümkün. Çok üst düzeyde basketbol oynanan ve gittikçe fiziksel özelliklerin önem kazandığı ligde bu inanılmaz maç serisini tamamlamak için hemen her oyuncu fizyolojilerini çeşitli kimyasallarla desteklemek

durumunda kalıyor. İşin en karanlık tarafı ise, bu hemen hemen bütün spor kamuoyu tarafından bilinen bir gerçek olmasına rağmen ne doping kontrolleri gereği kadar yapılıyor ne de bu işleyiş gerektiği gibi bir sorgulamaya maruz bırakılıyor. Hatta Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin (IOC) uluslararası müsabakalarda sporcular açısından zorunlu tuttuğu bazı testler NBA oyuncularını için aynı katılımda uygulanmıyor. Bu noktada aslında gerek ulusal gerekse de uluslararası spor federasyonlarının, bu ilişki biçiminden rahatsız olmak bir yana, onu desteklediklerini görmek de mümkün.

Spor-medya ilişkisi, sporcular açısından ağır sonuçlar doğuruyor. Her ne kadar yayın ihalesi, dolaylı olarak sporcuların gelirlerini yükseltse de, emek güçleri üzerine muazzam bir denetime ve sömürüye neden oluyor. Spordaki meta üretimi, bu ilişki üzerinden bir kez daha yeniden yapılandırılıp, emek gücünü bu üretime, tarihte hiç olmadığı kadar seferber ediyor. Bu nedenle üretim sürecine emek güçleriyle katılan sporcular, bu tempoya ayak uydurabilmek için beden potansiyellerini arttırıcı takviyelere başvurmak zorunda kalıyorlar.

Bu bölümün başından beri sermaye birikim sürecinin spor alanını söz konusu olduğunda hangi aşamalara sahip olduğu ve sporu nasıl değiştirdiği çalışmada konu edildi. Bu bilgileri tekrar geriye dönüp düşündüğümüzde, sporu icra edenlerin, yani üretim sürecinde emek gücü olarak rol alan sporcuların son derece ciddi bir baskı altında kaldığını söylemek mümkün. Birikim sürecinin hızı ve acımasız hareketi, sporcuları kendi bedensel ve zihinsel potansiyellerini geliştirmeleri gereken bir noktaya getiriyor. Gerek birikim döngüsünün kendisi gerekse de geç kapitalistleşen ülkelerde spor-kalkınma politikaları atletler üzerinde bir doping atmosferi yaratarak, doping maddelerini adeta sporun ayrılmaz bir parçası hâline getiriyorlar. Gelinek noktada sermaye birikim hareketini düşündüğümüzde geriye dönüş pek mümkün görünmüyor. Bu nedenle doping kullanımını sporun dışında tutabilmek için başta ifade ettiğimiz gibi meta üretim sürecini değiştirip-dönüştürmek gerekiyor. Bu dönüşümde sermaye birikim hareketi içerisinde sağlanabilir bir özellik taşıyor. Bu nedenle değişimin kendisi tam da bu noktada, sermaye birikim sürecinin parçası olmadan sporun yeniden örgütlenişiyle mümkün olabilir.

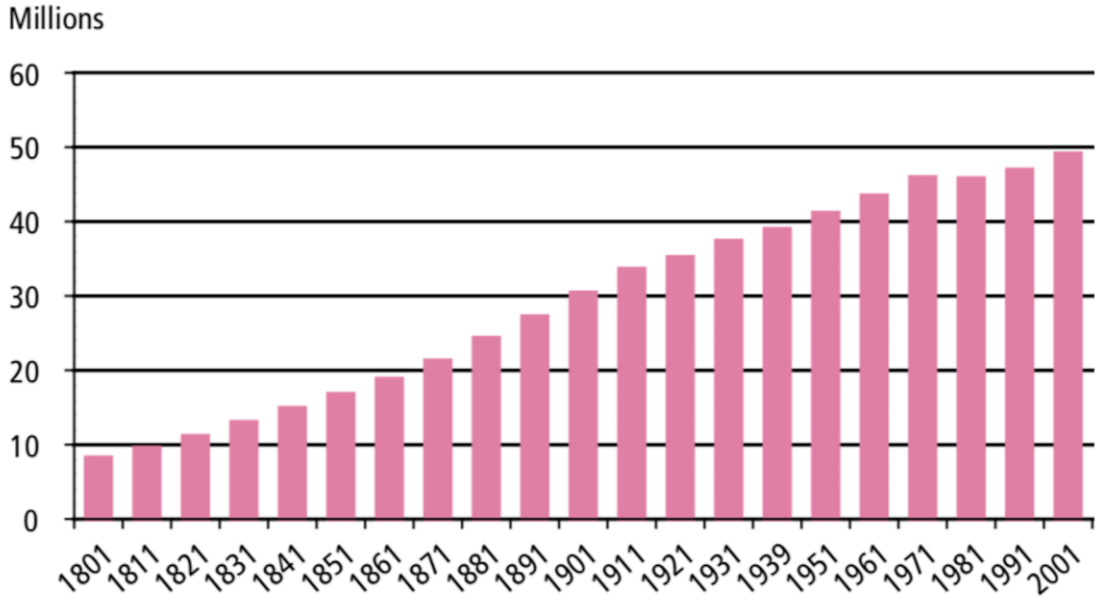
3. MODERN SPORUN DOĞUŞU

Kapitalizmde sermaye birikiminin önemine ve ve bu birikimin sporu nasıl içerdiğine değindikten sonra, önümüze önemli iki konu başlığı çıkıyor: kentleşme ve modern sporun doğuşu. Bu iki olgu aynı başlık içinde tartışılacak, çünkü aslında ikisini birbirinden farklı değerlendirmek mümkün değil. Kentleşmenin, kapitalizm sonrası hızla artması, sporun da kent içinde çok daha büyük boyutlarda organize edilmesi anlamına geliyor. Tarihe baktığımızda şunu rahatça diyebiliriz ki, modern anlamda sporun doğuşunu ve gelişimini tetikleyen olgu kentleşmedir. İşte bu ilişkiyi anlamak için önce kentleşme, ardından kapitalizm dönemi kentlerinde sporun nasıl bir gelişme içinde bugünkü biçime gelmesi çalışmada konu edilecek.

3.1. Kentleşme

Kapitalist üretimin ve dolaşımın ulusal ölçeği düşünüldüğünde yeni toplumsal işleyişin merkezi kentler olmuştur. Ulusal ölçekte kurulan pazarın üretim hacminin devasa boyutlarını karşılayacak yeni mekanlar uzun yıllar içerisinde oluşmuştur. Bu yeni sistemde üretimin devamlılığını sağlayacak yegane unsur da elbette emek gücüdür. Emek gücü niteliksel olarak feodal döneme nazaran değişim gösterirken⁵⁹ niceliksel bir artış da söz konusudur. İşte bu noktada kentlerde kurulan devasa üretim alanları, kırlardan kopan emek gücü tarafından doldurulmaya başlanır. Ve günümüz toplumunun yaşam mekanı olarak kentler nüfus açısından ezici bir üstünlük kurar. Aşağıda İngiltere’de kent popülasyonlarının yıllar içerisinde değişimini gösteren grafikleri görmek mümkün.

⁵⁹ Niteliksel değişimi anlamak için Marx “yabancılaşma kavramını ortaya atmıştır. Emek verenin, kendi üretimini gerçekleştirdiği araçlardan yoksun bırakılması ve üretime katılmak için üretim araçlarını elinde bulunduran sınıfa tabi olması sürecin (emeğin metalaşması) can alıcı noktasıdır. Kendi üretim aracından uzaklaşan insan bir anlamda kendi emek gücünden de uzaklaşır. Bu uzaklaşmanın da en büyük sonucu olarak üretime katılanın zaman ve mekanı ve pek tabii ürettiği şey ona yabancı hâle gelir. Fuat Ercan, **Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2012, s. 26.

Grafik 3: İngiltere’de Yıllar İçinde Kent Nüfusundaki Değişim

Kaynak: Ulusal İstatistikler Bürosu⁶⁰

Kentler bu yeni üretim tarzında artık meta üretim organizasyonunun temel mekanlardır. Kapitalist toplum ve meta ilişkisini yeterli arka planla birlikte düşünmeye başladığımızda şu çıkarımı yapmak, çalışmanın ilerleyen bölümünde spor üzerinden de yapacağımız okuma gibi, sanıldığından daha kolay olacaktır: kente ait olan her şey metanın konusudur⁶¹ ve bu üretim biçiminin hâkim olduğu toplumda meta hâline gelmek zorundadır.

Kapitalizmin yeni egemen sınıfı burjuvazi için kentleri doldurmak çok da kolay olmadı. Çeşitli yasal düzenlemelerin yanında “zor”a da başvuruldu. Köyler zaman zaman çitleme hareketleriyle boşaltıldı. Şehre yığılan insanlar için zorla çalışma yasaları

⁶⁰ Guy Shepherd, **Horndean Housing to 2028**, (Erişim Tarihi: 13.01.2018), <https://horndeanmatters.com/2013/02/10/horndean-housing-to-2028/>

⁶¹ Aslına bakılırsa sadece kente ait olan her şey değil, kentin kendisi de metanın konusudur. Zira, Henri Lefebvre’ye göre endüstriyel üretim sürecinde ortaya çıkan krizler, mekânı işgal ederek ya da yeni mekânlar üreterek aşılabılır. Fransız sosyologa göre üretimi tartışırken, metaların mekânda üretiminden daha da fazlası yapılarak mekânın kendisinin de bir meta olarak düşünülmesi gerekir. Doğanın, yapılı çevrenin üretimi de sermaye birikim sürecinin parçalarıdır. Lefebvre buna sermayenin çevrim modeli der. Harvey bu kavradan yola çıkarak, tartışmaya biraz daha geniş bir perspektif kazandırır ve buna “sermayenin kentleşmesi” der. Zira kapitalizm üretimi sermayenin mekânsal döngüsüne uyumlu hâle getirir. F. Ayşin K. Turhanoglu, “Kentsel Mekânın Üretim Sürecinde Tarihsel ve Kültürel Miras”, **Folklor Edebiyat Dergisi**, Cilt: 20, sayı: 78, 2014/2; s. 72.

çıkarıldı. Geniş kitlelerin çalışmaya zorlanmasının yani emek güçlerinin metalaştırılmasının nedeni, Adam Smith ve Ricardo'nun işaret ettiği ve Marx'la birlikte üretim sisteminin temel yapısı olarak anlaşıldığı artı değerın ortaya çıkarılmasıydı. Artı değer yani, emek sürecinde, emek gücünün değerine eşit değerın üretiminden fazlasıyla ortaya çıkan artıgın, oluşması yeni üretim sisteminin kalbiydi. Kapitalist kentlerdeki üretim organizasyonunda amaç, basit anlamıyla bir işçinin gün sonunda verdiği emeğe karşılık gelen değerden çok daha fazlasını ona ürettirmektir. Bu süreci daha somut bir örnekle anlatmak için yeniden Marx'a dönebiliriz. Marx en popüler kitabı olan Kapital'de sadece bilimsel bir çalışma değil aslında sonra derece keskin bir gazetecilik faaliyeti de yapar. O yıllardaki çalışma koşullarını birinci elden orta koyan Marx kitabının bir bölümünde şu inanması oldukça güç örneği verir:

Bu bayların (fabrikatörlerin) ⁶²bir kısmının yemek zamanları ve gece yarısında uyku için verdikleri bir saatlik istirahat dışında başka hiçbir dinlenme imkânı tanımaksızın, 12 ile 15 yaş arasındaki 5 çocuğu Cuma günleri sabah saat 6'dan ertesi gün öğleden sonra 4'e kadar aralıksız çalıştırdıklarından şikayet ediliyordu ve bu çocuklar aralıksız devam eden bu 30 saatlik işi, yün paçavralarının yırtılıp ufak parçalar hâline getirildiği havasını yoğun bir toz ve kırıntı bulutunun kaplamış olduğu, yetişkin işçilerin bile ciğerlerini korumak için ağız ve burunlarını devamlı şekilde mendillerle bağlayıp örmek zorunda kaldıkları 'shoddy hole' denen inde yapmak zorunda bırakılıyorlardı.⁶³

Marx'ın çalışmasına koyduğu bu çarpıcı örnek ne yazık ki istisna olmaktan uzaktı. Kentlere yerleşen ve emeğini ücret karşılığı satmak zorunda kalan kişilerce kendilerine ait bir zaman dilimi yoktu ve geçimlerini sağlamak için çok uzun saatler çalışmak zorundalardı. Bu durum sporun kentlerde kitlesel bir hâl almasını engelliyordu. Zira çalışma dışında vakti olmayan işçiler için bırakın sistemli bir organizasyonu başka bir aktivitede bulunmak dahi çok zordu. Peki, sporun bugünkü yaygın hâlini düşündüğümüzde, bugünün temelini atan gelişmeyi nerede aramamız gerekir? Sorunun cevabı basit: İşçi mücadelelerinde.

Üretim araçlarının sahipleri için adeta ölümüne çalışan ve iş yeri dışındaki yaşam koşullarını da yoksulluk nedeniyle geliştirmede için genç yaşlarda ölen işçi sınıfı doğal bir reaksiyon göstererek bu koşullara karşı çıktı. 1792'de Londra Yazışma Derneği ilk siyasi işçi sınıfı oluşumunun merkezi olarak ortaya çıktı. Her ne kadar

⁶² Parantez içindeki ifade bize aittir.

⁶³ Marx, 2014, s. 238.

hükümet baskısı nedeniyle uzun süreli olmasa da bu pratikler toplumsal değişimin önemli kilometre taşları oldular ve ilerleyen yıllarda işçilerin daha büyük dernekler ya da sendikalar biçiminde örgütlenmelerine ön ayak oldular. Kentlerde büyük kalabalıkları oluşturan işçiler çalışma koşullarının iyileştirilmesi için örgütlendikçe, devletle olan çatışmaları giderek arttı ve çok acımasız sonuçlar doğurdu. Ancak devam eden bu mücadeleler sonucunda işçi sınıfı çok önemli kazanımlar elde etti. Çalışma saatleri düştü, ücretler arttı, tatil günleri kabul edildi. Bu kazanımlar çok büyük kalabalıklarca kendilerine ait bir boş zamanın oluşmasına da neden oldu. Artık hem sporla ilgilenmek için boş zaman, hem de az da olsa bu aktiviteler için harcanabilecek bir para vardı. Yani bir yaşam alanı olarak kentte sporun önü açılmıştı.

Kent, kapitalist toplumsal ilişkilerin bir yansıması ya da salt üretim mekânı olarak tanımlanamaz. Kent bu ilişkilerin kurucu öğelerinden biridir.⁶⁴ Tarık Şengül'ün işaret ettiği gibi kent kocaman bir toplumsal ilişkiler ağının mekânı ve aynı zamanda kurucusudur ve kapitalizm sadece üretim ilişkilerinin değil aynı zamanda yeniden üretim ilişkilerinin de kaynağıdır. Kendini yalnızca üretim değil, yeniden üretim süreçlerinde yer alan ağlar ile de yeniler ve geliştirir. Manuel Castells, bu süreci şöyle tanımlar:

Şu hipotezi öneriyorum: İleri kapitalist toplumlar da mekânı yapılayan süreç, işgücünün basit ve genişletilmiş yeniden üretimine ilişkin olanıdır; kentsel pratik olarak adlandırılan şey, sürecin bir bütün olarak toplumsal yapı ile eklemlenmesini anlatır... Öyle görünüyor ki firmalar, üretim sürecine göre ne ise, kentsel birim de yeniden üretim sürecine göre odur. Bu nedenle kentsel birim yalnızca olayların geçtiği yer (loci) olarak değil, toplumsal yapı üzerindeki belirli etkilerin kaynağı olarak da değerlendirilmelidir.⁶⁵

Çalışmanın üst kısmında kapitalizm döneminde çalışma koşullarını karşıtlık kurarak anlatabilmek adına “boş zaman” olarak tarif edilen kısmı, kavramsal olarak “emeğin yeniden üretimi” olarak tanımlamak mümkün. Yani bir çalışan, üretime katıldığı sürece emeğini üretim aracı sahibine kiralıktan sonra, mesai sonuna kadar emeğini tüketir. Aynı kişinin çalışmaya devam edebilmesi için emeğini ertesi mesaiye kadar tekrar kullanabilir hâle getirmelidir.

⁶⁴ H. Tarık Şengül, “Kapitalist Kentleşme Dinamikleri, Küreselleşme ve Türkiye Kentleri”, **Adana Kent Sorunları Sempozyumu**, 2008, s. 281.

⁶⁵ Aktaran Mark Gottdiener, “Mekan Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksise Doğru”, **Praksis Dergi**, sayı: 2, 2001, s. 251.

İlk bakışta oldukça kolay gibi görünen bu problem derinlemesine ele alındığında tam bir ilişkiler yumağına döner. Hatta üretimin kendisi kadar problemlili ve karmaşık bir yapı burada karşımıza çıkar. Çünkü emeğin yeniden üretimi denilen süreç içerisinde eğitim, sağlık, ulaşım, barınma, eğlence vb. gibi unsurlar girer. Sporun toplumsal yaşamda nerede konumlandığı onun da diğer her şey gibi sermaye birikiminin konusu haline getirilmesini anlamak adına önemli. İşte bu noktada işler biraz daha karmaşıklaşıyor. Çünkü sporu onu icra edenler ve takip edenler arasında iki farklı süreçte incelemek mümkün. Zira onu icra edenler, onu üreten sürecin bir parçasıyken, takip edenler ise tüketen sürecin bir parçası. Yani bu anlamıyla yeniden üretim sürecinde saydığımız diğer her unsur gibi sporun da kendi içinde tüketim ve yeniden üretim süreci vardır. Kısaca söylemek gerekirse kapitalist toplumda spor, bireylerin ruh ve beden sağlıklarını güvence altına alan egzersizlerden ziyade, boş zamanın kapitalist üretim mantığıyla yeniden üretimini ve bunun tüketimini sağlayan özel bir araç hâline gelir.⁶⁶

Sporun modern biçimi kapitalist toplumun bağrından çıkmıştır ve ona içkindir. Zira kapitalizmden önceki tarım toplumlarında kentler, modern sporun doğuşu için yeterli olanakları sağlamış değildi. Burada en önemli nokta, kapitalizmde gördüğümüz, kentlerin büyük ölçüde üretim alanları olarak kurulmasıdır. Bu noktada üretim araçlarından kopan ve emek gücünü meta üreticisine satmak zorunda kalan yığınlar, yine meta üretiminin ana mekanı olan kentlere akın etmişlerdir. Kapitalizmin ilk dönemlerinde ağır çalışma koşullarına karşı direnerek örgütlenen işçi sınıfı, mücadelesi sonunda büyük kazanımlar elde etmiş ve çalışma süreleri azalıp ücretler artınca farklı ilgi alanları bulmuştur. Elbette bunlardan biri de özellikle batı Avrupa’da spordur. Yalnız bu noktada belirtmek gerekir ki bu mücadelenin içerisinde kurulan spor kulüpleri ya da spora ilişkin dernekler de rol oynamıştır. İşçi sınıfı bu kulüp ve dernekler aracılığıyla örgütlülüğünü arttırmıştır.

Kentlerde kalabalıklaşan ve haklarını kazanan işçi sınıfının yöneldiği alanlardan biri de spordur. Bu sayede spor, tarihte hiç olmadığı kadar büyük hacimlere ulaşmış ve geniş kitleler tarafından takip edilir hâle gelmiştir. Bu durum özellikle

⁶⁶ Tarkan Oğuz, Popüler Kültür ve Sporun Endüstrileşme Süreci, **Kurgu Dergisi**, Sayı: 21, 2005, s. 198.

yayıncılık faaliyeti gösteren kesimlerce avantaja çevrilmiş ve düzenlenen büyük spor organizasyonları sayesinde satışların artması hedeflenmiştir. Organizasyonlar büyüdükçe kapitalistler ve devlet tarafından yatırımlar da artmıştır. Bunun sonuçlarından biri de Olimpiyatlar, Dünya Kupası ve Fransa Bisiklet Turu gibi dev organizasyonların ortaya çıkışıdır. Dev organizasyonlar, artan sponsorluklar ve genişleyen parasal hacim birbirilerini ilişkisel biçimde etkileyerek modern sporun doğuşunu sağlamıştır. Tabii ki spor da meta üretiminin mekanı olan kentlerdeki diğer her şey gibi bir metalaşma sürecinden geçmiş ve sermaye birikiminin parçası olmuştur.

Ancak çalışmanın bu noktasında buraya bir virgül koyup, yukarda anlatılan tarihsel süreçten devam edilecek. Özellikle 19. yy'da gelişen işçi hareketleri sonucu toplumsal bir uzlaşma haline dönüşen iş dışı zamanın artması sporun da çok geniş kitlelerce takip edilmesine olanak sağladı. İşte burada sporun sermaye birikiminin bir parçası hâline getirilmesinden önce, bu toplumsal durumu nasıl kullanıp kendi dinamikleriyle de gelişme sürecine yani bugünkü biçimine yol aldığına bakmalıyız. Böylece bugün tıpkı Castells'in belirttiği gibi kente dair olan her şeyin onunla olan ilişkisel bağlar içinde, nasıl meta konusu hâline getirildiğini anlamak daha kolay olacak. Toparlamak gerekirse Modern spor 19.yy'ın içerisinde filizlenmiştir ve sanayi devriminin sonuçlarından biridir⁶⁷. Dahası kırlardan sanayinin kalbi olan kentlere akış bu sürecin yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Şehirde icra edilen spor kırdaki aristokrasinin egemenliğinden kurtulur ve tarihin diğer dönemlerinden farklı olarak çoğunlukla devletten bağımsız olarak ve işçi sınıfının çok uzun yıllara yayılan mücadelesi sonucunda gelişmeye başlar.⁶⁸ Sonuç itibariyle bu süreci kendi dinamikleri açısından daha iyi anlamak için kapitalizmin ve kentleşmesinin kurumsal bir nitelik

⁶⁷ Stefan Szymanski, "A Theory of the Evolution of Modern Sport", **International Association Sports Economists Working Paper Series**, Sayı: 06-30, 2006, s. 9.

⁶⁸ Burada bir not düşmek gerekiyor. Endüstrinin ve aralarında doğrudan korelasyon olduğu için sporun doğduğu yer olan İngiltere'de spor çeşitli sivil kuruluşlar eliyle daha çok devletten bağımsız gelişmiştir. Bu anlamıyla kapitalizmde spor geniş kitlelere ulaşp modern yapılanmaya girerken diğer dönemlerden ayrılır. Ancak İngiltere'den daha geç kapitalistleşen bazı ülkelerde –örneğin Alman ve Fransa- sporun gelişiminde devletin ve hatta eğitimin rolü çok büyük olmuştur (Çalışmanın ilerleyen bölümünde modern olimpiyatların kurucusu olarak gösterilen Pierre de Coubertin'in örneğinde bu konuya kısaca değinilecektir). Szymanski "A Theory of the Evolution of Modern Sport" adlı makalesinde Britanya, ABD, Almanya ve Fransa'da modern sporun gelişimini titiz bir çalışmayla ortaya koymuştur.

kazandığı dönemlerde ortaya çıkan büyük spor organizasyonlarının örneği ele almak gerekir.

3.2. Büyük Spor Organizasyonlarının Doğuşu

Sporun, yarışmanın ve rekabetin en üst düzeyi olarak gösterilen mega spor organizasyonlarının gelişme tarihine ve kırılım noktalarına bakılırsa, sporun meta üretim sürecinde yeniden organize edilmesinde ve buna bağlı olarak da performans arttırıcı maddelerinde kullanımının teşvikinde önemli rol oynar. Zira bu organizasyonlar spor kültürünü, icra ediliş biçimini, pazarlamasını, izleyiciyi yani kısaca spora dair olan her şeyi topyekün değiştirme kapasitesine sahiptir ve spor tarihine bakıldığında da gerçekten böyle olmuştur. O nedenle bu spor organizasyonlarından en az ikisini biraz yakından incelemek çalışma açısından önemlidir ve devam edilen bölümde önce bisiklet sporunun en büyük ve görkemli yarışı olan Fransa Bisiklet Turu, hemen ardından da günümüzün en büyük spor organizasyonlarından biri olan olimpiyat oyunları bu kapsamda konu hâline getirilecektir.

3.2.1. Fransa Bisiklet Turu

Bisiklet sporu özellikle Avrupa’da eski tarihlere kadar dayanır. İki teker üzerinde büyük ölçüde dayanıklılığı ve hızı gösteri hâline getiren bu yarışlar özellikle Fransa toprakları için önemli tarihsel dönemeçleri ifade eder. Bu dönemeçlerden biri de bugün dünyada milyonlarca takipçisi olan ve 21 gün süren, çok zorlu etaplardan oluşan ve önemli bir ekonomik varlığa denk gelen Fransa Bisiklet Turu’dur. Her ne kadar turun ortaya çıkışının ardında politik nedenler de olsa işin asıl boyutunu göteren Jean François Mignot’un “Fransa Turu Tarihi” kitabında söylediği gibi turun düzenlendiği günden beri ticari amaçlar taşıyan bir sportif faaliyet olmasıdır.

Turun ilk 25 senesi ticari amaçlar nedeniyle katılan sporcular için adeta cehenneme çevrilmişti. Mignot, aynı kitapta, Albert Londres’in “Yolun Kürek Mahkumları” adlı kitabından çok çarpıcı bir alıntı yapar. Albert Londres, 1924 yılında yarıştan çekilen iki kardeş olan Henri ve Ville ile röportaj yapar. Kardeşler yarışın zorluğunu şöyle anlatır:

Siz Fransa Turu hakkında hiçbir şey bilmiyorsunuz. Tam bir cefa. Çarmih yolunda bile yalnızca 14 istasyon varken bizim 15 istasyonumuz var. Başlangıçtan varışa nelere katlanıyoruz, bilmek ister misiniz? (...) bu gözler için bir kokain, bu da diş etleri için kloroform. Bu da dizleri ısıtmak için pomat. Peki hapları görmek ister misiniz? İşte haplar, bakın. Kısacası biz bir 'dinamit'le yürüyoruz. Daha varıştaki banyoyu görmediniz. Bu seans için para ödüyoruz. Yüzümüz çamurdan temizlenince bir kefen gibi bembeyaz görünüyor, ishal bağırsaklarımızı boşalttı, suda ölecek gibi oluyoruz. Akşam odamıza gidince, uyumak yerine Aziz Guy dansı yapıyoruz. Bağcıklarımıza bakın, bakırdan. Ne yapalım! Ötekiler uzun süre dayanmıyor, hemen kopuyor. Bu tabaklanmış bakırlar en azından dayanıklı. Derimizin ne hâle geldiğini düşünün! Bisikletle inerken çoraplarımız, çamaşırlarımız parçalanıyor, üstümüzde hiçbir şey kalmıyor. Ve kaslarımız, artık kemiklerimizden ayrılıyor. Ya ayak tırnaklarımız? 6 tırnağımı kaybettim, tırnaklarım her etapta yavaş yavaş ölüyor.⁶⁹

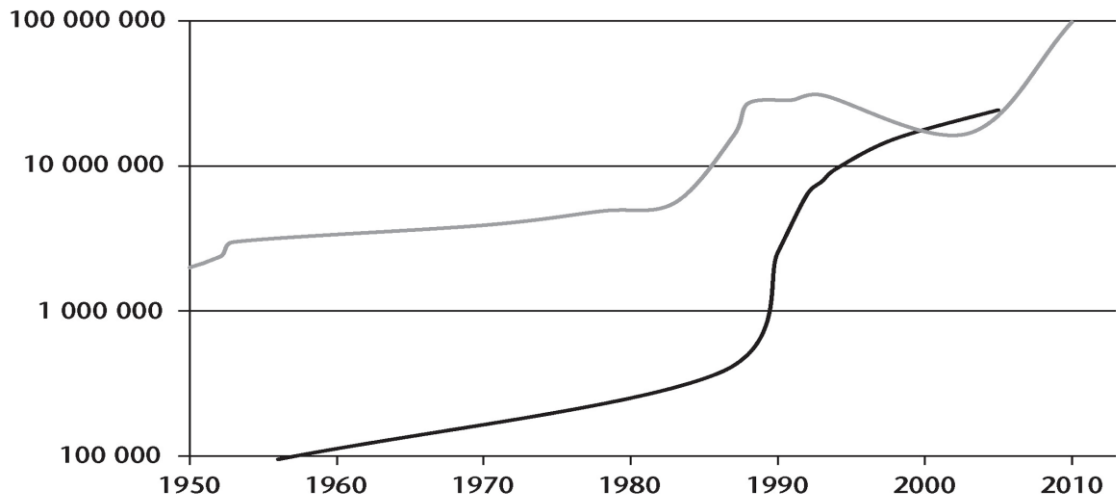
Coğu bisiklet yazarı bu sporun doğasında acı olduğunu ve zaten sporu icra edenlerde dahi bu psikolojinin hakim olduğunu söylerler. Elbette bunda haklılık payı vardır. Günümüzde spor biliminin ve tıbbın gelişmesiyle bazı önlemler alınıp, yarışlar daha düzeyli duruma getirilse de Henri ve Ville kardeşlerin anlattığı acımasız düzey korkunç boyutlarda. İki kardeşin yarış boyunca çekilen ızdırabı azaltmak ve performanslarını arttırmak için kullandıkları ve o dönem doping bilinci sporda gelişmediği için açıkça ifade ettikleri ilaçlar yarışın acımasız boyutunun arttıkça madde kullanımının da arttığını kanıtlar nitelikte.

Turu, yarışanlar için böylesi acımasız noktaya getiren, Mignot'un da ifade ettiği gibi ticari bir faaliyet olarak organize edilmesi. Çalışmamızın önceki bölümünde ifade ettiğimiz gibi işçi sınıfının mücadelesi sonucu toplumun boş zaman kazanması ve sporun kitlesel, büyük organizasyon biçiminde örgütlenmesi, onu ticarileştirme çabalarını da beraberinde getirdi. Mignot kitapta tam da bu konuya dikkat çekerek Fransa Turu'nun başlangıç noktasın, tüketim toplumu ve boş zamanları elde etmeye başlayan bir toplumun kesişim noktası olduğunu ifade ediyor. Zira turu organize eden L'Auto gazetesi⁷⁰, turu daha geniş bir zamana yayarak gazetelerinde yayınladıkları

⁶⁹ Jean François Mignot, **Fransa Turu Tarihi**, Şule Ünsaldı (çev.), İstanbul: Notabene Yayınları, 2015, s.95.

⁷⁰ Turun ortaya çıkışında ekonomik olduğu kadar politik etkiler de vardır. Bugün bile Fransa halkı için çok önemli olan Alfred Dreyfus olayı, turun başlangıç nedenlerinden birini oluşturur. 1898'de Fransa'da satılan günlük spor gazeteleri içinde tirajı en yüksek olan Le Velo gazetesinin baş redaktörü Pierre Giffard, ülkesinde casuslukla suçlanan ve ölüm cezası alan Dreyfus'un yanında yer almıştı. Ardından gazeteye reklam veren birkaç önce gelen sanayici L'Auto Velo adında başka bir spor gazetesi çıkarmaya başlar. Sonrasında ismini L'Auto'ua çeviren gazete, rakibinin düzenlediği Paris-Brest-Paris turuna kontra olarak Fransa'yı turlayacak bir bisiklet turu organize etmeye karar verir. Tur Temmuz 1903'te başlar. Tur gerçekten de gazete satışlarına büyük bir katkı yapar. Bir yıl sonra L'Auto ülkenin en yüksek tirajlı spor gazetesi olur ve bu unvanı İkinci Dünya Savaşı'na kadar kimseye kaptırmaz.

reklamların bir tamamlayıcısı olarak görmeye başlamıştır. Tur tamamen bu doğrultuda örgütlenmiştir. Amaç turdan elde edilen gelirlerin arttırılmasıdır. Tur tarihi aynı zamanda kabaca kitle iletişim araçlarının da yoğunlaştığı döneme denk gelir. Organizasyonun radyoda, ardından da ilerleyen yıllarda televizyonda yayınlanması, turun ticarileşmesinde geri dönülemez yeni bir kırılım yaratır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra turun televizyondan yayınlanması hemen hemen diğer her spor branşında olduğu gibi bisikleti de önemli ölçüde değiştirir. Fransa Turu'nun televizyondan verilebilmesi için ihaleye giren yayıncı kuruluşların ödediği meblağlar arttıkça turun da cirosu artar. Aşağıdaki grafikte yayın haklarının (siyah) artmasıyla birlikte cironun da (gri) ciddi artışlar gösterdiğini görmek mümkün.

Grafik 4: Fransa Turu'nun Cirosu ve Televizyonda Yayın Hakları

Kaynak: Fransa Turu Tarihi ⁷¹

Tur gelirlerinin bu yönde artışı organizatörler için toplam gelirleri arttıracak ana unsur ikna edici kıldı: rekabet. Organizatörler yarışın takipçisini arttırmak için rekabetin de artmasını istediler ve bunu sağlamak için de doğal olarak para ödülleri arttırdılar. Örneğin 1970'li yıllarda turu birinci bitiren sporcular diğer sporculardan dört kat fazla kazanç sağlıyorlardı. Zamanla rekabetin teşviki için bu oran arttı ve 2000'li yıllarda 25 katına kadar yükseldi.⁷² Üstelik yalnızca yarışın galipleri değil doğal olarak onların takımları, takımdaki diğer sporcular ya da performansı iyi olan diğer

⁷¹ Mignot, 2015, s. 37.

⁷² Mignot, 2015, s. 41.

takımlardan sporcuların da kazançları arttı.⁷³ Sonuç olarak daha çok para daha çok rekabeti, daha çok rekabet de daha çok para demekti. Birbirini sonsuz bir döngü içerisinde doymak bilmeyen bir canavar gibi besleyen bu iki olgu turun kaderini hatta bisiklet sporunun kendisini değiştirdi.

Bu noktada bir başka olgu olan sponsorlarla da karşılaşıyoruz. Sponsorlar sadece takımları değil sporcuların kendilerine de “destekçi” olurlar. Bu da sporcular için “başarılı olma” dürtüsünü ya da “zorunluluğunu” nihai bir hedef haline getirmeyi kamçılayan başka bir boyuta neden olur. Kazanma isteği tabii ki spor söz konusu olduğunda olması gereken bir duygu olarak görülebilir. Ancak bu isteğin doğal olmayan, radikal yöntemlerle –ki bunun başında parasal nedenler geliyor- sürekli bir şekilde körüklenmesi tıpkı Sennet’in çalışmasında bize anlattığı gibi ortaya kazanmak için her şeyi yapabilecek sporcuların ortaya çıkışına, daha da kötüsü bu sporculara benzemeyenlerin yarışlarda yer dahi alamamasına neden oluyor. İşte böyle durumlarda tek çare yarışmanın parçası olabilmek için vücut kapasitesinin sınırlarını zorlamak oluyor. Performans arttırıcı maddeler bu noktada devreye girerek, “gerçek olmayan bir dünyanın” doğuşuna sebep oluyor. Bu durumun spor tarihinde kuşkusuz en sarsıcı örneği Fransa Bisiklet Turu’nda kendini gösterdi.

1999 yılına gelindiğinde sadece Fransa Bisiklet Turu için değil, spor tarihi için olağanüstü bir öykü yazılıyordu. Daha önce turda etaplar kazanan, 1993 dünya, 1995 San Sebastian şampiyonluğunu elde eden ve daha sonra testis kanseri olup hayatta kalma şansının yüzde 50’den az gösterilmesine karşın onu yenmeyi başaran Amerikalı bisikletçi Lance Armstrong US Postal takımıyla⁷⁴ turda yarışma kararı aldı. Organizatörler, izleyiciler, yarışçılar hatta kanser dernekleri için harika bir senaryoydu.

⁷³ Bisiklet yayınları sırasında sıkça rastlanılan bir görüntü vardır. Tek günlük yarışlarda ya da çok günlük yarışların etaplarında pek iddiası olmayan bazı takımlardan bisikletçiler çaresiz solo kaçışlar yapar. Ya da yarışın erken zamanlarında kaçış yapan diğer bisikletçilerin peşine takılır. Burada aslında amaç televizyona hem takımlarını hem kendilerini hem de takım mayosunda isimleri yazan sponsorları göstermektir. Bu ilginç ve umutsuz kaçışlar zaman içerisinde normalleşmiştir.

⁷⁴ Takım hem çok genç isimlerden oluşuyordu hem de onlardan başarı beklenmiyordu. Yarışta kendilerine eşlik edecek takım otobüsleri bile yoktu. Zira Lance Armstrong’un kazandığı ilk etap olan zamana karşıdan sonra sarı mayoyu giymesi bile büyük bir sürpriz neden olmuştu. Yarış sonunda ise Armstrong tarihte görülen en hızlı biçimde turu bitirmeyi başarmıştı (organizatörler yarış başında bir önceki yıl ortaya çıkan Festina doping skandalının ardından, bu yarışın dopingli yarışlardan daha yavaş koşulacağını iddia etmişlerdi). Bu durum bir yandan çok dramatik bir birincilik öyküsü ortaya

Amstrong'un o yıl turda gösterdiği inanılmaz performansla birlikte turu lider tamamlaması ortaya bütün dünyada popülerleşen bir senaryo çıkarmıştı. Testis kanseriyle mücadele edip sağlığına kavuşan bir sporcu ardından bisikletin en prestijli turunu kazanmıştı. Üstelik başarı bununla da sınırlı değildi. Armstrong, o yıldan sonra üst üste olmak üzere altı kez daha aynı turu kazanarak inanılması güç bir rekor kırdı. Bu başarı spor endüstrisi için bulunmaz bir nimet oldu. Tur gelirlerini arttırıyor, sponsorlar hem organizasyona hem de Armstrong'a para yağıdırıyor, Oakley, Nike, Trek, Bristol-Myers Squibb gibi çeşitli markalar onunla anlaşma yapabilmek için tarihte görülmemiş harcamalar yapıyordu. Modern sporun ruhuna uygun olarak sponsorlar adeta onunla anlaşma yapmak için sırada bekliyordu. İzleyenler ise bu başarı karşısında adeta büyülenmiş gibiydi. Gerçekten de o yedi yıl boyunca spor tarihinde eşi benzeri görülmemiş bir olay yaşanmıştı. Adeta her şey bir peri masalını andırıyordu.

Lakin işin başka bir yüzü de vardı; Bu başarıya inanmayan ve Armstrong'un doping yaptığını iddia edenler. O tarihlerde The Sunday Times'in spor bölümü şefi olan David Walsh 1999 Fransa Bisiklet Turu'nu yerinden izleyen gazeteciler arasındaydı. Tur güvenilirlik açısından en kötü dönemlerini yaşıyordu. Bir önceki yıl dünyanın en büyük bisiklet takımı olan Festina'nın masörü yarışa gelirken Fransa gümrüğünde durdurulmuş ve yapılan aramada aracında bol miktarda ilaç bulunmuştu. Sonrasında polis bütün takımları incelemeye almış ve baktıkları her yerde ilaçlar bulmuşlardı. Olay büyük bir doping skandalına dönüşmüştü. Bir yıl sonra Walsh, kanser tedavisinden başarıyla çıkıp tekrar spora dönen Lance Armstrong'un turun en zorlu tırmanışlarından olan Sestriere'de yaptığı atağı görünce hayrete düştü. Hayreti üç haftalık yarışın ardından tek günlük yarışlarda isim yapmış Armstrong'un tur tarihinde görülmemiş bir hızla turu kazanmasıyla daha da arttı. Olan bitene inanamadı. Ardından gazetecilik tarihinin en önemli çalışmalarından birine imza atarak yıllar sonra Armstrong'un o yarışta ve sonraki 6 zaferinde de doping kullandığını kanıtlayan yazılar kaleme aldı. İşin

çıkarkın diğr yandan şüpheleri de arttırıyordu. Aslına bakılırsa daha o turda, Armstrong'a yapılan bir teste kanında Steroid'e rastlanılmıştı. Armstrong bunun çürükler, ezikler ve deri hastalıkları için kullanılan "eser" miktarda bir krem olduğunu söyledi. Uluslararası Bisiklet Birliği'de Armstrong'u ilacı kullanmadan önce kendilerine gösterdiğini söyleyerek onu doğrular açıklama yapınca (ne de olsa muazzam bir spor hikâyesi yazılıyordu) konu orada kapanmıştı. Ancak ta o zamanlar ortaya çıkan bu olayın gölgesi bütün başarılarının da üzerine düşecekti. Alex Gibney (Yön.), Armstrong Yalanı, Jigsaw Productions, Matt Tolmach Productions, The Kennedy/Marshall Company, 2013.

bu boyutlara varmasının ardından uluslararası kurumlar olayın üzerine giderek Amstrong'u daha yakından incelemeye, daha fazla teste sokmaya başladı. Zaman ilerledikçe, Amerikalı sporcunun etrafındaki çember daralıyor ama o her seferinde performans arttırıcı maddeler kullandığını, fırsat bulduğu her yerde yalanlıyordu. Gerçekten de o ana kadar hiçbir testin sonucu da negatif çıkmamıştı, hakkında bulgu yoktu. Bu tartışmanın bir diğer önemli etkisi de spor kamuoyunun ve izleyicilerin de ikiye bölünmesi oldu. Bir tarafta bu başarıdan şüphe duyup, doping ihtimalinden bahsedenler diğer tarafta da başarıya hayran olup, idol aldıkları Amstrong'a toz konduramayanlar.

Tartışmalar uzun yıllar bu şekilde devam ederken, 7 kez Fransa Bisiklet Turu şampiyonu olan ve ardından emekli olan Lance Amstrong, çok garip bir şekilde 2009'da tura geri dönme kararı alarak US Postal'da yarıştığı zamanlarda takım direktörü olan ve 2009'da bu görevi Astana takımında yapan Johan Bruyneel'in yanına dahil oldu. Yine mucizevi biçimde podyum görerek üçüncü oldu. Film ve belgesel yapımcısı Alex Gibney bu geri dönüşü belgesel yapmak için oradaydı. Ancak belgesel daha bitmeden Amstrong üzerindeki baskılara daha fazla dayanamadı ve milyonlar tarafından izlenen program olan Oprah Winfrey'in sunduğu şova konuk olarak her şeyi itiraf etti. Yıllardır inkâr ettiği doping kullanımını bu kez tek çırpıda kabul etmişti. Ardından bütün başarıları elinden alındı. Gibney'in belgeseli de bütün bu süreci kapsayarak içerik değiştirdi ve "Amstong Yalanı" ismini aldı.

Sonuç olarak bu fevkalade hikâye hazin bir şekilde son buldu. Yarışmak, kazanmak, paranın ilgi odağı olmak isteyen bir adam, neredeyse bütün dünyayı kandırmıştı. Asıl çarpıcı olansa yıllar sonra BBC'den Dan Roan ve Matt Slater'a verdiği röportajda şunları söylemesi oldu: "Beni 1995'e, herkesin doping yaptığı günlere geri gönderseniz muhtemelen yine yapardım."⁷⁵

Amstrong bu cümleyle belki de bu tezde anlatılmak istenen her şeyi ortaya koyuyor. Modern sporun ticari ve parasal hacminin ve tabii ki metalaştırma süreçlerinin birer parçası olarak yarışları icra edenler, performans arttırıcı maddeleri kullanmak

⁷⁵ Dan Roan ve Matt Slater, **Bisikletçi Amstrong: "Dopingi yine yapardım."** (Erişim Tarihi: 07.01.2018) http://www.bbc.com/turkce/spor/2015/01/150127_lance_armstrong_doping_soyleyi

zorunda bırakılıyor. Çünkü spor artık kazananın kutsandığı, kazananla, sadece katılan arasında çok yüksek bir gelir farkının ortaya çıktığı ve başarı aurası altında neredeyse her seferinde ekonomik rekorların kırıldığı sponsor ve marka desteklerinin alındığı, çok büyük ölçüde kâr kaygısı güden küçüklü büyüklü spor organizasyonlarının başı çektiği bir olgu hâline geldiyse, onu var eden atletlerin, sporcuların da buna hileli yollardan ayak uydurma istenci ve bu istencin sistemli bir yapı durumuna getirilmesi dışarıdan bakan ve ancak işin etik boyutunu tartışmanın dışında tutan kimseler için normal görünebilir. Kısaca belirtmek gerekirse, sporun ticari bir meta biçimi alması yarışan kişilerin de başarı adına yasaklı maddeleri kullanmalarını teşvik eder.

“Amstrong Yalanı” belki de tarihin en dramatik spor skandallarından biridir ama ne yazık ki tek de değildir. Modern olimpiyatların doğuşu ve gelişiminde de buna benzer sayısız hikâye mevcuttur.

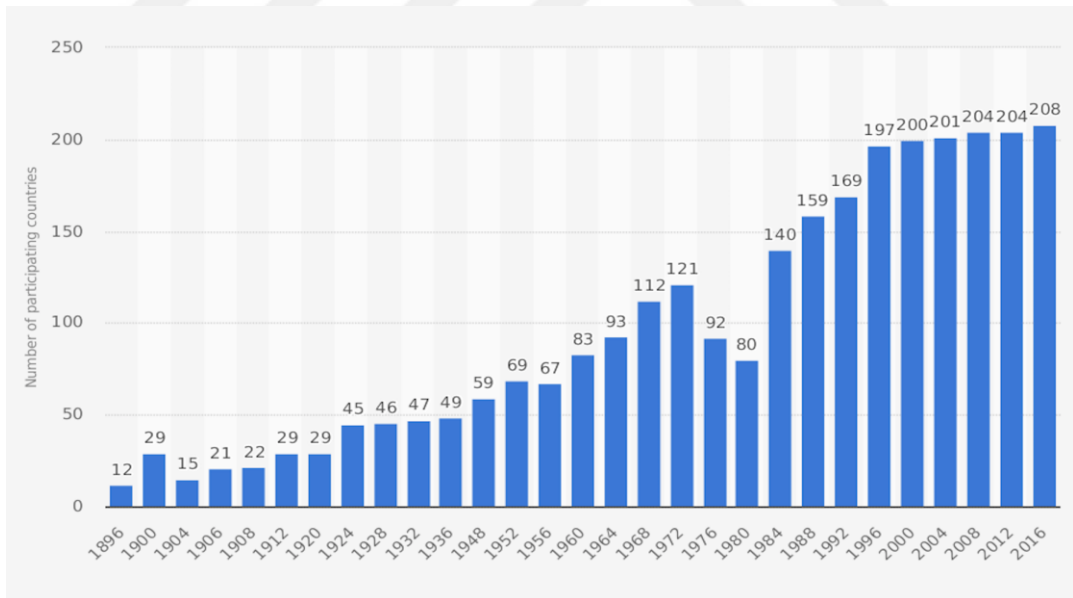
3.2.2. Modern Olimpiyatlar

19.yy’ın sonralarına doğru kapitalizme geçiş sürecinin sancıları büyük ölçüde atlatılmış ve kentler yeni toplumsal yapı için temel noktalar olmuştu. Çalışma sürelerinin ve koşullarının iyileştirilmesine dair mücadele devam etse de belli ölçüde haklar kazanılmıştı. Kentlerdeki çoğunluğu oluşturan çalışan kesimler spora ilgi duymaya, geniş kalabalıklar şeklinde takip etmeye ve para harcamaya başlamıştı. Spor, kapitalizm dönemine adaptasyonunu hızla tamamlıyordu. Belli bir doygunluk noktası çoğu branşta gerçekleşiyordu.

Tarif edilen böyle bir zamanda Fransız Pierre de Coubertin, antik dönemde düzenlenen olimpiyat oyunlarının kapitalizm çağına da tanışması gerektiğini düşünüyordu. Coubertin aslında eğitim alanına oldukça ilgili, zengin bir ailenin çocuğuydu. İngiltere ve ABD’ye yaptığı gezilerin ardından o ülkelerde sporun eğitim için temel parçalardan biri olduğunu gördü. Spor hem fiziken öğrencileri diri tutuyor hem de onları disipline edip kaynaştırıyordu. Bu dönemi şöyle okumakta fayda var: Kapitalizmin dünya geneline yayılmaya, üretimi ve tüketimi büyük ölçeklerde arttırmaya çalıştığı zamanlarda özellikle erken kapitalistleşen (İngiltere, ABD, Fransa vb.) ülkelerde pazar için siyasi bir mücadelede söz konusuydu. Sömürgecilik hâlâ

üretimin ve ekonominin en temel unsuruydu. Dolayısıyla toplumu ve özellikle de gençleri savaşıma hazır bireyler hâline getirmek devletlerin göreviydi. Kaldı ki sporun uluslaşma üzerine büyük etkileri vardı. O nedenle spor toplumların önemli bir parçasıydı. Coubertin bu sistemi ülkesine de taşımak istedi ve Fransız Atletik Spor Dernekleri Birliğini kurdu. Ancak bununla da yetinmedi ve modern olimpiyatların doğuşu için girişimlerde bulundu.

1890’da modern dönemde yeniden olimpiyat yapma fikri ortaya çıktı. Bunun üzerine yapılan toplantıların ardından 1892’de dokuz ülkeden yetmiş dokuz delege Uluslararası Olimpiyat Komitesi’nin kurulmasına ve ilk olimpiyatların 1896’da, antik dönemdeki gibi Atina’da düzenlenmesine karar verdi. Yapılan ilk oyunlara 12 ülkeden yalnızca 214 sporcu katıldı (aşağıda verilen grafikte, zamanla olimpiyat oyunlarının nasıl dünyanın büyük çoğunluğuna yayılıp katılımcı sayısının dramatik yükselişler gösterdiği görülebilir. 1896’da 12 olan katılımcı ülke sayısı 2016’ya gelindiğinde 208’e çıkmış ve uluslararası mega bir spor organizasyona dönüşmüştür).

Grafik 5: 1896’den 2016’ya Kadar Olimpiyatlara Katılan Ülke Sayıları

Kaynak: Statista⁷⁶

⁷⁶ **Number of Participating Country In the Summer Olympics from 1896 to 2016**, (Erişim tarihi: 18.01.2018), <https://www.statista.com/statistics/280462/summer-olympics-1896-2012-number-of-participating-countries/>

İlk olimpiyat oyunlarına katılım hiç de kolay olmamıştır. Zira modern oyunlarında ilk olimpiyat altın madalya kazanan ABD’li James Connoly, oyunlara katılabilmek için Harvard Üniversitesi’nden ayrılmak zorunda kalmıştı. Çünkü üniversite ona gereken sekiz haftalık izni vermeyi reddetmişti. Zor koşullar altında başlayan olimpiyat oyunları giderek herkesi katılım konusunda ikna edebilen dev organizasyonlara dönüştü. Oyunların çapı büyüdükçe dünyadan daha fazla ilgi çekti. İki savaş arası dönemde ülkelerin birbirlerini gösterdikleri ve yarıştıkları bir hâle büründü. Bir süre sonra ilk başta belirlenen “sadece amatör oyuncuların katılabileceğine” dair şart hem yayıncıların hem de izleyicilerin yoğun talebi sonrası ortadan kalktı. Yıllar geçtikçe oyunlar daha çok rekabete ve ülkeler arası çekişmeye konu olurken, olimpiyatlara katılmak gerek itibar gerekse de ekonomik getiri nedeniyle en önemli hedef oldu.

1960’da Roma’da Olimpiyat Oyunları’nda bisiklet dalında düzenlenen takım yarışı sırasında Danimarkalı Knut yere yığılarak can verdi. Daha sonra ölümünün performans arttırıcı ilaçlar nedeniyle gerçekleştiği ortaya çıktı. Bu ölüm komuoyunda ilk kez geniş çerçevede ilaç kullanımının tartışılmasına neden oldu. Ancak asıl kıyamet 1988’de Seul’de yapılan 100 metre yarışını birinci tamamlayan Ben Johnson’ın testinde pozitif sonuç çıkınca koptu. Ancak doping yapan sadece Johnson değildi. Yıllar sonra o yarış hakkında kitap yazan Richard Moore’un kitaba verdiği isim gibi o yarış, “tarihteki en karanlık yarış”lardan biriydi. 1988’de gerçekleşen oyunlar bütün dünyadan milyonlarca kişinin izlediği ve önceki olimpiyatlara hiç benzemeyen, onları kat kat aşan bir niteliğe sahipti. Yayıncılık anlamında da zirve noktadaydı. Bu nedenle herkes tarafından rahatça takip edilebiliyordu. 100 metre yarışında Ben Johnson 9.79 saniyeyle dünya rekoru kırdı. Yarış sonrası testten geçemeyince, altın madalya, yarışı ikinci bitiren Carl Lewis’e verildi. Daha sonra onun da yarışlar öncesi doping yaptığı ortaya çıktı ve madalya yarışı üçüncü bitiren Linford Christie’ye verildi. Tarih tekerrür etti, Christie’de de yasak madde bulundu. Altın madalya sonra olarak Calvin Smith’de kaldı. Smith dışında yarışan atletlerin tamamında kariyerlerinin belli bölümlerinde yapılan

doping testleri pozitif çıktı. Moore bu nedenle kitabına “en kirli” sıfatını taşıyan bu ismi verdi.⁷⁷ Ama benzer senaryolar hep yaşanmıştı ya da ilerleyen yıllarda yaşanacaktı.

Olimpik sporların temel gövedisini oluşturan yüzme, atletizm gibi branşlarda sahne alan atletlerin bu sporlardan iyi bir gelir elde etmeleri çok daha zor. Buna karşın olimpiyatlarda alınan başarılar sonrası elde edilen gelirler hem kendi devletleri hem yarışılan organizasyon hem de sonrasında sponsorluk destekleriyle birleşince olağanüstü boyutlara ulaştığı için aletler arasında her zaman obsesif bir kazanma isteği tetiklenmektedir. Asıl önemlisi de olimpik branşlarda bu mega organizasyonlar son derece önemli olduğu için burada yarışma kültürü içerisinde gelişenler olimpiyat oyunları dışındaki organizasyonlara da sirayet eder. Olimpiyat oyunlarında başarı elde etmek için kurulan doping bağlantıları kalan yarışlara da yayılır ve ortaya koordineli, olabildiğince gizli bir yapı ortaya çıkmasına neden olur. Bu yapı kimi zaman bir sporcu da çoğu zaman da antrenörlerde cisim bulur. Bugün geldiğimiz noktada neredese elde edilen hiçbir başarı soru işaretli kalmıyor. Altına ulaşan sporcular çağın en iyi atletleri de olsa akıllarda hep bir doping şüphesi oluşuyor. Örneğin uzun mesafe yarışlarında en büyük atletlerden biri olan Mo Farah, Rio’da 5000-10000 metre dublesi yaparak inanılmaz bir başarı elde etti. Ancak daha önce doping suçlamalarıyla adı sık sık alınan antrenör Alberto Salazar’la çalışıyor oluşu onun bu başarısının tamamen kabullenilememesine yol açıyor. Tarihi dubleyi yapması onun hakkındaki şüpheleri gidermek yerine daha da arttırdı. Mo Farah sonradan dopingli çıkan çoğu atletin yaptığı gibi bu iddialara “Eğer kötü bir şey yaptığımı düşünüyorsanız, bunu kanıtlamanız gerekir” diye cevap verdi.⁷⁸ The Guardian yazarı Sean Ingle, 2017’de Fransa Bisiklet Turu’nu dördüncü kez kazanıp bir de üzerine İspanya Bisiklet Turu’nu kazanan Chris Froome’un bu başarısın ardından⁷⁹ Mo Farah ve Chris Froome başarıları ardındaki

⁷⁷ Richard Moore, **The Dirtiest Race in History: Ben Johnson, Carl Lewis and the 1988 Olympic 100m Final**, Bloomsbury Publishing, London, 2012

⁷⁸ Sean Ingle, Mo Farah Tells Media: “If You say I’ve Done Something wrong, prove it.” (Erişim Tarihi: 07.01.2018) <https://www.theguardian.com/sport/2017/aug/13/mo-farah-media-world-athletics-championships>

⁷⁹ Sean Ingle’in bu yazısından bir süre sonra bisikletin en önemli sporcusu olan Chris Froome’un İspanya Bisiklet Turu’ndaki dping testi pozitif çıktı. O ve takımı tıpkı diğer örneklerde yaşandığı gibi aklanma çabasına girse de bu çalışmanın kaleme alındığı ve bisiklet takviminin baharla birlikte yeniden başladığı bugünlerde Uluslararası Bisiklet Birliği konu hakkında çalışmasını yapıyor.

benzerliklerin şüphe çektiğini belirten bir yazı kaleme aldı.⁸⁰ Yazıda iki sporcunun da geç yaşlarda gelişme gösterdiklerinin altını çizen yazar, Froome’un ilk tur ve Farah’ın ilk dünya şampiyonluğu başarısının 28 yaşında geldiğini, 30’lu yaşlarda en iyi performanslarına ulaştıklarını ve ikisinin de yer aldığı takımların çeşitli suçlamalara maruz kaldığını belirtiyor.

Nihayetinde, atletler, kulüpler, ülkeler arası yarışmayı maksimuma çeken ve sporu sadece “kazanmak” üzerine kurulu bir amaca indirgeyen bugünkü mega spor organizasyonları spor tarihinde dönüştürücü bir güce sahip. Spor her ne kadar toplumla bağlantılı olarak gelişse de kendi dinamikleri onu dönüştürmeye devam ediyor. Ancak büyük çabalar ve bütçelerle organize edilen bu dev organizasyonlar, adeta para miktansı gibi çalışarak her şeyi ama her şeyi “gelirin artırılması” üzerine kuruyor. Bu durum da sporun ticari bir faaliyet olarak kodlanıp, metalaştırma sürecinin temel parçalarından birine dönüşmesine neden oluyor. Bu süreç, sadece spor endüstrisinin devamlılığını sağlamak ya da onu büyütmeyle kalmayıp, sporcu alışkanlıklarını ve spor kültürünü toptan değiştirecek atmosferin oluşmasına katkı sağlıyor. En büyük hayali olimpiyatlarda boy göstermek olan herhangi bir atlet, olimpiyat oyunlarının yukarıda anlatıldığı biçimde spora yaptığı etki nedeniyle, sistemin bir parçası hâline geliyor ve bu tür bir yarışmanın parçası olabilmek için dahi doping kullanımına yöneliyor. Bunu yapmadığı takdirde ise olimpiyat gibi en yüksek statülü yarışmalara katılmak bir yana, mesleğini profesyonel olarak sürdürme şansını bile yitiriyor.

⁸⁰ Sean Ingle, **Chris Froome and Mo Farah are united in success an disputed legacy**, (Erişim Tarihi: 12.09.2017) <https://www.theguardian.com/sport/2017/sep/11/chris-froome-mo-farah-united-success-disputed-legacy?>

4. SPORDA DOPİNG GERÇEĞİ

Bu bölümde başvurulacak ilk yöntem her şeyden önce dopingin nasıl tanımlanması gerektiği, yıllar içerisinde bu tanımın nasıl değiştiğinin ele alınması olacak. Zira ilerleyen bölümlerde görülecek ki tıpkı sporun tarihsel süreç içinde değişimi gibi doping de daha ufak bir kozmozun içerisinde yıllar içinde hem yapılış biçimi olarak hem de ona karşı geliştirilen fikirler ve uygulamalarla birlikte değişime uğramıştır.

Bu değişimin niteliğini anlamak son derece önemlidir. Doping kullanımına ilişkin geçmişten gelen sabit bir bakış açısı yoktur. Toplumun ve spor kamuoyunun performans artırıcı maddelere bakış açısı zaman içerisinde değişimler göstermiş hatta eskiyle arasında önemli kopuşlar gerçekleşmiştir. Toplumun, kültürel ve ekonomik yapının ve tabii ki sporun değişimi onu da etkilemiştir. Şimdi bu süreci anlamak için onu nasıl tanımlamak gerektiğinden başlayalım.

4.1. Dopingin Tanımı

Doping kelimesi etimolojik olarak Almanca “dop” sözcüğüne uzanmaktadır. Dop kelimesi Almanca da üzüm kabuğundan yapılan alkollü içkiyi tanımlamak için kullanılmıştır. Bu içkinin insana uyarıcı bir etkisi vardır.⁸¹ Bu içkiden türediğine inanılan Doping kelimesi bugün kabaca ilaç ya da kan ürünlerinin kullanılarak atletik performansın artırılması anlamında kullanılıyor. Ancak bir yanıla oldukça basit olan bu açıklama doping kullanma eyleminin tanımı içinde kısıtlara sahiptir. Zira bugünkü anlamıyla doping yapmak sadece madde kullanımıyla ortaya çıkan bir şey değildir. Dünya Doping Mücadele Ajansı’na (WADA) göre dopinge konu olan unsurlar 8 maddede tanımlıyor.⁸²

a) Sporcunun numunesinde yasak madde bulunması.

⁸¹ Yu-Hsuan Lee, **Performance Enhancing Drugs: History, Medical Effects and Policy** (Erişim Tarihi: 13.04.2018) <https://dash.harvard.edu/handle/1/8848241>

⁸² **Türkiye’nin Doping Gerçeği**, (Erişim Tarihi: 01.04.2018) <https://webapps.aljazeera.net/ajt/spor/dop/aljazeera-dopingdosyasi-nepahasina.html>

- b) Yasak madde ya da yöntem kullanmak ya da buna kalkışmak.
- c) Bildirimde bulunduktan sonra numune teslimini reddetmek.
- d) Yer bildirme bilgilerini sağlamamak ve test kaçırmak.
- e) Doping kontrol sürecinin herhangi bir aşamasında tahrifat yapmak.
- f) Yasak madde ya da yöntemi kendinde bulundurmak
- g) Yasak madde ya da yöntemin el altından ticaretini yapmak
- h) Yasak madde ya da yöntemini bir sporcuya tatbik etmek ya da buna kalkışmak.

Maddelerden de anlaşılacağı üzere bugün WADA'nın tanımladığı biçimiyle sadece performansı arttırıcı bir maddeler dopingi anlatmak için kadük kalıyor. WADA bu eylem gerçekleşmese dahi teşebüsünün hatta bu madde hiç tespit edilmese de, numune alımına ilişkin herhangi bir tahrifatın ya da ihlalin bile doping cezasıyla sonuçlanması gerektiğine hükmetmiş durumda. Türkiye'yi bir dönem sevince boğan ve yarıştığı orta mesafelerde birbiri ardına madalya kazanıp, Türkiye'nin atletizme ilgi duymasına vesile olan ardından kariyeri çok büyük bir fiyaskoyla sonuçlanan Süreyya Ayhan'ın aldığı ilk doping cezasında da numune alımına dair benzer bir durum vardı⁸³. Türkiye atletizm tarihinde çok önemli bir zaman dilimini olan o günlere tanık olanlar yıllar sonra yine Socrates Dergi'ye yaşananları şöyle anlatmıştı:

Mehmet Yurdadön: 2004 Olimpiyat Oyunları öncesi, Süreyya'yı görmeye Edirne'ye gidecektim. O arada telefon geldi. O zamanki il müdürü İbrahim Doğan 'Abi, Süreyya sakatlandı'dedi. 'Siz doktora götürün, yarın sabah oradayım' dedim. O gece Yücel, Süreyya'yı Almanya'ya götürmemiz gerektiğini söyledi. O dönemki doktoru meşhur Wohlahrt'tı. Aşıl tendonunda sorun varmış. Beni beklemelerini söyledim. Üstüne ertesi sabah WADA'dan geldiler...

Süreyya Ayhan: Edirne'ye geldiler, Romanya'dan biri erkek, biri kadın iki görevli vardı. Numunemizi verdik, kabul etmediler. 'Gözümüz görsün. Bizde yanında bulunmak istiyoruz' dediler. Kabul etmedik (...) Bir hafta sonra yanlarında Türk bir görevliyle geldiler. Bu sefer de numunenin çok duru olduğunu söylediler. İkinci sefer istediler.

Yücel Kop: İkinci sefer alırken yarısı döküldü. 'Yeterli değil' dediler. Üçüncüyü istediler. Ama soğuk betonda bekliyor ya Süreyya, idrar her zaman gelmez. Ben de 'Artık yeter' diye kızdım.

⁸³ Türkiye'nin gerçek anlamda ilk kez doping skandalıyla karşı karşıya geldiği ve kamuoyunun bu yönüyle gündemine girmesi açısından Süreyya Ayhan süreci Türkiye'de doping kullanımına ilişkin milat noktalarından biridir.

Tayfun Bayındır: “O sırada Süreyya Ayhan’dan idrar isteniyor ama kontrol altında olman gerek, görülmesi lazım. Klozete oturuyor ve klozetin içindeki suyu doldurarak idrarıymış gibi veriyor. WADA ekibinin başındaki Serap Yüce, bunu rapor ediyor. Zaten bu yüzden ceza alıyor Süreyya. Orada bir görevliyi dövüyorlar, camdan atlama hikâyeleri var.

(...)

Mert Yaşar: “Doping ihlali demek, illa kanında ya da idrarında doping maddesi bulunması demek değil. Doping kontrolü esnasında izlenmesi gereken bir prosedür var. Siz bu prosedüre aykırı davrandığınız zaman, dopingliymiş gibi ceza almanıza sebep oluyor. Süreyya da bu yüzden, yasak metotlar kullandığı için iki sene ceza aldı.⁸⁴

Avukat Mert Yaşar’ın temel olarak bahsettiği dünya anti-doping politikasının, düzenlemelerinin ve uygulanmasının bir numaralı kurumu olan WADA bu tanımı ilk andan itibaren ortaya koymamıştı. Bu süreç çok daha çetrefilli bir birikimin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Doping kavramsal olarak bugünkü tanımına gelirken önemli süreçlerden geçti. Bu kavram ilk dönemlerde spor için eşitsizlik, sporcular için de sağlık sorunları yaratan bir eylem olarak tanımlanmamıştı. Hatta modern sporun ilk yıllarında, tıptaki gelişmelerden de heyecan duyan spor kamuoyu, insan performansını optimize edecek maddeleri ve buna ilişkin çalışmaları coşkuyla karşıladı. Daha sonra çeşitli örneklerden ve giderek büyüyen skandallardan yola çıkarak, performans arttırıcı maddelerin hem sporun kendisine hem de onu icra eden kişilere ciddi zararı olduğu yönünde algılar gelişince, onu kontrol altına almaya ilişkin kaygılar ve düzenlemeler de gelmeye başladı. Doping tanımı daha net biçimde ortaya koyabilmek için onun nasıl bir süreçten geçtiğini bilmek gerekiyor. Çalışmanın bu kısmında da bu konuya eğileceek.

4.2. 18.yy ve İkinci Dünya Savaşı’na Kadar Olan Süreç

Beş kez Grand Slam şampiyonu olan Maria Sharapova 7 Mart 2016 tarihinde önemli bir basın toplantısı düzenleyeceğini söylediğinde pek az kişinin aklına doping testlerinden pozitif sonucu aldığı gelmiştir. O gün basın toplantısında Rus tenisçi sağlık sorunları nedeniyle 2006 yılından bu yana kullandığı Meldonium maddesinin başına ne işler açtığını açıklamıştı. Toplantı sırasında sarf ettiği şu sözler konumuz açısından

⁸⁴ İlhan Özgen ve İnan Özdemir (der.), “Heba”, **Socrates Dergi**, Sayı 12, 2016, s. 53.

oldukça önemlidir: “Son 10 yıldır yasal bir şekilde bu ilacı alıyordum. WADA'nın yasaklı listesinde değildi. 1 Ocak'tan itibaren de yasaklı maddeler arasına girdiğini bilmiyordum (...) Wada'dan 22 Aralık'ta yasaklı maddeler listesinde yapılan değişikliklerle ilgili bir e-posta aldım. Burada yasaklı maddeleri görebiliyorsunuz ben de o linke tıklamadım.”⁸⁵

Sharapova'nın da açıklamalarından anlaşılacağı üzere doping testlerinde sonucun pozitif çıkmasına sebep olan yasaklı maddeler günümüzde hala çeşitli araştırmalar sonucunda güncellenmektedir. Meldonium maddesi 22 Aralık'a kadar sporcular tarafından herhangi bir suç teşkil etmeden kullanılabilirdi.⁸⁶ Ancak madde üzerine bilimsel çalışmalar ilerledikçe meldonium'un mitokondrilere etki ederek, enerji depolamalarının verimini arttırdığını, hücrelerin efor altında enerjilerini yağ asitleri yerine glikozu kullanmalarını sağladığı saptandı. Bu sayede hücrelerin daha az oksijene ihtiyaç duyduğunun keşfedilmesi üzerine hücre ve oksijen konularında titizlikle duran WADA tarafından meldonium maddesi içeren ilaçlar yasaklandı.⁸⁷ Sadece bu örnekten yola çıkarak daha bütünsel bir tabloya bakıldığı zaman, söz konusu doping olunca bugün birçok kurum ve insanın sporun etik değerlerine ve sporcuların sağlıklarına zarar verdiği konusunda üzerinde uzlaştığı bir noktanın her zaman var olmadığını anlamak mümkün. Tıpkı her geçen gün yapılan araştırmalar sayesinde yenilenen yasaklı maddeler gibi dopinge bakış açısının ve anti-doping politikalarının da zaman içerisinde evrilip geliştiğini söylemek mümkün. Bu evrimi anlamak için tarihsel sürece bakmak yerinde olacaktır.

⁸⁵ **Rus Tenisçi Maria Sharapova'dan Doping İtirafı**, (Erişim Tarihi: 27.02.2017) http://www.bbc.com/turkce/spor/2016/03/160307_sharapova_doping

⁸⁶ Sporcular tarafından kullanılan maddelerin doping sayılması için şu üç koşuldan en az birini sağlaması gerekmektedir: Sağlıksız Olması, performansı arttırması, spor etiğine karşıtlık teşkil etmesi. (Fabien Ohl, **Doping: Sports, Organizations and Science**, Univeristy of Lausanne-Coursera, Erişim Tarihi: 17.02.2018, <https://www.coursera.org/learn/doping/lecture/Q1oOR/4-stabilising-legal-norms>) Bu unsurları barındıran maddeler, kullanımının isteğe bağlı olup olunmadığına bakılmaksızın doping olarak nitelendirilir.

⁸⁷ WADA, Meldoniuma benzer bir maddeyi ondan iki yıl önce yasaklamıştı. Xenon gazının kırmızı kan hücrelerinin üretimini arttıran EPO hormonunun yaratılmasında rol aldığını tespit etmiş ve bu maddeyi 2014 yılında yasaklı maddeler listesine almıştı. WADA'nın özellikle bu noktadaki hassasiyetine rağmen sporcuların yasaklı maddeler listesinin güncel durumlarına bakmıyor oluşu, ya da oradaki herhangi bir maddeyi kaçırmış olmaları WADA tarafından bir bahane olarak kabul edilmemesi son derece akla yatkındır.

“Genelde, spor yarışmalarının sonunda nerede ve ne zaman statü sahibi olmak, para ya da benzer ödüller varsa orada doping üzerinden avantaj sağlama çabası görülür.”⁸⁸ Houlihan’ın bu cümleyle açıkça ifade ettiği gibi yarışma organizasyonuna katılan kişiler açısından yarış sonunda elde edecekleri şey onların davranış biçimlerini de etkiler. Antik zamanlarda yıllar içinde belirlenen olimpik kuralların ihlali sert biçimde karşılık görse de o tarihlerde atletik performansı arttıracak maddeler hile olarak değerlendirilmiyordu.⁸⁹ 3. yy’da Yunan doktor Galen, Antik Yunan’da atletlerin performanslarını arttırmak için uyarıcıları kullandığı yazmıştır. Antik Mısır’da atletlerin birçoğunda özel bir beslenme biçimi vardı ve fiziksel kapasiteyi arttırdığına inanılan bazı maddeler de bu diet programına dahildi. Romalı gladyatörlerse sakatlıklarından hızlı kurtulmak ve yeni bir savaşa hızla hazır olmak için çeşitli uyarıcı maddeler kullanıyordu.⁹⁰ Hatta Yunan felsefesinde beden güzelliğine de önem atfedildiği için bedeni güçlendirecek madde kullanımları toplum tarafından teşvik ediliyor, böylece yarışmalara katılan atletlerin daha iyi dereceler yapması sağlanıyordu. Basitçe ifade etmek gerekirse antik yarışmalar döneminde performans arttırıcı ya da uyarıcı-uyuşturucu maddeler yarışlarda hile yapmak anlamı taşııyordu. Örneğin Yunan atletler oyunlardan önce çeşitli mantar karışımlarını tüketerek vücutlarının diğer atlerlerden daha hazır olmasını sağlayacak, onlara karşı avantaj elde edecek durumlara neden oluyordu. Biraz daha yakın tarihe gelirsek 19.yy boyunca atletler yine performans arttırmak amacıyla striknin, nitro-gliserin, opium, alkol ve kafein gibi maddeleri sık sık kullanıyorlardı. Özellikle uzun süren bisiklet yarışlarında⁹¹ bu maddeler sporcuların bedeninde uyuşmalara neden olarak, acı çekmelerini azaltıyor ve özel performanslar göstermelerine neden oluyordu.

⁸⁸ Barrie Houlihan, **Dying to Win**, Germany: Council of Europe Publishing, 2002, s. 33.

⁸⁹ Charles E. Yesalis ve Michael S. Bahrke, History of Doping in Sport, **International Sports Studies**, Cilt: 24, sayı: 1, 2002, s. 43.

⁹⁰ Ivan Waddington ve Andy Smith, **An Introduction to Drug in Sport: Addicted to winning?**, Oxon: Routledge, 2008, s.18.

⁹¹ Altı Gün bisiklet yarışı 1879’da başlamıştı. Bisikletçiler gece ve gündüz durmadan 144 saat pedal çevirmek zorundaydı. Müthiş ağırlara neden olan bu yarıştan çıkmanın yolu uyuşturucu maddeler kulanmaktı. Bu maddeler gizli saklı değil, gayet göz önündeyken kullanılıyordu. Bu periyotta bir diğer popüler yarış da yürüyüştü. Yine altı gün boyunca hiç durmadan devam eden yarışlarda sporcular 800-900 km arası bir yolu yürüyordu. 1884’te Geroger Haezel 966 km yürümeyi başaran ilk atlet oldu. Bu tip yarışlarda performansı optimize edecek maddeler çok revaçtaydı.

19.yy ve 20.yy ilk yıllarında performans arttırıcı maddelere bakış açısı iyi yöndeydi. Çünkü bu maddelere karşı genel algı bilimsel süreçle bağlantılıydı, performansı optimize etmeye çalışan bu maddeler bilimsel sürecin kendisiydi ve ilericiydi. Modern tıbbın ilerlemesi gibi bu maddeler de coşkuyla karşılanıyordu. 1886'da bisikletçi Arthur Linton'un ölümü ilk kez fazla miktarda ilaç alımı nedeniyle gerçekleşen sporcu ölümü olsa da bu olay da bakış açısını değiştirmemişti.⁹² Öte yandan bilimin bu dönemde hızlı aşamalar kaydetmesi, bilim insanlarını ve araştırmacıları da performans arttırıcı yeni maddelerin keşfi için teşvik ediyordu. Hatta bu dönemde sporcular bilim insanları tarafından yakından izleniyor onları optimum performans noktasına çıkartacak formüller aranıyordu. O bilim insanlarından biri de Gustave Le Bon'du. Le Bon 1890'larda kuka çekirdeğinin sporcular için yararlı olabileceğini öne sürmüştü ve bisikletçi Charles Henry üzerinde uygulamaya koymuştu. Kuka çekirdeği için en kapsamlı ve ilginç araştırmayı Britanya'nın en prestijli bilim insanlarından biri olan Edinburg Üniversitesi'nde tıp profesörü olan Robert Christison yapmıştı. Öğrencileri üzerinde uzun süreli denemelerde bulunan Christison bu maddenin yarışmalar boyunca yorgunluğu ve tükenmişliği önlediğine ilişkin sonuç yazıları kaleme almış herhangi bir mental zararı da bulunmadığını eklemişti. Bu örnekler gösteriyor ki bu yıllarda, sporcular neredeyse birer denek olarak kullanılıyor ve sayısız madde onlar üzerinde test ediliyordu. Gerçekten de 1850'lerle 1880'ler arasındaki dönemde sayısız Avrupalı ve Amerikalı bilim insanı potansiyel uyarıcılar üzerinde bir dizi araştırmalar yürütmüştür.⁹³ Sporcular da böylesi süreçlere girmeye gönüllüydüler çünkü, modern sporun gelişimi, sponsorların işin içine girmesi ve yarışmanın anlamının değişmesiyle daha iyi performanslara ilaçlar yardımıyla ulaşmak istiyorlardı. 1904 yılında ise başka bir skandal yaşandı. Thomas Hicks, üçüncü kez katıldığı olimpiyatlar olan 1904'te St. Louis'de koştuğu bir yarışta bitiş çizgisinin üzerinde yere yığıldı. Görevli doktorlar hızla Hicks'i hastaneye yetiştirdiler. Hicks'in bedeninde aşırı miktarda striknin maddesi

⁹² Bu noktada önemli bir parantez açmak gerekir. Bazı doping çalışmalarında, doping tarihinin çok eskilere dayandığı, bu eylemi gerçekleştirmenin yanlış davranıştan kaynaklandığı ve yapanların tespit edilip spor dışına atılmaları önerilir. Ancak gözden kaçan nokta şu ki performans arttırıcı maddeler 20.yy'ın neredeyse ikinci çeyreğine kadar "hile" olarak gözükmüyordu. O nedenle doping tarihini eskilere dayandırmak konuyu yanlış anlamaya neden olacaktır. Performans arttırıcı maddelerin etik olarak spora haksız rekabet getirdiği yönündeki inanç benimseninceye kadar doping kullanımından ve bu yönlü hile yapmaktan bahsedilemez.

⁹³ Paul Dimeo, **A History of Drug Use in Sport 1876-1976**, Oxon: Routledge, 2007, s. 19.

bulundu. Hastanede anlaşıldığı kadarıyla striknin miktarının biraz daha fazla olması büyük ihtimalle sporcunun ölümüne neden olacaktı. Yine de yarışı birinci bitiren Hicks'e altın madalyası verildi. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi o yıllarda performans arttırıcı maddelerin yarışın adaletine bir engel teşkil etmediği yönündeki görüşler daha hakimdi.

20.yy'ın ikinci çeyreğine doğru ise algılar yavaş yavaş değişmeye başladı. Hem ilaç kullanımı nedeniyle ölümlerin gerçekleşmesi ve sporcu sağlığına olan etkilerin endişe yaratması hem de haksız rekabete yol açtığı gerçeği dillendirilmeye başlanmıştı. 1923'te modern olimpiyatların kurucusu olan Pierre de Coubertin Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin açılış konuşmasında ilk kez sporun etik kurallarını kötü yönde etkileyen şovenizm, aşırı antrenman, şiddet gibi olgular arasına dopingi de ekledi.⁹⁴ Bu konuşma her ne kadar yeni bir dönemin habercisi de olsa, hâlâ bu maddelerin kullanımının etik olup olmadığı tartışması sürüp gidiyordu.

Sporun meta unsuru olarak atılım yaptığı 20. yy'ın başında özellikle tıbbın gelişmesiyle birlikte ilaç kullanımının yaygınlaşması sürpriz değildi. Her ne kadar o yıllarda doping testleri olmadığı için tam olarak ne kadar yaygın olduğu saptanamasa da ortaya çıkan skandallar ya da bilim insanlarının çalışmaların sıklığı göz önüne alındığında, performans arttırıcı maddelerin geniş çağta tüketildiğini söylemek mümkün. Üstelik bu maddeler sadece sporda değil toplumsal hayatın geri kalanında da kullanılıyordu. Bu maddelerin temel kullanım yerlerinden biri de Avrupa'yı o yıllarda kasup kavuran savaşlardı. Savaşlarda askerlerinden daha üstün performans bekleyen ve birbirleriyle kıyasıya bir rekabet içinde olan ülkeler arasında bu maddelerin kullanımı ayyuka çıkmıştı. Dolayısıyla o yıllar için şu çıkarımı da yapmak mümkün: Savaşa yönelik araştırmalar ve elde edilen sonuçlar sporda performans arttırıcı maddeleri de yaygınlaştırdı.

⁹⁴ Aslına bakılırsa anti-doping düşünceleri henüz 20.yy'a girilmeden öncede ortaya çıkmaya başlanmıştır. Sporcular üzerinde ilaç denemelerinin arttığı yıllarda New York Times'in sağlık köşesinde bir yazı yayınlandı. Yazıda o dönem sık sık reklamlara çıkan ilaç kullanımı eleştirilerek, bir kişiye sadece ilaçla yarış kazandırmak mümkün olmadığı ifade edilerek, yarışlar boyunca kullanılan uyarıcı maddelerin de "kötü" oldukları vurgulandı.

Anlatılan dönemin en saldırgan ülkelerinden olan Nazi Almanyası'nda doktorlar ordu birliklerinin daha güçlü olması için anabolik steroidleri yarattılar. Ancak bunu spor organizasyonlarında kullanmaktan da geri durmadılar. 1936 yılında ülkedeki faşist yönetimden dolayı yapılan bütün itirazlara rağmen Berlin'de düzenlenen Olimpiyat Oyunları'nda Alman atletler 89 madalya kazandı. İkinci olan ABD ise 56'da kaldı. Oysa 4 yıl önce 1932 de düzenlenen oyunlarda ABD 102 madalya kazanırken Almanlar yalnızca 20 madalyayla yetinmişti. Her ne kadar kesin kanıtlar olmasa da bu sonuçlar Nazi Almanyası'nın steroidleri ilk kez spor organizasyonların kullandığı algısını yaratmak için son derece yeterli.

4.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası

Bir önceki dönemde, her ne kadar performans arttırıcı maddelere ilişkin karşıt görüşler olsa da, bu görüşlerin çok zayıf kalışı ve genel kamuoyuna etkisinin cılızlığı nedeniyle, ilaç kullanımına ilişkin bakış açısı yukarıda da anlatıldığı gibi daha çok pozitif. Ancak zaman içerisinde çeşitli vakaların da dürtüsüyle bakış açısı değişmeye başladı. Şunu belirtmek gerekir ki hiçbir düşüncenin çok büyük tarihsel kırılmalar olmadan bir anda değişmesinin mümkün olmadığı gibi performans arttırıcı ilaç kullanımına dair düşünceler de hızlı değişmedi. Zaman içerisinde evrilip gelişti. Hatta bugün bile her ne kadar geniş bir karşıt görüş hakim olsa da sporda doping kullanımının serbest olmasına dair görüşler ciddi öneme sahip ve tartışmalar devam ediyor.

1950'li yıllara baktığımızda ise bu konuya dair ciddi bir kafa karışıklığını görmek mümkün. Bu yıllarda hâlâ çok sayıda antrenör ve bilim insanı sporcular üzerinde çalışıp onların performanslarını hem fiziksel hem de psikolojik olarak arttırmayı hedefleyen yeni ilaçlar bulsa da, şüpheler de artış gösteriyordu. Buna rağmen toplum içinde amfetamin gibi maddeler serbest hâlde bulunuyor ve hem hükümetler hem de özel kuruluşlar tarafından ticari yatırım maddeleri olarak algılanıyordu.⁹⁵ Bu yıllarda doping bir “suç” unsuru olarak görülüyordu. Hatta 1958

⁹⁵ Amfetaminin toplum içinde serbest dolaşımı bir yandan bu madde 1930'ların sonlarına doğru dahi sinir sistemini uyuşturucu bir ilaç olarak görülüyordu. Bunda en büyük etken ilaca yapılan yatırımlarında oldukça büyük olmasıydı. Dolayısıyla yatırımcılar, maddenin serbest dolaşımı için epey çaba harcamış ancak bu çabalar yıllar içerisinde boşa çıkacaktı.

yılında olimpik takım doktorlarından Adolphe Abrahams süregelen tartışmalara kendi bakış açısını getirerek, “eğer bu ilaçlar herkes tarafından kullanılırsa o zaman karşıt bir görüş de olmaz” gibi bir düşünceyi benimsemişti. Ancak bu görüşteki sorun doping kullanımının sadece yarışların adilliğine sıkıştırılmış olmasıydı. Ona göre herkes performans arttırıcı maddeleri kullandığında bir sporcunun diğerine karşı bir avantajı olmayacak ve böylelikle bu maddelerin kullanımına ilişkin karşıt görüşler de son bulacaktı.

Abrahams’ın fikirleri ne kadar naif de olsa tartışmanın boyutu bu noktayı çoktan aşmıştı. Doping karşıtı görüşler yarışların adilliği kadar sporcu sağlığında da endişe ediyordu ve buna dair araştırmalar ciddi boyutlara varmıştı.

1960’da düzenlenen Olimpik Oyunları’ndan önce birkaç İtalyan bilim insanı, spor gündeminin yoğunluğunu da arkalarına alarak harekete geçmişlerdi. 1961 yılına gelindiğinde ise İtalyan Futbol Federasyonu’yla birlikte yapılan ortak bir araştırmada ligde oynayan oyuncuların %17’sinin maçlar sırasında çeşitli kimyasal ilaçları kullandıkları tespit edilmişti. Ardından araştırma farklı branşlara da yayıldı ve ilaç kullanımının sürpriz olmayan biçimde iki alanda çok yoğunlaştığı saptanmıştı: Bisiklet ve futbol. Bu iki branşın parasal hacminin en büyük iki branş olduğunu söylemek de sürpriz olmayacaktır. Zira çalışmanın önceki bölümlerinde de anlatılmaya çalışıldığı gibi ticasrileşme ve metalaşma doping kullanımını teşvik eden en önemli süreçlerden biri olarak ön plana çıkar. Bu nedenle bu iki branş da o dönemde yapılan araştırmalar sonucu bu anlamda öne çıkan iki branş olmuştu.

Sporun en büyük kurumu olan Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) de bu yıllarda harekete geçmesi için uyarılıyordu. Doping kullanımını spor için tehdit ve kötülük olarak gören araştırmacılar Ferreira Santos ve Mario de Carvalho Pini 1962’de Moskova’da düzenlenen Uluslararası Olimpiyat Komitesi toplantısında hazırladıkları raporu sunmuşlardı. Raporda amfetamin ilişkili ilaçlara karşı mücadele edilmesi ve gereken önemlerin alınması gerektiği vurgulanmıştı. Hatta ikili bunun için sporcuları, ilaçların zararı konusunda uyaran geniş çaplı bir kampanyanın da örgütlenmesi taraftarıydı.

Bir yandan bu düşünce uluslararası kuruluşlarda etkili olmaya çalışırken diğer yandan da doping yöntemleri geliyordu. Yine aynı yıllarda kan dopingi kullanımına ilişkin iddialar da ortaya çıkmıştı. Atletlerin, özellikle de uzun mesafe koşucularının, bisikletçilerin ve biatletlerin konsantre edilmiş oksijen taşıyan kendi kırmızı kan hücrelerini yarış öncesi vücutlarına geri enjekte ettikleri iddia ediliyordu. Henüz uluslararası spor kamuoyu doping karşıtı harekete geçmemişken, doping yapmanın yeni yolları hızla türüyordu.

Doping kullanımına ilişkin kafa karışıklığı sürerken bu yıllarda başka bir rekabet de performans arttırıcı madde kullanımını daha yüksek boyutlara çıkarıyordu. İkinci dünya savaşı sonrası dünya politik iklimi ikiye bölünmüştü ve Batı'yı oluşturan kapitalist ülkelerle Sovyet Rusya liderliğindeki doğu ülkeleri politik, ekonomik ve sosyal olarak soğuk savaşın içine girmişlerdi. İki bloğun iki lider ülkesi arasındaki rekabetin en yoğunlaştığı alanlardan birinin başında spor geliyordu. Her iki ülke de spor üzerinden kendi vatandaşlarının gelişimlerini ve elbette bilimsel anlamda ne kadar güçlü olduklarını göstermek için spor söz konusu olduğunda kıyasıya bir rekabet hâлиндelerdi. 1952 yılında Sovyetler Birliği'nin ilk olimpiyat oyunlarına katılmasıyla iş çığrından çıktı.

Bu yılların belki de en popüler performans arttırıcı maddesi anabolik steroidlerdi. Aslına bakılırsa bilim insanları arasında testosteronun özellikle erkeğin fiziksel yapısını oluşturduğuna dair görüş vardı. Bu görüşün peşinden giden araştırmacılar 1935 yılında testosteron hormonunu kristalize etmeyi başardılar. Takip eden yıllarda testosteron daha çok medikal amaçlarlar, özellikle de hastaların iyileşme süreçlerinde sık sık kullanılan bir madde hâline geldi. 1950'lere gelene kadar testosteronun vücuda yönelik etkisini taklit eden anabolik steroidlerin sporda kullanıldığına ilişkin bir kanıt yoktur. Konu hakkındaki ilk raporlar Sovyet Rusya'nın katıldığı 1952 Helsinki Olimpiyat Oyunları'ndan gelmiştir. Sovyetlerin ilk kez katıldığı olimpiyat oyunları olan bu organizasyonda, yeni katılan bir ülkenin 76 ile en fazla madalya kazanan ABD'nin hemen ardından 71 madalya kazanması doğal olarak pek de inandırıcı olmamıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyanın ideolojik ve politik yeni dengesi içinde yeşeren kapitalist ve komünist bloklar arasındaki rekabet, spor

alanında da kendini göstererek, uluslararası spor organizasyonlarını tarihte hiç olmadığı kadar rekabetçi hâle getirmiştir.

Bu noktada çalışmanın giriş bölümünü tekrar hatırlamak gereklidir. Her ne kadar sporda doping kullanımının başat aktörlerinden biri ticarileşme ve metalaşma olmasına rağmen asla tek neden bu değildir. Zira kapitalist toplumu açıklamak için yalnızca ekonomik temellerin anlaşılması yetmeyeceği gibi, kapitalist toplumun spor organizasyonlarını anlamak için de onun ekonomik analizi yeterli olmayacaktır. Günümüz sporunda sporcular için son derece ağır koşulları yaratan rekabetçi atmosferi anlamak için ve elbette sporun bir yapı olarak nasıl oluştuğunu kavrayabilmek için “üst yapı”nın da analizi gereklidir. Zira Marx’ın Spinoza ve özellikle de Hegel’den yola çıkarak geliştirdiği ve Bertell Olman’ın çalışmalarında karşımıza çok anlaşılır biçimde çıkan içsel ilişkiler felsefesinde bir olguya dair her bir parçanın bütünü oluşturan, diğer parçalarla olan ilişkilerini de içerir. Bu nedenle sporun modern dönemini ve ne yazık ki onun en önemli araçlarından biri olan dopingi anlamak için sadece alt yapı bazlı yani ekonomik analizler sığ kalacaktır. Olmann bu durumu net biçimde şöyle analiz eder:

Marx’ın gerçek dünyadaki her şeyin, her durumda birbiriyle karşılıklı etkileşim içinde olduğunu varsaydığı düşünüldüğünde diyebiliriz ki içsel ilişkiler felsefesinde, etkilendiği düşünülen şeyi mantıksal olarak önceleyen ve ondan bağımsız bir varoluşa sahip bir neden ve yine belirlediği düşünülen şeyden hiçbir şekilde etkilenmeyen bir belirleyici etkenin yeri yoktur. Kısacası ortak duyuda bulunan ‘belirlemek’ ve ‘neden olmak’ gibi mantıken bağımsızlık ve mutlak öncelik ifade eden nosyonların Marksizimde herhangi bir işlevi yoktur.⁹⁶

Olmann’ın son derece açık biçimde ifade ettiği⁹⁷ felsefe yönteminden yola çıktığımızda dopingi anlamak adına ne onun metalaşma sürecini ne de kapitalist ve

⁹⁶ Bertell Olmann, **Diyalektiğin Dansı: Marx’ın yönteminde adımlar**, Cenk Saraçoğlu (çev.), İstanbul: Yordam Kitap, 2011, s. 66.

⁹⁷ Fuat Ercan “Sermayeyi Haritalandırmaya Yönelik Kavramsal Düzenekler” adlı makalesinde yine bu duruma atıfta bulunur. Çalışma da sermayeyi anlamlandırmak için salt ekonomik düzeyine vurgu yapan indirgemeci yaklaşımların yanlışlığına vurgu yaparak, sosyal bilimlerin çalışma prensibini sermaye üzerinden anlatmaya çalışır:

“Mekaniklik ve indirgemecilik üzerinde düşünürken bu konuda son zamanlarda üzerine düşündüğüm ve kavramsal çerçevemiz için gerekli olan bir ayrıma daha başvuracağım. Mekanik-indirgemeci analizlere karşı sosyal olgunun en azından üç düzeyini işaret etmenin gerekli ve hatta zorunlu olduğunu düşünüyorum. Sermaye düzeninden bahsediyorsak, bu düzen kendisini sadece üretim, bölüşüm ve tüketim dolayında yani maddi yeniden üretim üzerinden tanımlanamaz. Diğer toplumsal sistemler gibi sermaye düzeni için de sembolik/kültürel düzenekler ve hem bu düzeneklere hem de maddi yeniden üretimle bağlantıları olan iktidar ilişkileri söz konusudur. Bu dinamikleri maddi yeniden üretim, maddi yeniden üretime içkin olan iktidar ilişkileri ve sembolik/kültürel anlam

komünist blok açısından kültürel-ideolojik rekabetin bu sürece etkisini incelemek mümkün değildir. Onu anlamak için, ona ait olan tüm süreçlerin birbirleriyle ve doping ile ilişkilerini incelemek gereklidir. Yani yine daha önce çalışmada belirtildiği gibi doping kullanımı tek başına sağlık, hukuk, ekonomi, yarışın adiliyeti vb. sorunlar olarak değerlendirilemez. Jason Mazanov'un da belirttiği gibi bu sosyal bilimlerden açısından kapsamlı bir sorun oluşturur ve sosyal bilimlerin her yönünü ilgilendirir. Dolayısıyla onu anlayabilmek için interdisipliner bir çalışma yapmak her şeyden önemlidir.

Bu önemli parantezin ardından yeniden konumuza dönersek, 20.yy'ın ortasında sporun metalaşma süreci, her ne kadar zamanın ruhuna uygun olarak kamu faaliyeti olarak kodlansa ve serbest pazarın önünde Keynesçi ekonomi politikaları engeli olsa da kendi doğal hızında devam ediyordu. Diğer yandan iki blok arasındaki soğuk savaş da spordaki rekabeti körüklüyordu. Doğal olarak performans artırıcı ilaç kullanımı da teşvik ediliyordu. Barrie Houlihan teoride kullanımı hızlanmasının, soğuk savaş yönü okumasını yaparken iki kritik noktanın karşımıza çıktığını belirtir. Biri bu acımasız rekabetin yüzyıllar içinde oluşmuş sporun değerlerini bükmesi diğeri ise özellikle rekabetin yoğunlaştığı toplumlardaki bilim insanları ve doktorların toplum içindeki statülerini yükseltmek için atletlere bu konuda teşvik edici etkilerde bulunmaları.

Gerçekten de özellikle daha merkezîyetçi yapılara sahip devlet anlayışında bu durumun bilim insanları açısından çok fazla suistimal edildiği ortadadır. Netflix'in kendi yapımı olan ve Rusya'daki doping örgütlenmesine ışık tutan Icarus adlı belgeselde bir dönem Rusya'nın bu örgütlenmesinde kritik bir öneme sahip olan ancak daha sonra yaşananları ifşa edip ABD'ye yerleşen Grigory Rodchenkov, soğukkanlılıkla sistemdeki kendi yerini anlatıp bunu statüsünü ve gelirini yükseltmek adına nasıl

dünyaları olarak tanımlayabiliriz.” Fuat Ercan, “Sermayeti Haritalandırmaya Yönelik Kavramsal Düzenekler” **Dergisi**, Sayı:19, 2009, s. 21.

Ercan'ın burada açıkça ortaya koyduğu noktayı sermayeyi anlamlandırmaktan çıkarıp daha geniş çerçevede düşünürsek ve bu yöntemi kendi konumuza da uygulamaya başlarsak kapitalist toplumdaki spor faaliyetlerinin bir parçası olan doping kullanımını sadece ekonomik analizle açıklamamız mümkün olmayacağını anlarız. O nedenle bu çalışmanın amacı da daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi doping kullanımının nedenlerini ortaya koyup bir çözüm önerisi sunmaktan ziyade, bu sürece metalaştırma-ticarileştirme etkilerinin onu nasıl etkilediğini anlamaktır.

kullandığı da bir taraftan gözler önüne seriliyor. Belgeseli çeken Bryan Fogel Businessinsider'a verdiği röportajda Rodchenkov'un Moskova'daki Anti-doping Ajansı laboratuvarlarının başında olduğunu ve Soçi Kış Olimpiyat Oyunları'nda Rus sporculardan alınan örneklerin pozitif çıkmamasını sağladığını belirtiyor.⁹⁸ Bu sayede toplumdaki yeri güçlenen Rus bilim adamı, kendi hakkında çıkan haberlerden ve doping ağındaki yerinin anlaşılmasından sonra Fogel'la ABD'ye kaçma planı yapıyor ve belgeselde tüm süreci ifşa ediyor. Belgeselin belki de en vurucu yeri Fogel'in sorduğu şu sorulara Rodchenkov'un verdiği cevaplardır:

Rusya'nın olimpiyatlarda hile yapmak için devlet çapında uyguladığı sistematik bir doping sistemi var mıydı?

"Evet"

"Olimpiyatlarda hile yapan devlet çapındaki sistemin yaratıcısı sen miydin?"

"Tabii, evet."

"Rusya, Pekin Olimpiyat Oyunları'nda toplam 73 madalya kazandı. O atletlerin kaç dopingliydi?"

"30'u."

"Rusya, Londra'da toplam 81 madalya kazandı. O atletlerin kaç dopingliydi?"

"Daha fazla olduğu kesin. Yüzde 50'si kesin. Yüzde 50 diyelim. Özel bir programla hak kazanmışlardı. Elbette devlet destekli."

"Putin, Rusya'da bir doping sistemi olduğundan haberdar mıydı?"

"Evet. Adımı da biliyordu. Beni bu iş için özel olarak hapisshaneden çıkardı."⁹⁹

1950'li yıllara geri dönersek, özellikle sonradan ortaya çıkacak bir örnek bu rekabetin doping kullanımını nasıl yaygınlaştırdığına son derece iyi örnek oluşturuyor. 1950'lerin ilk yarısında Sovyet haltercilerin düzenli olarak artan performansı ve başarıları ABD takım fizikçisi olan Dr. John Ziegler'in dikkatini çekmişti. Konuyu araştırmaya başlayınca Rus sporcuların anabolik steroidler kullandığını öğrenmişti ancak bunu kınamak yerine kendi sistemlerinde de yaygınlaşmasını sağladı. Kendisiyle çalışan halterciler anabolik steroidleri kullanarak şampiyonluklar elde etti. Daha sonra

⁹⁸ Jason Guerrasio, **How a guy who injected PEDs to see the effects scored a Netflix deal and uncovered the biggest doping scandal in Olympics history** (Erişim Tarihi: 17.03.2018) <http://www.businessinsider.com/icarus-netflix-bryan-fogel-doping-scandal-2017-8>

⁹⁹ Bryan Fogel (Yön.), **Icarus**, Netflix, 2017

aynı ilaçlar diğer ülkelere de yayıldı. Özellikle ilaçları ilk kez kullanan sporcular kullanmayanlar karşısında önemli derecede avantajlı konuma geçerek büyük başarılar elde etti.

Anabolik Steroid kullanımına ilişkin en ilginç ve çarpıcı örneklerden biri Alman çekiç atmacı Heidi Krieger örneğidir. Krieger yarışmalarda başarılar kazanmak için 16 yaşından beri performans arttırıcı maddeleri kullanmaya başlamıştı. Başlangıç dönemlerini WNYC'ye verdiği röportajda şöyle anlatmıştı¹⁰⁰: “16 yaşıma girdiğimde antrenörüm bana ilaçlar vermeye başladı. Gümüş bir folyo içindeydiler. Bana herkesin aldığı destekleyici ilaçlar olduğunu söyledi. Endişe edecek bir şey yoktu, onlara ihtiyacım vardı.” Krieger aynı röportajda o günkü sisteme şöyle vurgu yapıyor: “O zamanlar antrenörüme güvenmişim ama ilaçların ne olduğunu bilmiyordum. Spesifik olarak bir insanı suçlayabileceğimi düşünmüyorum çünkü o zamanlar birbirine bağlanmış sistem vardı. İlaç firmaları bu ilaçları üretiyor ve spor doktorlarına veriyorlardı, onlar da antrenörlere. Bence bana olanlar için sistemin kendisini suçlamam gerekiyor.”

Krieger'in “bana olanlar” diye tarif ettiği şey sonradan yaptığı cinsiyet değişikliği ameliyatı. Krieger çok erken yaşta almaya başladığı steroidler nedeniyle ilerleyen yıllarda vücut kimyasında olağanüstü değişiklikler geçirdi. Bunun ardından cinsiyet değiştirmeye karar verdi ve cinsiyet değişikliği ameliyatı geçirdi. Krieger'in başına gelenler ve ameliyat süreci Alman basınında geniş yer tuttu. Bu süreç özellikle Doğu Almanya'da uluslararası müsabakalarda başarı kazanmak için yaygın şekilde yapılan dopingi de toplumsal bir tartışma konusu hâline getirdi. Krieger'in anlattıklarından sonra eski atletler de konuşmak için cesaret buldu ve doping gerçeği bütün toplum tarafından o dönem önemli bir farkındalığa dönüşmüştü. Ancak bu farkındalık dahi doping kullanımının önüne geçmedi. Bunun yerine sporcular farklı yöntemlerle performans arttırıcı uygulamalara devam etti.

Anabolik Steroidlerin kullanımı 1976'ya kadar hızla yaygınlaştı. O yıl Manfred Donile tarafından geliştirilen testler bu maddeyi tespit etmeye başladı. 1976'da

¹⁰⁰ **How the Cold War Created Modern Sports Doping**, (Erişim Tarihi: 17.03.2018) <https://www.wnyc.org/story/how-cold-war-created-modern-sports-doping/>

Montreal’de düzenlenen Olimpiyat Oyunları’nda test henüz ilkel döneminde olmasına rağmen 11 atlet bu maddeyi kullandığı için yakalandı. O yıllardan sonra steroid kullanımı azalsa da farklı biçimlerde doping teknikleri gelişti.

Anti-doping testlerin gelişmesi, özellikle uyarıcı maddelere ve stereroidlere karşı yavaş yavaş sonuç vermesi başka bir doping yapma biçimini yaygın kılmıştı: Kan dopingi. Bu biçim, atletlerin kendi kanlarını (soğuttuktan ve dondurduktan sonra) ya da bir başkasınınkini vücutlarına nakil yoluyla aktarmalarıydı. Bu yolla kanda taşınan oksijen miktarının arttırılması ve kasların gelişiminin sağlanması hedefleniyordu. Dayanıklılığı arttırmaya yarayan bu doping yapma yöntemi özellikle uzun mesafe koşucuları ve bisikletçiler arasında yaygınlaştı. Örneğin, Finli uzun mesafe koşucusu olan Lasse Viren’in 1972 ve 1976’da altın madalya kazanmasının ardından hakkındaki şüpheler de artmıştı ve kan dopingi yaptığı iddia edilmişti. Her ne kadar bu doping biçiminin varlığı uzun süre kanıtlanamasa da 1981 yılında Viren’in itirafıyla ortaya çıktı. Yaygın kullanımı Uluslararası Olimpiyat Komitesi tarafından anlaşılmca 1986 yılında yasaklandı. Onu hemen ardından EPO hormonunun kullanılması izledi. EPO temel olarak oksijen taşıyan temel kan hücrelerinin, vücutta daha fazla yer alması için üretimini sağlıyordu. Vücut yorulduğunda laktik asitle beraber gelen yorgunluk sonucu dokulara, yarışmaya devam edecek yeterli oksijenin sağlanamamasını engelleyecek bir doping biçimi olarak uzun yıllar kullanıldı. Bu doping türünün yıllarca yapıldığı bilinse de 2000’lere kadar EPO testi geliştirilemedi.

EPO kullanımının yanında “İnsan Büyüme Hormonu” da sporcular arasında yaygınlaştı. 20.yy sonlarına doğru en yeni doping yapma biçimi olarak ortaya çıkan bu süreç temel olarak doğal büyüme hormonu yerine kullanılmak için geliştirilmişti. 1980’lerin sonundan itibaren insan büyüme hormonunun sentetik olarak üretiminin kolaylaşması ve bazı tedavilerde kullanılıyor oluşu spordaki kullanımını da yaygınlaştırdı. Köln’deki bir labaratuvarında alınan bazı örneklerde bu maddeye rastlandı. Bu doping biçimi kasları ve kemikleri güçlendiriyor oluşu ve onların daha hızlı biçimde iyileşmesine yol açmasıyla anabolik steroidin etkilerine benzese de uzun süre teşhis edilemez olarak kaldı. Tıbbın hızla ilerlemesinin ardından gen dopingi de bir başka performans arttırma yöntemlerinden biri oldu. Beden becerilerini arttırmanın muhtemel

yollarından bir olan gen dopingi vücuda gen nakledilerek yapıldı ve kas gelişimi, kan üretimi ve dayanıklılık gibi sonuçlar elde edildi.

Anti-doping testleri bir yandan farklı doping türlerini tetiklerken öte yandan testlerden kaçış için bazı yöntemlerin de uygulanmasına neden oluyordu. Bunlardan en bilinenleri ise maskeleyici maddeler ve idrar söküçülerdir. Bu sayede sporcular laboratuvarın analizlerini deforme etmeye çalışarak doping testlerinden geçmenin yolunu aradılar. Buradan şu sonuca varabiliriz ki, anti-doping politikaları ve doping önleme pratiği aynı zamanda bu pratiği aşmaya çalışan yeni yöntemleri de beraberinde getirmiştir.¹⁰¹ İkisi de birbiriyle ilişkili biçimde gelişmiştir. Hatta bu karşılıklı ilişki dopingin kendi tanımını dahi değiştirmiştir. Dolayısıyla bu süreci daha iyi anlamak için çalışmanın bir sonraki bölümünde anti-doping normlarının nasıl ortaya çıktığına değinilecektir.

4.4. Normların Ortaya Çıkışı

Doping kullanımına karşı söylemler her ne kadar daha eski tarihlere kadar uzansa da onun daha güçlü bir şekilde kınanması, doping kullanımının da üst boyutlara çıktığı 1950'lere rastlamaktadır. Bu dönemde bazı bilim insanları ve spor gazetecileri sporun geldiği rekabetçi boyutu ve ona büyük oranda neden olan metalaşma boyutunu eleştiriye açmışlardır. Onlara göre sporun eski etik değerleri bu süreç nedeniyle giderek yıpranmaktadır ve eşitsizliğe neden olmaktadır. Konuya daha geniş çerçeveden bakacak olursak elbette spordaki eşitsizliğe tek başına doping neden olmaz. Spor, toplumla ilişkisel bir olgu olduğu için toplumdaki eşitsizlikler, sporun yapısal özelliklerine etki eder.

Yeri gelmişken bahsetmek gerekir ki spor sosyolojisinde bu eşitsizliği tanımlama ihtiyacı onun ilk geliştiği yıllar olan 1960-70'lere denk gelir. Bu tanımlamayı yapmak için üç temel sav ortaya atılmıştır: Yansıtma, yeniden üretim ve

¹⁰¹ Bu yöntemler her ne kadar başka bir bilimsel süreci tetikleyip, yeni ilaçların ya da yöntemlerin ortaya çıkmasını sağlasa da atletler hiç bu yollara başvurmadan garip teknikler de geliştiriyorlar. Bunlardan en ilginç belki de Devis Licciardi'nin test sırasında kullandığı yöntem. 10 km koşusunda uzmanlaşmış olan Licciardi 2013'te test sırasında sahte penis kullanırken yakalandı. Sahte penis, temiz numuneyi içeriyordu. İtalyan Olimpiyat Komitesi bu aldatmadan dolayı Licciardi'yi 3 yıl yarışmalardan men etti.

direnış.¹⁰² Yansıtma savı, sporu toplumun bir aynası hatta onun bir mikrokozmosu olarak görür. Spor pasif bir kurum olarak konumlandırılan bu görüş onu kendi işleyişini ve dinamiklerini göz ardı etmiştir. Dolayısıyla bir taraftan da ona tam bir subjektif bakış açısı getirir. Toplumsal yapıyı öven bakış açısıyla bakıldığında iyi, yeren bakış açısıyla bakıldığında kötü bir olgu olduğu söylenebilir. Bu nedenle bilimsel anlamda yansıtma savının pek de işe yarar bir uygulayıcı olmadığı zamanla anlaşılmıştır. Diğer bir sav ise yeniden üretimdir. Buna göre spor, toplumun pasif bir yansıması değil, toplumda statükonun yerleştirilmesini sağlayan bir araçtır. Bir nevi devletin ideolojik bir aracıdır ve devlet kendi varlığını, statükosunu ve ihtiyaçlarını spor üzerinden de yenileyebilir, hatta geliştirebilir. Bu savı ortaya atanlar, özellikle baskı rejimlerinin kendilerini daha yoğun biçimiyle futbolda olmak üzere sporda yeniden ürettiklerini çokça ileri sürmüşlerdir. 1980’lerin başında ise sporu anlamak için yeni bir sav daha açığa çıkmıştır: Direniş. Bu yeni sava göre spor “çekişmeli alan” olarak kodlanmış, spor içerisinde yer alan bireyleri pasif olarak konumlandırılan diğer iki sava karşın bireylerin aktif bir rol üstlendiği vurgulanmıştır. Direniş savı genel anlamıyla yeniden üretim savıyla karşı cephelerde değildir ancak spor katılımcısını aktif bir özne olarak tanımlayarak, sporun kendini değiştirebilecek dinamikleri içinde barındırdığını söyler. Bu anlamıyla spor salt statükonun kendini ürettiği bir konum değil, kendi özneleriyle de var olan bir alandır.

Doping konusuna da spor sosyolojisinin en yeni savıyla bakıldığında onun sadece metalaşma ve siyasi çekişmenin bir parçası olarak arttıldığını söylemek yetersiz olacaktır. O aynı zamanda sporun kendi dinamikleri içinde gelişmiştir ve doping yapan atletler sistemin pasif birer “etkilenenleri” değil bizzat özne olarak süreç içerisinde yer alanlardır.

Öte yandan spora ilişkin normların oluşması da bu diyakeltik çerçeve içerisinde düşünülmelidir. Çalışmanın önceki bölümlerinde de vurgulandığı gibi bu normlar en başından beri yoktu, zaman içerisinde hem sporun, dışardan müdahalelerle hem kendi iç dinamikleriyle değişmesine bir cevap olarak doğdu ve hâlâ kendi gelişimine, bu ilişkisel

¹⁰² Peter Donnelly, “Sporun Sosyolojisinde Toplumsal Eşitsiliğe Yaklaşımlar”, **Oyunun Ötesinde: Spor Sosyolojisi Çalışmaları**, İlknur Hacısotaoğlu, Funda Akcan, Nefise Bulgu (der.) İstanbul: Notabene Yayınları, 2015, s. 39.

süreç içerisinde devam ediyor. Belki de bu neden sporun modern dünyasında barınan bütün çelişkileri de içinde taşıyor. Onun o çelişkili doğasını Ross Tucker ve Jonathan Dugas “How to Fight Doping in Sports” makalesinde en açık şekliyle şöyle tanımlıyor: “Tarih göstermiştir ki geleneksel anti-doping kontrollerine karşı duyulan güven en iyi umut ve en kötü nafiliktir.”¹⁰³

Daha önce sözü edildiği gibi doping kullanımına ilişkin algılardaki en büyük değişiklik 1950’lerde gerçekleşmeye başlamıştır. Doping sağlık sorunlarına yol açtığı kadar sporun etik unsurlarını da tehdit eden bir unsur olarak algılanmaya başlanmıştır. Ancak o yıllarda en büyük sorun dopingi tanımlamaya yöneliktir. Doping kullanımına karşı olan bilim insanları, spor yöneticileri ve gazetecileri tarafından dopingi tanımlamak önemli bir uğraş olarak ortaya çıkmıştı. Kafein, alkol, uyuşturucu ve uyarıcı maddeler, yiyecekler vb. Performans artırıcı her şey dopingin bir parçası olabilir miydi? Kafa karışıklığı sürüp giderken 1963’te atletleri, fizikçileri ve araştırmacıları bir araya getiren bir konferansta dopingi tanımlamaya yönelik ciddi adımlar atıldı. Ancak orada da başka bir tartışma çıkmıştı: Performans arttırıcı maddeler sadece yarış sırasında ya da yarıştan hemen önce alındığında mı yoksa ne zaman alındığı fark edilmeksizin mi doping olarak sayılmalıydı? Buna ek olarak, “tedavi amaçlı kullanılan maddeler de doping olarak sayılmalı mı” sorusu da baş göstermişti.

1965 yılına gelindiğinde ise bu uğraşlar yavaş yavaş sonuç vermeye başladı. O yıl içerisinde Belçika ve Fransa dopingi yasal olarak doping kullanımını yasaklayan ve dolayısıyla onu tanımlamaya çalışan ilk kanunu çıkarttılar. Devamında aynı süreç bir çok ülkede devam etse de dopinge ilişkin daha kesin uluslararası normların oluşumu 1999 yılında Dünya Anti-Doping Ajansı’nın kurulmasına kadar uzayan bir süreci kapsamıştır.

¹⁰³ Ross Tucker ve Jonathan Dugas, **How to Fight Doping in Sports, 2015**, New York Times (Erişim Tarihi: 20.03.2018) <https://www.nytimes.com/2015/08/02/opinion/sunday/how-to-fight-doping-in-sports.html>

4.5. WADA

Doping karşıtı mücadele ve politika söz konusu olduğunda birbirini takip eden belli zaman aralıklarını gözlemlemek mümkün. Bu zaman aralıkları genellikle büyük bir skandalın başlaması, ardından dopingin kamuoyu nezdinde tartışılması, önlemler alınması ve bir sonraki skandalın ortaya çıkışı şeklinde birbirine bağlıdır. Ancak bu zaman aralıklarının birleşmesi içinde bulunduğumuz dönemde dopinge karşı önemli bir bilincin ve onu önlemeye yönelik “teoride” önemli bir bikimin oluşmasına neden olmuştur.

Doping karşıtı uluslararası bir kurumun ortaya çıkışı, sporda dopingin tarihi çok eskiye gitmesine rağmen, 20.yy’ın sonuna denk gelmiştir. Bu girişi tetikleyen en önemli skandal ise 1998 yılında Fransa Bisiklet Turu’nda yaşanan ve kamuoyunda “Festina doping skandalı” olarak bilinen olaylar zinciridir. Çalışmanın önceki bölümlerinde de değinilen bu skandalın spor tarihinde önemli bir kırılmaya sebep oluşunun dört temel nedeni vardır. Öncelikle skandal göstermiştir ki doping yalnızca birkaç atletin yaptığı ve sporun küçük kısmını kapsayan bir eylem değil, birçok sporcunun bilinçlice yer aldığı ve bizzat takımlar ve takım doktorları, spor bilimcileri tarafından organize edilen çok geniş bir ağa yayılan bir vakadır. İkincisi Fransa Bisiklet Turu global anlamda birkaç büyük ve etkili spor organizasyonundan biridir. Bu sayede ortaya çıkan skandal çok geniş bir şekilde kamuoyunda tartışmalara neden olmuştur. Üçüncüsü Uluslararası Bisiklet Birliği (UCI) gibi son derece büyük ve yerleşik bir kurumun dahi bu denli yüksek doping kullanımına karşı yetersiz kalması ya da gözardı etmesinin orta çıkmasıdır. Son olarak da Fransız hükümetinin konuya ciddi şekilde müdahale etmesidir.¹⁰⁴

Bisikletin en önemli turunda ortaya çıkan bu skandal elbette spor kurumlarının da eleştirilmesine neden olmuştur. Bu kurumların geleneksel yapıları tartışmaya açılarak dopingin saklandığına veya ona göz yumulduğuna dair algı kamuyunu ciddi şekilde etkilemiştir.¹⁰⁵ Bu tartışmaların ışığında yapılan ve spor kamuoyunu bir araya

¹⁰⁴ Barrie Houlihan, 2002, s.169.

¹⁰⁵ Aslına bakılırsa bu algı hâlâ geniş biçimde kamuoyunda vardır. Üstelik kurumlar da bu algının gelimesine önemli rol oynamaktadır. Bu satırlar yazılırken Britanyalı bisikletçi ve dört kez Fransa Turu Şampiyonu olan Chris Froome, bisikletin en büyük üç turundan biri olan ve büyük çoğunluğu

getiren Lozan Konferansı'nda konu uzun uzadıya tartışılmıştır. Her ne kadar büyük tartışmalar eşliğinde geçse de önemli adımlar atılmıştır. Konferansın bir numaralı gündemi doping kontrolünün nasıl yapılması gerektiği idi.¹⁰⁶ Konferanstan altı ay sonra, Lozan'da görevlendirilen heyet raporunu yayınladı. Rapora göre yeni, uluslararası bir ajans kurulmalıydı. Adı da WADA olacaktı. Ve mutlaka IOC'den çok daha bağımsız bir yapıda olmalıydı. Ajansın kuruluşu hükümetlerce ve spor kurumlarınca ortak finanse edilecekti.

10 Kasım 1999'da WADA resmi olarak kuruldu. Türkiye Doping Mücadele Komisyonu'nun "Doping Mücadele: WADA Sporcu Rehberindeki Başlıca Hususlar ve Önemli Bilgiler" broşüründe, WADA şöyle tanımlanmaktadır:

*Dünya Doping Mücadele Ajansı (WADA), 1999 yılında spor alanındaki her türlü doping mücadele faaliyetlerini desteklemek, koordine etmek ve denetlemek amacıyla kurulan bağımsız uluslararası kuruluştur. WADA, Dünya Doping Mücadele Kuralları'nın gelişimini ve bunu takip eden evrelerini koordine etmektedir. WADA; bilimsel ve sosyal araştırmalar, eğitim, sporcuların bilgilendirilmesi, doping mücadele kapasitesinin geliştirilmesi, Dünya Doping Mücadele Kuralları'nın uygulanması ve uygulanmalarının denetlenmesi de dahil olmak üzere birçok önemli faaliyette bulunmaktadır.*¹⁰⁷

İtalya topraklarında geçen Giro d'Italiya'da yarışmaktaydı. İşin ilginç olanı Froome'un turda yarışması değil 2017 yılında diğer bir büyük tur olan ve kazandığı Vuelta'da alınan doping testinde çıkan sonucunun pozitif olmasına rağmen turda yarışabiliyor oluşuydu. Froome'un 7 Eylül 2017'de alınan numunesinde WADA tarafından yasaklı olan salbutamol maddesine rastlandı. Britanyalı bisikletçi ise aslında çok bilindik bir açıklamaya imza attı: "Bilindiği gibi astım hastasıyım ve kuralların bilincindeyim. İzin verilen sınırdan olmak koşuluyla nefes açıcı ilaç kullanıyorum. İspanya Bisiklet Turu'nda astımım daha da kötüleşti. Ben de takım doktorunun tavsiyesiyle salbutamol dozajını artırdım. İzin verilen dozu aşmamak için her zamanki gibi azami dikkati gösterdim. Bisiklet sporundaki lider rolümü çok ciddiye alıyorum. Tahlil sonuçlarını incelemek, kesinlikle UCI'nın hakkıdır. Ben ve takımım gereken her bilgiyi sunmaya hazırız."

Uluslararası Bisiklet Birliği konuyu incelediğini söylese de aradan uzun zaman geçmesine rağmen henüz bir sonuca varamadı. Froome ise bu sayede, bisiklet sporunda inanılmazı gerçekleştirmek demek olan tarihi üçlemeyi yapmak için (Tour de France, Giro d'Italia, La Vuelta) İtalya turuna katıldı. Ancak şu ana kadar hemen hemen yarışın yarısı tamamlanmasına rağmen Froome yıllar sonra ilk kez bu kadar zorlanıyor. Liderle arasındaki zaman farkı her geçen gün açılıyor. Belki de ilk kez dopingsiz Froome'u izliyoruz! **Ünlü Bisikletçi Froome'da doping çıktı**, Hurriyet (Erişim Tarihi: 10.05.2018) <http://www.hurriyet.com.tr/sporarena/unlu-bisikletci-froome-da-doping-cikti-40676960>

¹⁰⁶ Bu konferans her ne kadar spor tarihi açısından önemli sonuçların çıkmasına vesile olmasa da doping hemen hemen yalnızca "kontrol" üzerinden tartışmak hâlâ ona bakışın sığlığını gösteriyor. Kontrollerin artırılması doping karşıtı politikalar için ilk bakış iyi bir şey olarak gözükse de eksiktir. Zira denetim salt doping kullanımının en minimum noktalara çekilmesi önemli de olsa için yeterli değildir. Bu konu bu tezin de anlatmaya çalıştığı gibi sosyal bilimsel bir konudur ve çok katmanlıdır. O nedenle doping mücadele bu geniş bakış açısını içermelidir.

¹⁰⁷ **Bir Bakışta Doping Mücadele: WADA Sporcu Rehberindeki Başlıca Hususlar ve Önemli Bilgiler**, (Erişim Tarihi: 23.04.2019) <http://www.tdmk.org.tr/wp-content/uploads/2017/01/Bir-Bakışta-Doping-Mücadele-WADA-Sporcu-Rehberindeki-Başlıca-Hususlar-ve-Önemli-Bilgiler.pdf>

WADA kurulur kurulmaz az zaman geçmesine rağmen etkisini 2000’de Sidney’de düzenlenen Olimpiyat Oyunları’nda göstermiştir. Test sayısında ciddi bir artış söz konusudur. Ancak en önemli adım bugün dopinge mücadele politikalarının ruhunu yansıtan ve 600’den fazla kurumun kullanmakta olduğu “Dünya Anti Doping Kuralları”nı oluşturulması olmuştur. İlk hâli 2003 yılında yayınlanan, düzenli bir şekilde güncellenen ve şu an için son halini Haziran 2015’te alan bu kurallar dünya anti-doping mücadelesine yön vermektedir. Kuralların neyi amaçladığı aynı kitapçıkta şöyle tanımlanmaktadır: “Spora özel olan bu kurallar ve prosedürler anti- doping kurallarının küresel ve harmonize bir şekilde yapılmasını amaçlar, kriminal ve sivil yöntemlerden bağımsız ve özgündür. Kurallar ulusal gereklilikler ve yasal standartlara göre tartışma konusu edilemez ve kısıtlanamaz.”¹⁰⁸ WADA’ya bağlı kurumlar tarafından kesin hükümlere sahip olan bu kurallar WADA’ya göre iki temel amaç gütmektedir:

- a) “Atletlerin dopingsiz spora katılmaları için temel haklarını korumak ve bu nedenle atletler için dünya çapında sağlık, adiliyet ve eşitlik ilkelerini teşvik etmek.
- b) Ulusal ve uluslararası düzeyde Harmonize, koordine ve etkili anti-doping programlarını; tespit, caydırma ve önleme yöntemleriyle garantiye almak.”¹⁰⁹

WADA’nın kuruluşu elbette dopinge mücadele konusunda spor tarihinde atılmış en önemli ve geniş adımdır. Etkili olmadığını söylemek ise pek gerçekçi olmayacaktır. Dopinge mücadeleyi uluslararası çapta koordine eden ve dopingsiz sporu teşvik eden, bu amaçlar için yılda binlerce test gerçekleştirip, konferanslar düzenleyen, sporcuları çok geniş bir ağ kurarak onları takip eden ve kendisine bağlı olan yüzlerce kuruluş üzerinde kesin hükümler içeren kuralların oluşmasını sağlayan ve bunları denetleyen uluslararası bir kurumun bulunması son derece önemlidir. Zira dopingin sporcular için zararlı olup olmadığı hakkındaki kafa karışıklıklarının olduğu hatta bunun

¹⁰⁸ Wolrd Anti-Doping Agency, **World Anti-doping Code**, Quebec, 2015, s. 17. Bu kesin kurallar bir yandan günümüzde önemli bir tartışmaya neden olmaktadır. WADA, atletleri izleme sistemini “whereabout” adı altında bir kurala dayandırmaktadır. Buna göre atletler, nerede olduklarına dair WADA’ya bilgilendirmek zorundadır. Böylece atletlerin yarışma dışında da madde kullanıp kullanmadıkları izlenebilmektedir. Bu da doğal olarak bu kuralın insan hakları ve temel özgürlükler konusuyla çeliştiği yönünde eleştirilere konu olmaktadır.

¹⁰⁹ Wolrd Anti-Doping Agency, 2015, s.11.

bilimin gelişmesi gibi coşkuyla karşılanan dönemleri hatırlarsak, sporda doping kullanımının böylesi geniş çaplı uluslararası karşıt bir olguya varması başlı başına önem teşkil eder. Bugün söyleyebiliriz ki görünürde bütün profesyonel ve amatör atletler dopingin kontrol edilmesi gerektiği konusunda hemfikirdir, dahası toplum dopingi yarışmaları kazanmak için adil bir yol olarak görmemektedir.¹¹⁰ Dolayısıyla WADA gibi örgütlenme biçimi, her ne kadar pratik anlamda bazı sıkıntılara sahip olsa da kurumsal anlamda teorik olarak dopinge mücadele için kilit noktayı işaret eder. Burada “kurumsal” kelimesinin altını çizmek gerekir. Zira WADA her ne kadar spor kamuoyunun genel algısını yansıtıyor olsa da dopinge mücadeleyi hâlâ bazı geneleksenel bakış açılarıyla ele almaktadır. Genel anlamda dopingi “spor etiği” dışında bırakan, doping yapan atletleri de bu etiğe uygun olmayan sporcular şeklinde tanımlayıp, doping aslında günümüz sporunun bir parçası değil onun ayrıksı bir “suç” unsuru gibi gören bir anlayışa sahiptir. Bu anlayış ne yazık ki konuyu bütünlüklü olarak kavramaya engel teşkil etmektedir. Dopinge, spordan ayrıksı ve onu eşitlik, adillik bakımından sorunlu hâle getiren bir bakış açısıyla değil, spora içkin olan, sporun tarihsel gelişimi içerisinde ortaya çıkan, buna bağlı olarak da ancak sporun modern dünyadaki organizasyonun ve içeriğinin değiştirilmesiyle ortadan kalkabileceğini ortaya süren bir bakış açısı gereklidir. Örneğin suç da topluma içkin bir şeydir. Onu toplumdan ayırmak ve yok etmeye çalışmak, buna bağlı olarak da suç işleyenleri toplumun anormal parçaları olarak görmek onu ortadan kaldırmaz. Ancak toplumu değiştirerek suçun ortadan kalkması mümkündür. Doping konusu da buna benzemektedir. O spora içkin bir şeydir, sporun toplumsal gelişimi içerisinde onun parçalarından biridir ve onun oluş-işleyiş süreçleri sporun kendisinden ayrı şekilde düşünülemez. Bu nedenle onunla mücadele aslında sporun bugünkü temel yapısıyla da mücadeleyi gerektirir. Bu yapıyı oluşturan ana parçalardan biri de sporun bir endüstri şeklinde örgütlenip meta konusu hâline getirilmesidir. Çalışmanın konusunu teşkil eden bu durumla mücadele olmadan dopinge mücadele olmayacağı da oldukça açıktır.

WADA’nın kuruluş yılları aynı zamanda kabaca sporun ekonomik anlamda bir çağ daha atladığı yıllara denk düşmektedir. Dünyada yayılan neoliberal politikaların

¹¹⁰ Edward J. Bird, Gert G. Wagner, “A Solution to The Dilemmas Of Doping: Sport As a Common Property Resource”, **The Journal of Conflict Resolution**, 1997, s. 752.

kurumsal niteliğe kavuştuğu ve kamusal alan anlayışının giderek terk edilerek, özelleştirmenin ve kuralsız bir piyasa anlayışının neredeyse sınırsız bir güçle hakim olduğu dönem sporu da etkilemiştir. Sponsorluk, yayın hakları gibi unsurların yarattığı sporun temel parasal boyutu hiç olmadığı kadar artmış bu da beraberinde rekabetin daha da acımasız boyutlara yükselmesini sağlamıştır. Başarısız olma ve sponsorları kaybetme korkusu atletlerin üstüne muazzam bir yük bindirmiştir ve atletlerin koçları ve yöneticileri üst seviyede yarışmak ve kazanmak için “gerekli” önemleri alma baskısını daha çok hissetmişlerdir.¹¹¹ Doping hakkında yapılan son araştırmalar elit seviyede yarışan atletlerin hem fiziksel hem de psikolojik olarak hedeflerine ulaşmak için ya da performanslarını sürdürebilmek için doping yaptıklarını göstermiştir. Özellikle elit sporcular etrafında yaratılan, diğerlerinden daha iyi olduğunu ispatlamaya ve mutlak başarıya ilişkin atmosfer doping kullanımının artmasına sebep olmaktadır.¹¹²

Al Jazeera Türk’ün doping testi sonuçlarına dair yaptığı haber, WADA’nın varlığının da doping kullanımındaki artışı engelleyemediğini gözler önüne sermiştir. Haberde 2015 yılına dair şu sayılar verilmektedir: “Rapora göre, 2015'te doping kullananların sayısı önceki yıla oranla yüzde 14 arttı. 85 spor branşında 122 ülkeden bin 929 sporcunun doping testi sonucu pozitif çıkarken, bu kişiler hakkında cezai işlem uygulandı.”¹¹³ Haberin devamında her ne kadar WADA tarafından yapılan ve artan testler nedeniyle de dopingli yakalanan sporcu sayısında artış olduğu yönündeki görüş belirtilse de bu tek başına artışı açıklayabilen bir neden olmaktan çok uzaktır.

Netflix orijinal yapımı olan “Take Your Pills” adlı belgeselde amfetamin içeriği olan Adderall ilacının toplum arasında nasıl yayıldığı ve rekabetçi eğitim, iş ve spor alanında nasıl vazgeçilmez ilaçlardan biri hâline geldiği anlatılıyor. Belgeselde konuşmacılardan biri de eski bir profesyonel Amerikan futbolu oyuncusu olan Eben Britton. Britton, Amerikan futbolunun en üst ligi olan NFL’de oynayan bir sporcunun ne derece zorluklara katlanması gerektiğini anlattıktan sonra oyunun sertliği yüzünden gerçirdiği omuz çıkması, bel sakatlıkları, diz, diz ardı ve bacak kaslarının yırtılması,

¹¹¹ Houlihan, 2012, s. 25.

¹¹² Christer Ehrnberg, Thord Rosen, “The Psychology behind doping in Sport”, **Growth Hormone and IGF Research**, Göteborg, 2009, s. 286.

¹¹³ **Dopingli Sporcu Sayısı Artıyor**, 2017, Al Jazeera, (Erişim Tarihi: 10.05.2018) <http://www.aljazeera.com.tr/haber/dopingli-sporcu-sayisi-artiyor>

beyin sarsıntısı gibi sakatlıkları ve geri dönüş sürecini konu alıyor. Britton, Adderall ilacını kullanmaya başladığı geceyi şöyle anlatıyor:

Pazartesi gecesi maç vardı. Bilginlik ve yılgınlıktan kopma noktasına gelmiştim. Takımdan bir arkadaşım 'Adderall var' dedi. Aldım ve hayata geri dönmüş gibi hissettim. İçimde bir enerji patlaması oldu. Zihnim canlandı, vücudum yaşam dolu gibiydi. Oyuna başlarken herkesten önce atıldım gibi geldi ve tepkilerim diğerlerinkinden çok daha hızlıydı. Adderall'un o dönem hayatıma her yönüyle kalite artırıcı etkisi oldu (...) Acıyla başa çıkabilmemi sağladı. Buna ihtiyacım vardı ama doğru yoldan almalıyım ki doping testi pozitif çıkmasın.¹¹⁴

Britton profesyonel sporculuk döneminde başarılı olmasına yardımcı dokunan bu ilaçları kullandıktan sonra bırakış sürecini ise çarpıcı şekilde şöyle anlatıyor: “Üretkenlik hissi, sanki dünyaları fethetmişim hissi, ilacın etkisi geçince yerini kara bir girdaba, debresyona bırakıyordu. Yere çakılmak gibiydi.”¹¹⁵ Britton, sporculuğu bıraktıktan sonra ulusal ligue ve Adderall ile ilgili deneyimlerini yazdı. Bu yazı dizisi bir kez daha sporun günümüzde en üst seviyede yapılmasının ne kadar zor bir faaliyet olduğunu ve icra edenlerin mutlaka performans artırıcı ilaçlarla takviye edilmesi gerektiğini yeniden gözler önüne serdi. Sadece bu örnek bile WADA'nın konuya yaklaşımındaki eksikliği ortaya seriyor. Ancak daha büyük bir skandal doping kullanımının sporda hâlâ nasıl bir yer teşkil ettiğini göstermesi adına çok daha etkileyicidir.

2014'te Rusya'nın Soçi kentinde düzenlenen Kış Olimpiyat Oyunları'nda Rusya kazandığı 20 madalya ile ülkeler arasındaki madalya tablosunda dördüncü sırada yer almıştı. Ancak oyunlar sırasında Rus sporcuların doping yaptığı iddiaları ortaya atılmıştı. Bu iddiaların ardından WADA, soruşturma yürütmek üzere spor hukukçusu Richard McLaren'ı görevlendirmişti. Soruşturma sonucu otuz farklı spor branşında en az bin Rus atletin devlet destekli doping programına dahil olduğunu belirten McLaren'in raporundan kamuoyunu sarsan başka sonuçlar da çıkmıştı. O sonuçlar raporda “Key Findings” diye adlandırılan bölümde şöyle belirtiliyordu.

- a) “Moskova Labaratuvarı dopingli sporcuları korumak için devlet güvenceli sistemle raporda tarif edildiği şekliyle “pozitif sonuçları yok etme metoduyla” çalışmaktadır.

¹¹⁴ Alison Klayman (Yön.), **Take Your Pill**, Netflix, 2018

¹¹⁵ Alison Klayman (Yön.), **Take Your Pill**, Netflix, 2018

- b) Soçi Labaratuvarı emsali olmayan bir numune değişim metoduyla dopingli Rus sporcuların oyunlarda yarışabilmesi için çalışmaktadır.
- c) Spor Bakanlığı sporcuların analitik sonuçlarının manüpile edilmesini hem Soçi hem de Moskova labaratuvarlarında aktif bir katılımıla emretmiş, kontrol etmiş ve görmezden gelmiştir.”¹¹⁶

Bu bulgular açıkça devlet destekli doping programını ortaya sermiştir. Ancak skandal bu raporla da sonuçlanmadı. Kendilerine Fancy Bear adını veren ve İnternet üzerinden yaptığı hacklemelerle bilinen grup, rapor neticesinde atletizm dalındaki Rus atletlere verilen Rio Olimpiyat Oyunları’ndan men cezasının ardından WADA ve Uluslararası Atletizm Federasyonları Birliği’nin (IAAF) online medikal belgelerine ulaşmayı başardı. Ardından bu belgeleri internete sızdıran grup Simone Biles, Serena Williams, Bradley Wiggins, Mo Farah, Chris Froome ve Rafael Nadal gibi, kendi spor dallarında en üst basamaklara tırmanmış altmış altı sporcunun yasaklı maddeler kullandıklarını ortaya çıkardı. Sözü geçen bu sporcular “Tedavi Amaçlı Kullanım İstisnası”na (TAKİ) bağlı olarak bu ilaçları kullanmıştı. TAKİ, adından da anlaşılacağı gibi tedavi amaçlı olarak bazı ilaçların kullanımına onay veren bir uygulama. Türkiye Voleybol Federasyonunun internet sitesine yüklediği belgede, uygulama şöyle tanımlanıyor: “TAKİ sağlık koşullarına göre yasaklı madde ve metot olsa dahi bu ilacı kullanmaya müsait olduğun garantisini verir. TAKİ süreci pozitif çıkan numune sonucunda ceza almamanı sağlar.”¹¹⁷

Elbette TAKİ sürecine dahil olmak kolay değil. Sürece girmek için bir doktorun ilgili uluslararası federasyona bir mektupla ve belgelerle atletin sağlık geçmişini açık şekilde ortaya koyarak bu maddeyi alması gerektiğini bildirmesi gerekli. Ardından bu belgelerin federasyon içinde uygulamaya bağlı en az üç doktor tarafından gözden geçirilip onaylanması gerekiyor. Asıl sorun da burada başlıyor. Eğer Rusya’da devlet destekli olarak doping kullanımına göz yuman görevliler varsa, diğer ülkelerde neden olmasın? Bu sistem gerçekten güvenilir bir nitelikte mi? Rusya raporunu hazırlayan MacLaren, BBC’ye verdiği röportajda bu uygulamanın istismara oldukça

¹¹⁶ Richard MacLaren, **Independent Person WADA Investigation of Sochi Allegations**, 2016, (Erişim Tarihi: 23.04.2018)

¹¹⁷ **Türkiye Voleybol Federasyonu**, (Erişim Tarihi: 11.05.2018) <http://www.tvf.org.tr/dopinglemucadele/>

açık olduğunu söylemiş, aynı şekilde IAAF başkanı Sebastian Coe, her ne kadar sistemi savunsa da açıklarının sömürülebileceğini ifade etmiştir.¹¹⁸

Skandal ardında patlayan skandallardan çıkan sonuç şu ki her ne kadar onu engellemeye yönelik iyi niyetler olsa da, anti-doping sistemi büyük boşluklar içermektedir, atletler açısından çeşitli yöntemlerle denetimleri atlatmak mümkündür ve profesyonel sporcular arasında en popüler olanlarından en bilinmeyenlerine kadar doping kullanımı bir hayli yaygındır.

Bu çalışmada anlatılmaya çalışıldığı üzere sporda doping kullanımının geçmişi sanılandan çok daha eskiye dayanmaktadır. Antik oyunlardan günümüze kadar uzanan bu eyleme dair spor kamuoyu ve toplumun algısı da tarihsel dönem içinde sürekli stabil kalmayıp, yıllar içinde değişme uğramıştır. Performans arttırıcı maddelerin kullanımının tarihi her ne kadar antik dönemlere kadar uzansa da 19.yy'ın ortasından itibaren sporun kentle bütünleşerek geniş yığınlarca takip edilmesi ve bilimdeki önemli gelişmeler doping yapılmasını teşvik etmiştir. Bir yandan spor, kapitalist toplumda meta hâline getirilip, sermaye birikim sürecine dahil edilirken ve dolayısıyla yarışlar niceliksel olarak artıp, rekabet nedeniyle de acımasızlaşırken diğer yandan bilimsel gelişmeler sporcuların bu zorluk seviyelerine katlanmalarını ve onun düzenli parçası hâline gelmelerini sağlayacak durumu sürekli kılıyordu.

Performans arttırıcı maddelere, kimyasallara ve ilaçlara yönelik düşünceler ilk yıllarda olumsuz değil tam aksine olumluydu. İnsan kapasitesini arttıran bu maddeler büyük bir heyecanla karşılanıyordu. Ancak giderek kullanım yüzünden sağlık sorunları baş gösterince ve yarışın bu ilaçlar nedeniyle adiliyetinin kalmadığı düşüncesinin yaygınlaşmasıyla, olumlu hava kırıldı. Ancak yasaklanması gerektiğine ilişkin fikir de bir anda ortaya çıkmadı. Her ne kadar birçok bilim insanı ve doktor bu maddelerin zararlı olduğunu söylese de bu algının topluma hakim olması uzun zaman aldı. 19. yy'ın ortalarında bu maddeleri yasaklayan resmi kanunlar ve denetlemeye yönelik bazı uygulamalar hayata geçirildi. Bu yıllarda sporcular anabolik steroidler, kan dopingi, insan büyüme hormonu gibi çeşitli yöntemlerle fiziksel kapasitelerini arttırmaya

¹¹⁸ Game Theory, **A Doper's Dupe: How Athletes Can Use Medical Exemption To Beat Drug Testers**, 2016, The Economist. <https://www.economist.com/game-theory/2016/09/19/how-athletes-can-use-medical-exemptions-to-beat-drug-testers>

devam ettiler. Bir yandan sporun endüstriyelleşmesi, sporu icra edenler açısından dopingi mutlak bir araç hâline getirirken öte yandan özellikle soğuk savaş döneminde ülkeler arasında oluşan rekabetçi hava, ilaç kullanımını her zamankinden daha büyük ölçüde tetikledi. Denetimlerin az olduğu ve bunlara yönelik yeterli bilimsel ilerlemenin sağlanamadığı bu yıllarda doping kullanımı da hızla arttı.

1998 Fransa Bisiklet Turu'nda yaşanan Festina doping skandalı bardağı taşırdı ve ardından Lozan'da yapılan konferans, doping kullanımını uluslararası düzeyde denetleyen, engelleyen ve sporcuları bu konuda bilinçlendiren bağımsız bir kurumun, WADA'nın kuruluşuna ön ayak oldu. WADA sporda doping kullanımının önüne geçmek için kurumsal anlamda çok önemli araç olsa da, dopinge bakış açısı konusunda sınıfta kaldığı için pratikte kendi amacı doğrultusunda tam bir başarı sağlayamadı. Dopinge spor dışı bir olgu olarak bakan ve onu yapanları spordan uzaklaştırmak isteyen bir algıya bürünen WADA dopingin aslında spora içkin olduğunu ve onu ortadan kaldırmak için modern sporun kendisinin de değiştirilmesi gerektiğine dair bir düşünce geliştiremedi. Anti-doping kontrolleri ilk ortaya çıktığından beri, onu meşru kılmak için temel olarak iki argümana sıkıştırılmıştır: Atletlerin sağlığını korumak ve adil yarışmanın devamlılığını sağlamak.¹¹⁹ Bu nedenle dopinge bakış açısı geniş çerçeveyi kapsayan sosyal bilimsel bir noktada değil daha çok sağlık, hukuk gibi tekil alanların üzerinden gelişti. Sonuç olarak doping kullanımının azalması bir yana, WADA'nun kurulduğu dönemin ardından da artışı gözlemlendi.

Mühim olan doping kullanımının, modern sporun yapısı tarafından da teşvik ediliyor oluşunu kavrayabilmek. Bunu çalışmanın konusu olan metalaşma üzerinden okursak, sporun parasal hacminin sponsorlar ve yayın hakları eliyle tahmin edilemez noktalara geldiği günümüzde en yüksek seviyelerde yarışabilmek, insan kapasitesinin sınırlarını zorlayan bir düzen yaratmıştır. Başarıya verilen değerin artması, sponsorlar ve yayıncılar için rekabetin sürekliliğinin korunması ve arttırılması günümüzde maalesef dopingi sporun ayrılmaz bir parçası hâline getirmiştir. Ortaya çıkan belgeler ve araştırmalar sayesinde de görmek mümkündür ki doping kullanımı boyutu en iyi

¹¹⁹ Ivan Waddington, Ask Vest Christiansen, John Gleaves, *Recreational Drug Use And Sport: Time for A WADA Rethink? Performance Enhancement & Health*, 2013, (Erişim Tarihi: 12.05.2018) <http://dx.doi.org/10.1016/j.peh.2013.04.003>

sporculardan, en adı duyulmamışlara kadar geniş bir çeperi kapsamaktadır. Doping kullanımını azaltmanın yolu mutlaka sporun bu kimliğinin değiştirilmesidir. Böylece sporun tarihsel gelişim süreci içerisinde ona içkin olarak evrilen doping kullanımı da sporun kimliğinin değişmesiyle tarih sahnesinden kalkabilir.

SONUÇ

Çalışmamızın ilk bölümü, sporun toplumsal evrimine odaklanmıştır. Bu bölümde Johan Huizinga'nın "Homo Ludens"i oluşturduğu kavram setinden yararlanılmıştır. Toplumların evriminde oyunun yeri büyük önem taşır. Çalışmada da aktardığımız gibi Huizinga'ya göre oyun, kültürden önce vardır ve kültürün oluşmasında temel bir etken görevi görür. İnsanlar, çocukluk dönemlerinden beri oynayarak doğayı, çevresinde gördüklerini taklit etmiş, zamanla bu oyun olgusuna, dinsel bir anlam da yüklemiştir. Daha sonra özellikle çok tanrılı dinler döneminde, insanlar yarışmış, tanrılar adına organizasyonlar düzenlemişlerdir. Pierre Bordieu ise oyunun spora nasıl dönüştüğünü araştırmış buna ilişkin çalışmalar yaparak, ikisi arasında önemli bağlar kurmuştur.

Spor, her toplumsal değişim-dönüşüm süreçlerinde kendine düşen payı almıştır. Her daim topluma içkin bir unsur olarak karşımıza çıkan spor, kapitalizmle birlikte önemli değişiklikler göstermiştir. Sporun, Katie Salen ve Erick Zimmerman gibi bilim insanlarının, tarihsel bir bakış açısıyla tanımlamaya çalıştığı "oyun" kavramından en ciddi kopuşu bu dönemde gerçekleşmiştir. Konumuz açısından en önemli nokta, oyunda gönüllülüğe dair ilke söz konusuysa, kapitalizmle birlikte spor, meta üretim sürecinin alanlarından biri hâline gelerek bambaşka bir boyut kazanmıştır. Sermaye birikimi, kapitalist toplumun her alanında olduğu gibi sporu da içermiş, meta üretim-dolaşım ve tüketim süreçlerini yaratmıştır. Bu noktada, sporun kendisi, tarihte hiç bir zaman görülmeyen bir ilişkisel sürecin parçası durumuna gelmiştir.

Bu ilişkiyi anlamak için, çalışma ikinci bölümde sermaye birikim sürecini açıklamaya çalışmıştır. Bunu yaparken de başlangıç noktası, Marx'ın da Kapital'in ilk cildinde yaptığı gibi değer kavramını açıklamak olmuştur. Her meta, kullanım değeri ve değişim değeri olmak üzere iki değer taşır. İşin önemli noktası, değişim değerinin özünde ne olduğunu anlamakla ilgilidir. Zira kapitalist dönemde bir ürün ya da hizmet sadece değişim ilişkilerine tabi olduğunda meta özelliği kazanmaz. Bu eksik ve yanıltıcı biri tanımlama olur. Ona gerçek meta özelliğini kazandıran emek gücüdür. Bu tespiti

yapabilmek için Marx'ın geliştirdiği P-M-M'-P' formülünü özümsemek son derece önemlidir. Zira formülün başındaki metayı, başka bir meta hâline dönüştüren şey aradaki üretim sürecidir (P-M-Ü-M'-P'). Kapitalist üretim sürecinin değer yaratma becerisine sahip tek değeri de emek gücüdür. Emek gücü olmadan, üretim sürecine giren ilk meta başka bir meta hâline gelemezdi. O nedenle emek gücünün tarihsel olarak ortaya çıkışı, üretim sürecine nasıl girdiği ve nasıl değer yarattığı bu bölümde çalışmanın konusu olmuştur.

Marx'ın kapitalist üretimi anlattığı bu formül, elbette spor alanına da uygulanabilir. O hâlde sporda meta olarak karşımıza çıkan şey nedir? Sporda emek gücü nerededir? Takip eden bölümde bu soruların cevapları aranmıştır. Bu noktada sporcuların gerek zihinsel gerekse de bedensel olarak, emek gücü şeklinde üretime katıldıkları yer müsabakalardır. Müsabakaların kendisi birer meta üretim süreçleridir. Spor çalışmalarında sıklıkla yapılan hata, spor sektörünün işleyişini topyekün metalaşma süreci olarak tanımlamaktır. Oysa yukarıda belirttiğimiz formül çerçevesinde spor alanına baktığımızda salt müsabakaların üretim süreci olduğunu görmek mümkündür. O nedenle metalaşma süreci de bu noktada aranmalıdır.

Sermaye birikim sürecinde meta ve metalaşma kavramını anlamamanın konumuz açısından önemi ise, sporda bu süreci kendi içsel ilişkileri içerisinde nerede bulabileceğimizi anlamayı kolaylaştırmasıdır. Zira yine çok sık yapıldığı gibi, örneğin bir futbol takımının oynadığı maçların yayın haklarının satılması ya da şirketlerin devasa yatırımlarla kulüplere ya da sporculara sponsor olması metalaşma süreci olarak mı tarif edilmelidir? İşte yukarıdaki metalaşma sürecine dair formülü bu konuya uygulamaya başladığımızda bu soruya kolayca “hayır” cevabını vermek mümkün olur. Çünkü sporda emek gücünün hangi süreçlerde karşımıza çıktığını ele aldığımızda metaya konu olan şeyin maç/müsabaka/yarış¹²⁰ günü gösterisi olduğunu görmek mümkündür. Sporcuların, kendi emek güçlerini yeni bir değer yaratmak adına üretime soktukları yer burasıdır. Çünkü sporcular ancak bu noktada üretim sürecine üretken bir emek olarak katılıp, sermaye için artı-değeri sağlayabilirler.

¹²⁰ Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde “müsabaka günü gösterisi” olarak kullanılacak.

Konuyu böylesine net çizgiler üzerine oturtup spor söz konusu olduğunda üretim alanına yoğunlaşmaya başlarsak, sporcuların çok yıpratıcı bir emek sürecine dahil olduklarını görmek mümkün olur. Ancak şunu belirtmekte fayda var ki sporda meta üretimi süreci, klasik bir meta üretimi sürecinden, söz gelimi ayakkabı, masa ya da bir kitap üretme sürecinden çok daha farklıdır. Çünkü özellikle üst düzey, elit sporlarda müsabaka günü gösterisi bir metalaşma sürecini oluştururken, onun piyasadaki değişim değeri, üretimin maliyetini karşılamaktan acizdir. Çünkü emek gücüne verilen para, kendi özgün koşulları (bu koşullar ilerleyen bölümlerde ortaya konacak) gereği müsabaka gösterisinin piyasadaki değişim değerinin toplamından çok daha fazladır¹²¹. Bu nedenle örneğin futbol kulüpleri gelirlerini arttırabilmek için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir.¹²² Bu yöntemlerden en bilindikleri sponsorluk anlaşmaları ve yayın hakkı gelirleridir. Yani sermaye birikiminin, metalaşma süreci dışında kalan ticarileşme boyutunu da burada görmek mümkündür. Öte yandan metanın, tüketiciyle buluşmasını sağlayacak diğer faaliyetler de büyük öneme sahiptir. Ticari ürün, hizmet satış faaliyetleri diğer öne çıkan süreçlerdir.

Bir diğer önemli kaynak ise finansallaşma sürecidir. Günümüzde üst seviyede rekabet eden birçok futbol kulübü sermayelerinin belirli bir kısmını borsada halka arz ederek, sermaye piyasalarına bu şekilde bir giriş yapmışlardır.¹²³ Bu yöntemler sayesinde kulüpler devasa gelir seviyelerine ulaşmışlardır. Dünyanın en büyük kulüplerinden Barcelona 2017-18 sezonunda başkan yardımcısı ve mali işler müdürü Enrique Tombas'ın açıklamasına göre 1,05 milyar dolar gelir elde etmiştir, ki bu miktar Katalan ekibini tarihte bir yıllık geliri 1 milyar doları geçen ilk kulüp yapmıştır.¹²⁴ Bu devasa geliri kalem kalem incelemeye başladığımızda ise müsabaka günü gösterisinden elde edilen gelirin, toplam gelirin içinde az bir miktarı oluşturduğunu görebiliriz. Bunun

¹²¹ Spordaki üretim sürecini, klasik üretim sürecinden ayıran bir başka nokta ise metanın sonradan piyasada dolaşıma sokularak realize yerine, üretim anında realizasyonudur. Müsabaka günü statları, salonları ya da spor müsabakasının gerçekleştiği mekânı dolduran kalabalık, emek sürecini bizzat izlemek için para öder. Yani meta, realizasyonu için nihai biçime kavuşmaz, üretim anında realize olur.

¹²² Bundan birkaç on yıl öncesine kadar futbol kulüplerinin en önemli gelir kaynakları maç günü sırasında elde edilen gelirlerken artık, bu gelir kalemi, toplam gelir içinde ufak bir büyüklük ifade etmektedir.

¹²³ Akşar, 2005, s. 5.

¹²⁴ Ve Barcelona, 1 milyar dolar gelir sınırını aştı, 2018, (Erişim Tarihi: 3.10.2018) <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/ve-barcelona-1-milyar-dolar-gelir-sinirini-asti-40974675>

yerine en büyük gelirler, kulübün ticari atılımlarından ve yayın hakkı satışından gelmektedir.

Barcelona'nın yıllık gelirinin bir milyar doları aşması çok şaşırtıcı bir durum değil. Zira bu noktada şöyle bir bağlantı kurmakta fayda var. Kulüplerin, sermaye birikiminin parçaları olarak üretken-ticari ve para sermayeyi bir çatı altında kurup toplam spor sektörü içerisinde bütünün birer mikrokosmosu gibi davranmaları bu büyüklükte gelirlerin ortaya çıkmasına neden oluyor. Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, metalaşma süreci başlar başlamaz sektörleşme süreci de başlar. Çünkü sermaye birikimi yukarıda da anlatıldığı üzere kendi döngüsünü devam ettirebilmek için üretimde ortaya çıkan yeni ürünü paraya dönüştürmek zorundadır ve bunu yapmak için sayısız yönteme başvurur. Bu noktada Fuat Ercan'ın altını çizdiği noktaya değinmek gerekir¹²⁵: “Her metanın üretilip dolaşıma girmesi için sermaye birikim sürecine içkin üç farklı sermaye biçimine/döngüsüne ihtiyaç duyulur. Bunlar para sermaye (banka-borsa olarak), üretim sermayesi (fabrikalar, atölyeler, büro olarak) ve ticari sermaye (üretilen ürünleri dolaşıma aktaran bankalar, AVM'ler olarak) ve son zamanlarda artan risk ve belirsizliklere karşı sigorta sermayesidir.”¹²⁶ Yukarıda bahsedilen süreçlerle, Fuat Ercan'ın zorunlu olarak gösterdiği süreçler farklı şekillerde de olsa temel olarak birebir örtüşmektedir. Bu nedenle karşımızda birikim sürecinin tüm araçlarını kullanan ve tıpkı kapitalist toplumun her alanında olduğu gibi büyümeye ve kendisine ilişkin ne varsa içermeye devam eden bir spor sektörü vardır. Ayrıca, spor kendi başına bir sektör olarak kalmaktan ziyade pazar ilişkileri içinde gerek kendisine bağlı başka sektörlerin de ortaya çıkmasını sağlayarak gerekse de var olan sektörlerin önemli parçalarıyla ilişki kurarak sektörler arasında ilişkişel bir durum dahilinde büyümeye ve gelişmeye devam ediyor. Toplamı düşünmeye başladığımızda karşımıza, ekonomik büyüklüğü milyar dolarla ifade edilebilecek dev bir alan çıkıyor. Öyleki, diğer sektörlerle kurulan ileri-geri bağlantılar, kurumsal düzeyde sektörün gelişmesini daha geniş çapta teşvik ediyor.

¹²⁵ Sanat-Kapitalizm ilişkisi üzerine eleştirel okumalar

¹²⁶ Sigorta sermayesi kavramını spor için okurken şu yola başvurabiliriz. Aslında sporcular üretim sürecinde artı değer ortaya çıkmasını sağlama değişken sermayelerdir. Ve sakatlanma, hastalanma durumları nedeniyle üretim dışında kalma riskleri taşırlar. Bu nedenle spor sektöründe sporcular, sağlık sponsorları ve sigorta şirketleri aracılığıyla son derece gelişmiş bir korunma ağına sahiplerdir.

Bu sektörlerin başında, daha çok geç kapitalistleşen ülkelerde görüldüğü üzere inşaat gelir. Bu noktada Türkiye örneğini incelemek oldukça önemlidir. Zira tezin önemli bir bölümünde bu inceleme yapılmıştır. Türkiye'nin kalkınma politikalarında sporun nasıl inşaat sektörünü besleyecek bir alan olduğu örneklerle ortaya konmuştur. Birkaç yıl içinde hızla hayata geçirilen tesisleşme hamlelerine, mega organizasyonlara üyelik süreçlerine, ve bu uğurda sporcuları başarıya zorlayan atmosferin sistematik şekilde yaratılmasına yer verilmiştir. Sporun dünya çapında medya sektörüyle de önemli bağlantıları vardır. Zira medya, spor sayesinde daha geniş ölçekli bir sektör hâline gelirken, özel yayıncılık anlayışı gereği müsabakaların en geniş tüketici kitlesine satılabilmesi için, sporun kendi niteliğinde önemli değişimlere neden olmuştur ve hâlâ da olmaktadır. Artık yılın hemen hemen her gününe yayılan spor organizasyonları sporcular üzerinde de önemli bir baskıya neden olmaktadır. Ağır müsabaka takviminin içerisine giren sporcular, başarılı olmak bir yana, salt üst seviyelerde yer almak için dahi bedensel potansiyellerini geliştirecek maddeleri gönüllü ya da gönülsüz bir şekilde kullanmak durumunda kalmışlardır.

Spor sektörünü verilen bu bilgiler ışığında tekrar düşünmeye başladığımızda, doping karşımıza kriminal bir vaka olarak değil, yaratılan bu atmosferin olağan bir parçası olarak çıkar. Zira sermaye birikim sürecinin meta üretimini muazzam boyutlara çıkaran döngüsü, sporcuların emek gücü üzerinde hegemonyası, metayı tüketiciye ulaştıracak süreçleri yaratması ve bu süreçlerin, meta üretim süreçlerini en rekabetçi, mücadeleci ve kazanmayı kutsayan şekli için baskısı sporcuların omuzları üzerinde büyük bir yük oluşturmakta. Spor sektörünün diğer sektörlerle ve özellikle medyayla kurduğu bağ ve süreklileşen, dinlenmeye çok sınırlı şekilde yer veren müsabaka takvimi sporcular için performans arttırıcı maddeleri olağan hâle getirmiş durumda. Öte yandan, geç kapitalistleşen ülkelerin kalkınma politikalarında sporu, inşaatın sektörünü palazlandırmanın bir parçası olarak konumlandırmak istenci ve bunun beraberinde getirdiği “başarı baskısı” da bu atmosferi tamamlar nitelikte.

Şimdi bu bilgiler ışığında doping konusu nereye koymamız gerektiğine odaklanalım. Gelirlerin arttırılması için üretimin, yani müsabakanın gerçekleştirilmesi gerektiği, dolayısıyla emek sürecinin en iyi şekilde ortaya koyulması gerektiğini

belirtmiştik. Şu ana kadar belirtmediğimiz kısım ise şu: Emek sürecinin en verimli şekilde organize edilmesi gerekliliği. Daha önce de belirttiğimiz gibi sporda metalaşma süreci anında realizasyon gerçekleştiği için, o sürecin mümkün olduğunca yüksek verimde gerçekleşmesi gerekir. Bu nedenle spor markaları, en gelişmiş ekipmanları ortaya koyabilmek için milyon dolarlarca yatırım yaparak, müsabakaları en çekişmeli hâle getirmeye çalışır. Futbolda yeşil sahanın, basketbolda parkenin, koşuda tartan zeminin ya da teniste kortun en yüksek eforu ortaya çıkaracak şekilde yapılması gerekmektedir.¹²⁷ Sporcu eforunun daha verimli olarak ortaya koyulmasının diğer ayağı ise, müsabakaya katılan kişilerin vücut kapasitelerinin zorlanmasıdır. İşte tam bu noktada doping karşımıza çıkıyor. Sermaye birikim sürecinin bir parçası olan spor sektörü, emek sürecinin verimliliğini arttırmak adına, sporcuları vücut kapasitelerinin üzerine çıkaracak yöntemleri adeta oyunun bir parçası hâline getiriyor. Sporcular da zirveye çıkmak ya da elit seviyede yer edinmek için kendi vücut kapasitelerinin üzerine çıkmayı olağan ve sistemli bir davranış biçimine getiriyor. Örneğin olimpiyatların “daha hızlı, daha yükseğe ve daha güçlü” mottosu, hep bir öncekinden daha iyisini yapma, hem rakiplerle hem de kendinden öncekiyle, yani tarihle rekabet etme anlayışını açıkça yansıtıyor.

1988’de Seul’de düzenlenen yaz olimpiyat oyunlarında 100 metre koşusunda birinci gelen ve hemen ardından yapılan doping testinde sonucu pozitif çıktığı için madalyası elinden alınan ve spordaki doping gerçeğinin artık dünya çapında tartışılmasına neden olan Kanadalı sprinter Ben Johnson’ın antrenörü olan Charlie Francis, 2000 yılında düzenlenen Sidney Olimpiyat Oyunları’ndan önce şu açıklamayı yapmıştı: “Eğer biri tamamen temizse, kaybeden olacaktır”¹²⁸. Johnson ise 2010 yılında

¹²⁷ Bu konuyla ilgili belki de en önemli adım Hollanda’nın dev kulüpleri olan Ajax, PSV Eindhoven ve Feyenoord’dan geldi. Hollanda Ligi’nde yer alan diğer kulüplerden bazılarının zeminin suni çim olması nedeniyle bu üç kulüp 2021’e kadar Avrupa’da elde ettikleri gelirlerin %10’unu tüm zeminlerin gerçek çim olması için diğer kulüplere bölüştürülmesini teklif etti. Bu adım sporda rekabetin daha yükseğe çıkarılıp, sakatlanma gibi riskleri azaltılması için müsabaka anı veriminin ne kadar önemli olduğunu kanıtlayan bir örnek olarak tarihe geçti. Ajax, PSV ve Feyenoord’dan suni çimin kaldırılması için tarihi adım, 2018, (Erişim Tarihi: 9.10.2018) <https://www.futbolarena.com/ajax-psv-ve-feyenoorddan-suni-cimin-kaldirilmesi-icin-tarihi-oneri-359646h/>

¹²⁸ Steven Downes, **Charlie Francis: Athletics coach notorious for his involvement in the Ben Johnson doping scandal**, 2010, (Erişim Tarihi: 13.02.2017) <https://www.independent.co.uk/news/obituaries/charlie-francis-athletics-coach-notorious-for-his-involvement-in-the-ben-johnson-doping-scandal-1972886.html>

İngiliz Gazetesi The Guardian’a verdiği röportajda antrenörün nasıl kendisini yasaklı madde kullanmaya teşvik ettiğini şöyle anlatıyor: “Charlie, birkaç konuşmamızda bana şöyle dedi, ‘eğer doping yapan sadece sen olursan, hile yapmış olursun. Bunun anlamı şu: Eğer diğerleri de yapıyorsa aynı şeyi yapmaya başlarsın. Bu hile değildir.’ Bir süre sonra ben de bunu yapmayı kabul ettim.”¹²⁹

Dopingın nedenlerini çalışma içerisinde verdikten ve meta üretim sürecini spor alanında anladıktan sonra dopingin tam da üretim sürecinin bir parçası olduğunu söylemek mümkün olur. Doping kullanımını bu şekilde kavramaya başladığımızda artık şu sorunun cevabı da her zamankinden çok daha açık olur: Doping kullanımına nasıl engel olabiliriz?

Dünyanın dev spor federasyonlarınca ve WADA gibi kurumlarca soruların bu soruların cevabı, ne yazık ki bu kurumların anladıklarından daha farklıdır. Dopinge mücadele etmenin tek yolu spordaki üretim sürecini değiştirmektedir. Sermaye birikim sürecinin bir parçası olarak spordaki üretim süreci dopingi sporcular açısından adeta zorunlu hâle getirmektedir. Çalışmanın devam eden bölümünde modern sporun doğuşu ve tabii onun mekânı olan kentler, tam da bu çerçevede incelenmiştir. Modern sporun en önemli parçaları olan mega organizasyonların spora ve meta üretim sürecine nasıl etki ettiği, onu ne şekilde değiştirdiği anlatılmaya çalışılmıştır. Zira bu organizasyonlar dünya çapında milyarlarca kişi tarafından takip edildiği için son derece dönüştürücü güce de sahiplerdir. Bu nedenle organizasyonlar süresince ortaya çıkan yeni spor kültürü ve alışkanlıkları, genel olarak sporun icra ediliş biçimini de değiştirmektedir. Kapitalizm döneminde ortaya çıkan bu mega organizasyonlar da sermaye birikim sürecine hizmet etmiş, sporcuları ağır bir, rekabet ve kazanma arzusu baskısı altına sokmuştur. Özellikle ülkelerin birbirine rakip olduğu organizasyonlarda ortaya çıkan milliyetçi rekabet de bu sürecin adeta tuzu biberi olarak baskıyı arttırmıştır.

Konuya Jason Mazanov’un getirdiği perspektiften baktığımızda devletlerin de çıkarları adına bu tür sosyal yapıları örgütlediklerini görmek mümkün olur. Örneğin Türkiye, Londra Olimpiyat Oyunları’na atletizm branşında 33 sporcuyla katıldı. Bu

¹²⁹ Donald McRae, **Interview Ben Johnson: “My revelations will shock the Sporting World**, 2010, (Erişim Tarihi: 13.02.2017) <https://www.theguardian.com/sport/2010/oct/05/ben-johnson-drugs-olympics>

sporcuların daha sonra %27'sinin -olimpiyat tarihinde rekor oranla- doping yaptığı tespit edildi ve çeşitli cezalar verildi.¹³⁰ Bir ülkede atletizm branşında olimpiyatlara katılan sporcuların %27'sinin kendi başlarına, görevlilerin haberi olmadan yasaklı maddeleri bulup, bulundurup, kullanmaları kulağa ne kadar mantıklı geliyor? Son yıllarda ise yaşanan en büyük skandal haberi Rusya'dan geldi. Geçtiğimiz yaz ortaya çıkan ve yüzlerce Rus sporcunun dopinge bulaştığını hatta bunun Rusya gizli servisi eliyle örgütlendiğini gösteren bir rapor WADA (World Anti-doping Agency) tarafından görevlendirilen bağımsız bir komisyonca hazırlandı. Ertesinde ise Rus sporcuların bir kısmının olimpiyatlara girişleri yasaklandı. Bu noktada daha karmaşık bir süreç de araştırma konusu haline getirilebilir: “Sadece Rusya mı? Yoksa gerçekten bazı ülkelerin yaptıkları benzer uygulamalar görmezden mi geliniyor?” Vice Sports'da çıkan yazısında Rob Schumacher bu konuya dikkat çekiyor ve Rusların Soçi Olimpiyat Oyunları'nda ABD'li sporculardan sadece 5 tane fazla madalya kazandığını, eğer bunu dopingle yaptılarsa, gerçekten ABD'li sporcuların Ruslardan bu kadar üstün olmasının mümkün olup olmadığını soruyor. Sonra da Ruslar'ın devlet yapısı gereği daha organize ve dikey bir doping yapılanmasını gerçekleştirdiğini ancak ABD'nin bunu biraz daha küçük gruplarca yaptığının altını çiziyor. Yani Schumacher'a göre doping yapmaktan ziyade yapanları yakalamak daha büyük bir sorun teşkil ediyor.¹³¹

Dopinge bakış açısı yıllar içerisinde önemli değişikliklere uğramıştır. 20.yy'ın ilk yarısında, performans artırıcı maddeler, spor kamuoyu içinde kötü bir şey olarak algılanmak bir yana, yapılması gereken bir eylem olarak görülüyordu. Bu nedenle birçok bilim insanı açık bir şekilde sporculardan oluşan deney grupları kurarak, bu yönde girişimlerde bulunuyorlardı. Genel kamuoyu nezdinde de rekabeti arttırdığı, rekorları geliştirdiği için bu maddeler olumlu olarak kabul ediliyordu. Yine bu dönemde meydana gelen savaşlar ve savaşan askerler için geliştirilen doping maddeleri, sporcular için de kullanılmaya başlanmıştı.

¹³⁰ Sports Integrity Initiative, **Russia and Turkey Dominate IAAF's 38 London 2012 positives** (Erişim Tarihi: 12.11.2017) <http://www.sportsintegrityinitiative.com/russia-and-turkey-dominate-iaafs-38-london-2012-positives/>

¹³¹ Aaron Gordon, **How a 1978 Law Means America Will Never Have a Russia-Style Doping Scandal: Throwback Thursday** (Erişim Tarihi: 12.11.2017) https://sports.vice.com/en_us/article/bmq7qm/how-a-1978-law-means-america-will-never-have-a-russia-style-doping-scandal-throwback-thursday

Yüzyılın ikinci yarısıyla beraber, doping kullanan sporcularda ortaya çıkan rahatsızlıkların hatta ölümlerin de etkisiyle, performans arttırıcı maddelere bakış açısı da değişmeye başladı. Önce uzun süre bu maddelerin yarışma etiği ve sporcu sağlığı konusunda iyi mi kötü mü oldukları tartışıldı. Dünya genelinde önemli konferanslar düzenlendi. Günümüzde ise artık her ne kadar hâlâ serbest bırakılması yönünde düşünceler de olsa genel olarak bu maddelerin kullanılması spor için zararlı olarak görülüyor. Büyük spor organizasyonlarında patlak veren skandallar, skandallar sonrası yaşanan tartışmalar eşliğinde bugün WADA isminde dünyanın hemen her yerinde örgütlenen ve doping kullanımıyla mücadele eden bir kurum ortaya çıktı. Teknolojik gelişmeler ve artan örgütlenme neticesinde, doping kullanımı üzerinde ters yönde bir baskı yaratılabiliyor. Ancak işin temeli bu kurumlar tarafından gözden kaçırılıyor. Bu çalışma, bu noktada doping kullanımının engellenmesine ilişkin farklı bir bakış açısı getirmeye çalışıyor. Elbette WADA'nın bu doğrultuda gösterdiği yoğun çaba büyük önem taşıyor ancak sorun ne sadece hukuksal ne de sadece kriminal.

Dopingın sosyal bilimler çerçevesi içerisinde tartışılması gerektiğini belirten Jason Mazanov, çalışmamızın son bölümünde de ifade edildiği gibi doping kullanımını zorlayan atmosferin sorgulanması gerektiğini söylüyor. Bu doğrultuda konuya bakarsak, doping kullanımını asıl teşvik eden şeyin baştan beri ifade edilmeye çalışılan sermaye birikim sürecinin, meta üretimine ilişkin dayatmasıdır. Fuat Ercan'ın ifade ettiği üzere kapitalist toplumsal ilişkiler, fetişistik bir karakter taşır. Meta fetişizmi de bunun temelidir. Sermaye birikim süreci, spor alanını içermeye başladığı andan itibaren meta birikimini zorunlu kılar. Bu anlamda sporda meta üretim sürecini yani emek gücünün üretimin parçası olduğu müsabalara baktığımızda dopingin burada ortaya çıktığını söylemek mümkündür. O hâlde değiştirilmesi gereken işte bu kapitalist meta üretiminin kendisidir. Doping, spor etiğini taşımayan sporcular tarafından yapılan sporun dışındai onu kirleten bir olgu değil tam tersine üretim sürecinin bir parçası ve ona içkin bir olgudur. Doping kullanımının önüne geçebilmek için de tam da bu nokta yeniden organize edilmeli, bu bakış açısı etrafında WADA gibi büyük kurumlar örgütlenmelidir. Spor denince çağımızın en büyük hastalığına dönüşen doping kullanımını önleyebilmenin temel noktası budur.

KAYNAKÇA

- Anikin, Andrey. **Bilimin Gençlik Çağı: Marx Öncesi Siyasal İktisat**, İstanbul: Yazılama Yayınevi, 2008.
- Akkuzu, İdris. “Futbol ve Metalaşma: Ekonomik Politik Bir Çerçeve“, **Oyunun Ötesinde: Spor Sosyolojisi Çalışmaları**, İlknur Hacısötaoğlu, Funda Akcan, Nefise Bulgu (der.) İstanbul: Notabene Yayınları, 2015, ss. 269-287.
- Bird, Edward J. ve Wagner, Gert G. “A Solution to The Dilemmas Of Doping: Sport As a Common Property Resource”, **The Journal of Conflict Resolution**, 1997, ss. 749-766.
- Bourdieu, Pierre. “Spor ve Toplumsal Sınıf”, **Oyunun Ötesinde: Spor Sosyolojisi Çalışmaları**, İlknur Hacısötaoğlu, Funda Akcan, Nefise Bulgu (der.) İstanbul: Notabene Yayınları, 2015, ss. 95-118.
- Caillois, Roger. **Man, Play and Games**, Meyer Barash (Fransızcadan çev.) Chicago: The Free Press of Glencoe, 2001.
- Debord, Guy. **Gösteri Toplumu**, Ayşen Ekmekçi ve Okşan Taşkent (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- Dimeo, Paul. **A History of Drug Use in Sport 1876-1976**, Oxon: Routledge, 2007.
- Donnelly, Peter. “Sporun Sosyolojisinde Toplumsal Eşitsiliğe Yaklaşımlar”, **Oyunun Ötesinde: Spor Sosyolojisi Çalışmaları**, İlknur Hacısötaoğlu, Funda Akcan, Nefise Bulgu (der.) İstanbul: Notabene Yayınları, 2015, ss 37-70.
- Ehrnborg, Christer ve Rosen, Thord. “The Psychology behind doping in Sport”, **Growth Hormone and IGF Research**, Göteborg, 2009, ss. 285-297.
- Ercan, Fuat. “Tarihsel ve Toplumsal Bir Süreç Olarak Kapitalizm ve Esneklik”, **95’-96 Petrol-İş Yılı**, Türkiye Petrol Kimya Lastik Sanayi İşçileri Sendikası, İstanbul, 1997, ss. 661-693.
- Ercan, Fuat. “Kalkınma Kavramı: Türkiye’nin Kalkınma Seçeneklerinin Eleştirisi ve Alternatif Bir Çerçeve”, **Ekonomik Yaklaşım**, Kongreler Dizisi 3, sayı: 49, 2003, cilt 14, ss. 263-300.
- Ercan, Fuat. “Sermayeti Haritalandırmaya Yönelik Kavramsal Düzenekler” **Dergisi**, Sayı:19, 2009, ss. 9-53.
- Ercan, Fuat. **Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2012.

- Ercan, Fuat, Derya Karakaş ve Kurtar Tanyılmaz “Türkiye’de Sermaye Birikimi, Sanayileşme Politikaları ve Sektörel Değişimler”, (ed: Gülen Elmas Arslan) **Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85.Yılında Türkiye Ekonomisi**, Ankara, Gazi Üniversitesi Hasan Ali Yücel Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 2008, No:4. ss. 213-254.
- Gottdiener, Mark. “Mekan Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksise Doğru”, **Praksis Dergi**, sayı: 2, 2001, ss. 240-259.
- Gouverneur, Jacques. **Kapitalist Ekonominin Temelleri: Çağdaş Kapitalizmin Marksist Ekonomik Tahliline Giriş**, Fikret Başkaya (çev.), Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2007.
- Hacısofıtaoğlu, İlknur ve Akcan, Funda. “Giriş: Sporun Sosyolojisi Olur mu?”, **Oyunun Ötesinde: Spor Sosyolojisi Çalışmaları**, İlknur Hacısofıtaoğlu, Funda Akcan, Nefise Bulgu (der.) İstanbul: Notabene Yayınları, 2015, s. 13-35.
- Houlihan, Barrie. **Dying to Win**, Germany: Council of Europe Publishing, 2002.
- Huizinga, Johan. Homo Ludens: **Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Irak, Dağhan. **Hükmen Yenik! Türkiye’de ve İngiltere’de Futbolun Sosyo-Politiği**, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2013.
- K. Turhanoğlu , F. Ayşin “Kentsel Mekânın Üretim Sürecinde Tarihsel ve Kültürel Miras”, **Folklor Edebiyat Dergisi**, Cilt: 20, sayı: 78, 2014/2; ss. 63-79.
- Marx, Karl. **Kapital 1**, Mehmet Selik ve Nail Satlıgan (çev.), İstanbul: Yordam Kitap, 2014.
- Mason, Tony. “The Blues and The Reds”, **Futbol ve Kültürü: Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler**, Roman Horak, Wolfgang Reiter, Tanıl Bora (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 279.
- Mazanov, Jason. “Towards a Social Science of Drugs In Sports”, **Sport In Society**, Cilt: 12, sayı: 3, 2009, ss. 423-430.
- McGill, Craig. **Futbolun Kârhanesi**, Can Cemgil (çev.), İstanbul: İthaki Yayınları, 2006.
- Mignot, Jean François. **Fransa Turu Tarihi**, Şule Ünsaldı (çev.), İstanbul: Notabene Yayınları, 2015.
- Oğuz, Tarkan. Popüler Kültür ve Sporun Endüstrileşme Süreci, **Kurgu Dergisi**, Sayı: 21, 2005, ss 195-204.
- Olmann, Bertell. **Diyalektiğin Dansı: Marx’ın yönteminde adımlar**, Cenk Saraçoğlu (çev.), İstanbul: Yordam Kitap, 2011.

- Özgen, İlhan ve Özdemir, İnan (der.). “Yüzleşme”, **Socrates Dergi**, sayı: 17, ss. 90-101.
- Özgen, İlhan ve Özdemir, İnan (der.). “Heba”, **Socrates Dergi**, Sayı: 12, 2016, ss. 44-57.
- Öztürk, Selcen ve Kılıç, Dilek. What is The Economic Burden of Sport Injuries, **Ekleml Hastalık Cerrahisi**, Cilt:24, sayı: 2, 2013, ss. 108-111.
- Polanyi, Karl. **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Salen, Katie ve Zimmerman, Eric. “Roger Caillois: The Definition of Play, The Classification of Game”, **The Game Design Reader: A Rules of Play Anthology**, London: Massachusetts Institute of Technology, 2006, ss. 120-155.
- Sennet, Richard. **Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri**, Barış Yıldırım (çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- Sewart, John J. The Commodification of Sport, **International Review for the Sociology of Sport**, Cilt: 22, sayı :3, 1987, ss. 171-192.
- Sweezy, Paul. **Kapitalist Gelişme Teorisi**, Gülsüm Akalın (çev.), İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2007.
- Szymanski, Stefan. “A Theory of the Evolution of Modern Sport”, **International Association Sports Economists Working Paper Series**, Sayı: 06-30, 2006, ss. 6-30.
- Şengül, H. Tarık. “Kapitalist Kentleşme Dinamikleri, Küreselleşme ve Türkiye Kentleri”, **Adana Kent Sorunları Sempozyumu**, 2008, ss. 279-289.
- Türkay, Mehmet. “Üçüncü Dünya Var Mıydı? Ulusal Kalkınma mümkün mü?” **Evrensel Kültür**, sayı: 122, 2002.
- Üşür, İşaye. “Küçük İktisadi Tarih Deneyimleri Sözlüğü”, Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler: Geçiş Tartışmaları, İstanbul: Belge Uluslararası Yayıncılık, 2007, s. 443.
- Yesalis, Charles E. ve Bahrke, Michael S. History of Doping in Sport, **International Sports Studies**, Cilt: 24, sayı: 1, 2002, ss. 42-76.
- Waddington, Ivan ve Smith, Andy. **An Introduction to Drug in Sport: Addicted to winning?**, Oxon: Routledge, 2008.
- World Anti-Doping Agency, **World Anti-doping Code**, Quebec, 2015.

İnternet Kaynakları:

- Al Jazeera Türk, Dopingli Sporcu Sayısı Artıyor, (Erişim Tarihi: 10.05.2018)
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/dopingli-sporcu-sayisi-artiyor>
- Al Jazeera Türk, Türkiye'nin Doping Gerçeği, (Erişim Tarihi: 01.04.2018)
<https://webapps.aljazeera.net/ajit/spor/dop/aljazeera-dopingdosyasi-nepahasina.html>
- Alison Klayman (Yön.), **Take Your Pill**, Netflix, 2018
- BBC Türkçe, Rus Tenisçi Maria Sharapova'dan Doping İtirafı, (Erişim Tarihi: 27.02.2017)
http://www.bbc.com/turkce/spor/2016/03/160307_sharapova_doping
- BBC Türkçe, İstanbul, Tokyo, Madrid: Olimpiyat karşılaştırması (Erişim Tarihi: 24.03.2018)
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/09/130907_olimpiyat_kentler
- Bryan Fogel (Yön.), **Icarus**, Netflix, 2017
- CNN Turk, Spor Ekonomisi 130 Ülkeye Fark Attı (Erişim Tarihi: 18.01.2017)
<http://www.cnnturk.com/ekonomi/turkiye/spor-ekonomisi-130-ulkeye-fark-atti>
- Downes, Steven. Charlie Francis: Athletics coach notorious for his involvement in the Ben Johnson doping scandal, 2010, (Erişim Tarihi: 13.02.2017)
<https://www.independent.co.uk/news/obituaries/charlie-francis-athletics-coach-notorious-for-his-involvement-in-the-ben-johnson-doping-scandal-1972886.html>
- Eroğlu, Mehmet Tevfik. İnşaat-Konut Sektörünün Görünümü, (Erişim Tarihi: 12.02.2018) <http://ilerihaber.org/icerik/akp-khk-ohal-ve-universiteler-85249.html>
- Fidan, Oğuzhan. Futbol Ekonomisi: Para Ligi 2017, (Erişim Tarihi: 10.11.2017)
<http://www.dagarcikturkiye.com/futbol-ekonomisi-para-ligi-2018-yd-2305.html>
- Gibney, Alex. (Yön.), **Amstrong Yalanı**, Jigsaw Productions, Matt Tolmach Productions, The Kennedy/Marshall Company, 2013.
- Goal, UEFA Şampiyonlar Ligi'ndeki format değişiklikleri neler?, (Erişim Tarihi: 11.03.2018) <http://www.goal.com/tr/haber/uefa-sampiyonlar-ligindeki-format-degisiklikleri-neler/5rfqan5cwbmz1w1xc9vjwmbsk>
- Gordon, Aaron. How a 1978 Law Means America Will Never Have a Russia-Style Doping Scandal: Throwback Thursday (Erişim Tarihi: 12.11.2017)
https://sports.vice.com/en_us/article/bmq7qm/how-a-1978-law-means-america-will-never-have-a-russia-style-doping-scandal-throwback-thursday

- Guerrasio, Jason. How a guy who injected PEDs to see the effects scored a Netflix deal and uncovered the biggest doping scandal in Olympics history (Erişim Tarihi: 17.03.2018) <http://www.businessinsider.com/icarus-netflix-bryan-fogel-doping-scandal-2017-8>
- Habertürk, Beşiktaş, Çin’de Kasasını Dolduracak, (Erişim Tarihi:30.11.2018) <https://www.haberturk.com/besiktas-cin-de-kasasini-dolduracak-1886136-spor>
- Henderson, Jason. London 2012 Olympics: Turkish Delight or Doubt? (Erişim Tarihi: 25.03.2018) <http://www.athleticsweekly.com/0/admin/blog/london-2012-olympics-turkish-delight-or-doubt/>
- Hürriyet, Akıllara Hep Erzurum Geliyor (Erişim Tarihi: 24.03.2018) <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/akillara-hep-erzurum-geliyor-26156217>
- Hürriyet, Doping, 2020’yi Tehdir Ediyor, (Erişim Tarihi: 25.03.2018) <http://www.hurriyet.com.tr/doping-2020yi-tehdit-ediyor-23694852>
- Hürriyet, Erzurum’daki atlama Kuleleri Çöktü (Erişim Tarihi: 24.03.2018) <http://www.hurriyet.com.tr/erzurumdaki-atlama-kuleleri-coktu-26814021>
- Hürriyet, U20 Dünya Kupası’nda Büyük Hayal Kırıklığı, (Erişim Tarihi: 24.03.2018), <http://www.hurriyet.com.tr/u20-dunya-kupasinda-buyuk-hayal-kirikligi-23703966>
- Hürriyet, Ünlü Bisikletçi Froome’da doping çıktı, (Erişim Tarihi: 10.05.2018) <http://www.hurriyet.com.tr/sporarena/unlu-bisikletci-froomeda-doping-cikti-40676960>
- Ingle, Sean. Chris Froome and Mo Farah are united in success an disputed legacy, (Erişim Tarihi: 12.09.2017) <https://www.theguardian.com/sport/2017/sep/11/chris-froome-mo-farah-united-success-disputed-legacy?>
- Ingle, Sean. Mo Farah Tells Media: “If You say I’ve Done Something wrong, prove it.” (Erişim Tarihi: 07.01.2018) <https://www.theguardian.com/sport/2017/aug/13/mo-farah-media-world-athletics-championships>
- Lee, Yu-Hsuan. Performance Enhancing Drugs: History, Medical Effects and Policy (Erişim Tarihi: 13.04.2018) <https://dash.harvard.edu/handle/1/8848241>
- MacLaren, Richard. Independent Person WADA Investigation of Sochi Allegations, (Erişim Tarihi: 23.04.2018)
- McRae, Donald. Interview Ben Johnson: “My revelations will shock the Sporting World, (Erişim Tarihi: 13.02.2017) <https://www.theguardian.com/sport/2010/oct/05/ben-johnson-drugs-olympics>

- Ohl, Fabien. Doping: Sports, Organizations and Science, Univeristy of Lausanne-Coursera, Erişim Tarihi: 17.02.2018,
<https://www.coursera.org/learn/doping/lecture/Q1oOR/4-stabilising-legal-norms>
- Olympics, Revenue Sources And Distribution, (Erişim Tarihi: 20.12.2016)
<https://www.olympic.org/ioc-financing-revenue-sources-distribution>
- Radikal, Başbakan Erdoğan'dan Japon Başbakan'a Olimpiyat Ricası, (Erişim Tarihi: 24.03.2018) <http://www.radikal.com.tr/politika/basbakan-erdogandan-japon-basbakana-olimpiyat-ricasi-1132100/>
- Roan, Dan ve Slater, Matt Bisikletçi Amstrong: "Dopingi yine yapardım." (Erişim Tarihi:07.01.2018)
http://www.bbc.com/turkce/spor/2015/01/150127_lance_armstrong_doping_soylesi
- Shepherd, Guy. Horndean Housing to 2028, (Erişim Tarihi: 13.01.2018),
<https://horndeanmatters.com/2013/02/10/horndean-housing-to-2028/>
- Sports Integrity Initiative, Russia and Turkey Dominate IAAF's 38 London 2012 positives (Erişim Tarihi: 12.11.2017)
<http://www.sportsintegrityinitiative.com/russia-and-turkey-dominate-iaafs-38-london-2012-positives/>
- Statista, Number of Participating Country In the Summer Olympics from 1896 to 2016, (Erişim tarihi: 18.01.2018), <https://www.statista.com/statistics/280462/summer-olympics-1896-2012-number-of-participating-countries/>
- TDMK, Bir Bakışta Dopingle M¼cadele: WADA Sporcu Rehberindeki Başlıca Hususlar ve Önemli Bilgiler, (Erişim Tarihi: 23.04.2019)
<http://www.tdmk.org.tr/wp-content/uploads/2017/01/Bir-Bakıřta-Dopingle-M¼cadele-WADA-Sporcu-Rehberindeki-Bařlıca-Hususlar-ve-Önemli-Bilgiler.pdf>
- The Guardian, "The only Olympic legacy I see is repression and war"- a year in Rio's favelas (Erişim Tarihi: 20.12. 2016) <https://www.theguardian.com/global-development/2016/aug/02/olympic-legacy-repression-war-rio-favela>
- The Economist, A Doper's Dupe: How Athletes Can Use Medical Exemption To Beat Drug Testers, (Erişim Tarihi: 12.05.2018) <https://www.economist.com/game-theory/2016/09/19/how-athletes-can-use-medical-exemptions-to-beat-drug-testers>
- Tucker, Ross ve Dugas, Jonathan. How to Fight Doping in Sports, 2015, New York Times (Erişim Tarihi: 20.03.2018)
<https://www.nytimes.com/2015/08/02/opinion/sunday/how-to-fight-doping-in-sports.html>

Türkiye Voleybol Federasyonu, (Erişim Tarihi: 11.05.2018)
<http://www.tvf.org.tr/dopingle-mucadele/>

Uzunçarşılı Baysal, “Olimpiyatlar ve Mega Etkinliklerin Karanlık Yüzü”, **Açık Dergi**
(Erişim Tarihi: 24.03.2018)

Waddington, Ivan ve Christiansen, Ivan ve Gleaves, John. Recreational Drug Use And Sport: Time for A WADA Rethink? Performance Enhancement & Health,
(Erişim Tarihi: 12.05.2018) <http://dx.doi.org/10.1016/j.peh.2013.04.003>

WNYC, How the Cold War Created Modern Sports Doping, (Erişim Tarihi: 17.03.2018) <https://www.wnyc.org/story/how-cold-war-created-modern-sports-doping/>

